

БЕЗБЕДНОСТ

ЧАСОПИС
МИНИСТАРСТВА
УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

БЕОГРАД, година LXVI 3/2024

„БЕЗБЕДНОСТ“
Часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије
УРЕДНИШТВО

Проф. др Божидар Ойашевић, Криминалистичко-полицијски универзитет
Проф. др Миливој Дойсај, Факултет спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду
Проф. др Ивана Бодрожич, Криминалистичко-полицијски универзитет
Проф. др Тијана Шурлан, судија Уставног суда Републике Србије
Проф. др Бојан Милисављевић, Правни факултет Универзитета у Београду
Проф. др Миле Шикман, Правни факултет Универзитета у Бања Луци,
начелник Управе за полицијску обуку, Министарство унутрашњих послова Републике Српске
Проф. др Младен Милошевић, Факултет безбедности Универзитета у Београду
Др Жељко Бркић, Министарство унутрашњих послова Републике Србије
Доц. др Данило Сивевандић, Министарство унутрашњих послова Републике Србије
Др Кайарина Живановић, Министарство унутрашњих послова Републике Србије
Др Најаша Радосављевић-Сивевановић, Министарство унутрашњих послова Републике Србије
Доц. др Владимир Шебек, Министарство унутрашњих послова Републике Србије
Др Илија Раџић, Министарство унутрашњих послова Републике Србије
Марина Васић Мрдак, Министарство унутрашњих послова Републике Србије
Ивана Митић, Министарство унутрашњих послова Републике Србије

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

Проф. др Божидар Ойашевић

УРЕДНИК II

Јасмина Владисављевић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА

Јасмина Милејић

ЛЕКТОР ЗА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Весна Анђелић-Николенџић

АДРЕСА УРЕДНИШТВА: Булевар Зорана Ћинђића 104, Београд
011/3148-734, 3148-739, e-mail: upobr@mup.gov.rs

ЧАСОПИС ИЗЛАЗИ ТРИ ПУТА ГОДИШЊЕ (тираж: 800 примерака)
PDF верзија часописа доступна је на адреси: <http://www.mup.gov.rs> у поднаслову Публикације

Штампа: www.grafikcentar.com

САДРЖАЈ

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАДОВИ

Доц. др Милан ОЉАЧА Проф. др Валентина БАИЋ Проф. др Ивана РАДОВАНОВИЋ	5	ИНЦИДЕНЦИЈА КРИВИЧНИХ ДЕЛА ПРОТИВ ПОЛНЕ СЛОБОДЕ: ПУНОЛЕТНИ И МАЛОЛЕТНИ УЧИНИОЦИ
--	---	--

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАДОВИ

Проф. др Саша МИЈАЛКОВИЋ Др Вера АРЕЖИНА	40	КВАЛИТАТИВНЕ, КВАНТИТАТИВНЕ И МЕШОВИТЕ МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА БЕЗБЕДНОСНИХ И ПОЛИТИЧКИХ ПОЈАВА
Проф. др Саша М. МАРКОВИЋ	41	СУПРОТСТАВЉАЊЕ КРИЈУМЧАРЕЊУ МИГРАНАТА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
Здравко МАКСИМОВИЋ, МА Проф. др Желимир КЕШЕТОВИЋ	71	КРИЗНА КОМУНИКАЦИЈА У ГРАДУ КРАЉЕВУ – СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ
Ass Ágota НЕМЕТН Проф. др Vince VARI	112	ДИЛЕМЕ КРИМИНАЛИСТИЧКО- ОБАВЕШТАЈНЕ АНАЛИЗЕ
Светлана ВУКЧЕВИЋ	113	УЛОГА КУРДА У ГЕОПОЛИТИЧКОМ СУКОБУ У СИРИЈИ
Дино МАШОВИЋ	129	ТУЖБА БИХ ПРОТИВ СРЈ ПРЕД МЕЂУНАРОДНИМ СУДОМ ПРАВДЕ: ПОЈАМ ГЕНОЦИДА, ПРЕСУДА, ПОСТУПАК И БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТ
Ass. Немања СТЕВАНОВИЋ Мина СУКНОВИЋ	157	ВИКТИМИЗАЦИЈА ДЕЦЕ ВЕРБАЛНИМ НАСИЉЕМ

ПРИКАЗИ

Проф. др Срђан МИЛАШИНОВИЋ	175	ТАЈНИ СИГНАЛИ УПРАВЉАЊА ИНФОРМАЦИЈАМА И ОБОЈЕНИМ РЕВОЛУЦИЈАМА – ДРЖАВЕ ПОД ПРИСМОТРОМ
	179	УПУТСТВО САРАДНИЦИМА ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА

CONTENTS

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPERS

- Milan OLJAČA, PhD
Prof Valentina BAIĆ, PhD
Prof Ivana RADOVANOVIĆ, PhD
- 21** INCIDENCE OF CRIMINAL OFFENSES
 AGAINST SEXUAL FREEDOM:
 ADULT AND JUVENILE OFFENDERS

REVIEW PAPERS

- Saša MIJALKOVIĆ, PhD
Vera AREŽINA, PhD
- 23** QUALITATIVE, QUANTITATIVE AND
 MIXED METHODS IN RESEARCHING
 SECURITY AND POLITICAL PHENOMENA
- Prof Saša M. MARKOVIĆ, PhD
- 69** COUNTERING MIGRANT SMUGGLING
 IN THE REPUBLIC OF SERBIA
- Zdravko MAKSIMOVIĆ, MA
Prof Želimir KEŠETOVIĆ, PhD
- 95** CRISIS COMMUNICATION IN THE
 CITY OF KRALJEVO - SITUATION
 AND PERSPECTIVES
- Assi lecturer Ágota NÉMETH
Ass professor Vince VARI, PhD
- 97** THE DILEMMAS OF CRIMINAL
 INTELLIGENCE ANALYSIS
- Svetlana VUKČEVIĆ
- 128** THE ROLE OF THE KURDS IN THE
 GEOPOLITICAL CONFLICT IN SYRIA
- Dino MAŠOVIĆ, MSc
- 155** LAWSUIT OF B&H AGAINST FRY
 BEFORE THE INTERNATIONAL
 COURT OF JUSTICE THE CONCEPT
 OF GENOCIDE, JUDGMENT,
 PROCEDURE AND SECURITY ASPECT
- Nemanja STEVANOVIĆ, MA
Mina SUKNOVIĆ
- 171** VICTIMIZATION OF CHILDREN
 THROUGH VERBAL ABUSE

REVIEWS

- Prof Srđan MILAŠINOVIĆ, PhD
- 175** SECRET SIGNALS OF INFORMATION
 MANAGEMENT AND COLOR
 REVOLUTIONS - THE STATE UNDER
 SURVEILLANCE

Доц. др Милан ОЉАЧА¹
Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду
Проф. др Валенти́на БАИЋ²
Проф. др Ивана РАДОВАНОВИЋ³
Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд

ДОИ: 10.5937/bezbednost24030050

УДК: 343.541(497.11)“2013/2022)

Примљен: 24. 5. 2024. године

Ревизија: 21. 10. 2024. године

Датум прихватања: 21. 10. 2024. године

Инциденција кривичних дела против полне слободе: пунолетни и малолетни учиниоци

Апстракт: У раду је анализирана инциденција кривичних дела против полне слободе у Републици Србији у периоду од 2013. до 2022. године. Анализа је сprovedена ради прегледа броја поднетих кривичних пријава за пунолетна и малолетна лица током наведеног периода, као и анализе кретања инциденције кривичних дела силовања према регионима Републике Србије. Подаци коришћени у истраживању потичу од Републичког завода за статистику. У периоду од 2013. до 2022. године пријављено је укупно 903.010 кривичних дела, од чега су 4.442 кривична дела (0,49%) против полне слободе. Резултати показују да је укупан број поднетих кривичних пријава релативно низак, али се примећује његов раст након 2016. и 2017. године. Процент кривичних пријава против пунолетних лица био је између 82,47% и 93,26%, док је број пријава против малолетних лица опадао, посебно у 2021. (6,74%) и 2022. (7,59%) години. Највећи број пријава односи се на кривична дела недозвољених полних радњи и силовања, при чему за кривично дело недозвољених полних радњи проценат за

¹ milanolja@ff.uns.ac.rs

² valentina.baic@kpu.edu.rs

³ ivana.radovanovic@kpu.edu.rs

йунолеййна лица износи 35,96%, а за малолеййна лица 35,67%. Кага је реч о силовању, йрошйив йунолеййних лица је йоднеййо 18,58% йријава, а йрошйив малолеййних лица 16,56% йријава. Пунолеййна лица су чешће йријављивана за йолно узнемиравање (21,38%), док су малолеййници чешће йријављивани за обљубу са дейшйейом (17,83%) и кривично дело йриказивања, йрибављања и йосеговања йорнографској майшерйјала и искорйшйавања малолеййној лица за йорнографйју (15,71%). Шйто се ййиче кривичној дела силовања, уочена су сйецифична крешања броја йријава у различййим рейионима. Примећено је да је број йријава йрошйив йунолеййних и малолеййних лица био најмањи у Београдском рейиону, док је у остйалим рейионима за йунолеййна лица био значајно виши йоком сваке йосмаййране йодине. Исйовремено, број йријава йрошйив малолеййних лица у йериоду 2019. и 2020. йодине био је највећи у рейиону Војводине и Јужне и Исйочне Србије. Украйико, иако йоком йоследњих десей йодина йосййоје одређене варијације у броју йријава за кривична дела йрошйив йолне слободе, укуйан број йријава и даље је низак, шйто може указиваййи на йосййојање „тамне бројке”, односно већеј броја случајева који нису йријављени. Овај закључак найлашава йошйребу за унайређењем сисйема йодрйке жрйивама сексуалној насиља, шйто између остйалој укључује и оснаживање жрйива да йријаве сваки облик сексуалној злосйављања.

Кључне речи: кривична дела йрошйив йолне слободе, силовање, инциденција, рейиони.

Увод

У претходним деценијама, реакције на кривична дела против полне слободе разликовале су се од једног до другог друштва. Ове разлике и даље постоје у разним доменима, укључујући разноврсне теоријске приступе, објекте заштите, критеријуме класификација, начине реаговања и сл. Ипак, један аспект остаје константан, а то су озбиљност, разноврсност и трајност последица које ова врста понашања може изазвати. Оне се могу огледати у физичким повредама и озбиљном угрожавању физичког здравља, као и у мање видљивом, али дуготрајном и озбиљном нарушавању мен-

талног здравља, развоју посттрауматског стресног поремећаја, фобија и страхова, депресији, злоупотреби психоактивних супстанци, па све до најтежих облика аутодеструкције – покушаја самоубиства и самоубиства (Campbell, Dworkin, Cabral, 2009).

Инкриминација ових облика понашања незаобилазан је сегмент сваког савременог кривичног законодавства. У законодавству Републике Србије ова понашања су дефинисана у глави 18 КЗРС, која осим силовања, као основног и типичног дела из ове групе, обухвата још и следећа кривична дела: обљуба над немоћним лицем; обљуба са дететом; обљуба злоупотребом положаја; недозвољене полне радње; полно узнемиравање; подвођење и омогућавање вршења полног односа; посредовање у вршењу проституције; приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију; навођење детета на присуствовање полним радњама; искоришћавање рачунарске мреже или комуникације другим техничким средствима за извршење кривичних дела против полне слободе према малолетном лицу. У овом раду се извештај нагласак ставља на кривично дело силовања.

Поуздани подаци о распрострањености кривичних дела против полне слободе, па и о силовању као типичном делу из ове групе, тешко су доступни. Разлози за то могу се тражити и у знатној разноликости њихових појавних облика, али и у извесној тамној бројци. Процењује се да у Великој Британији на једно пријављено силовање долази између 15 и 20 непријављених случајева, а свега 6–10% жртава одлучи да силовање и званично пријави полицији (Egan, Wilson, 2012).

Према подацима Центра за контролу и превенцију болести (CDC)⁴, више од 50% жена и око 30% мушкараца доживело је сексуално насиље које је укључивало физички контакт^{5,6} (скоро половина

⁴ Centers for Disease Control and Prevention.

⁵ <https://www.rainn.org/statistics/scope-problem>, доступно 4. 4. 2024.

⁶ <https://www.cdc.gov/violenceprevention/sexualviolence/fastfact.html#:~:text=Sexual%20violence%20is%20common.,penetrate%20someone%20during%20his%20lifetime>, доступно 4. 4. 2024.

тих особа имала је мање од 18 година), док је једна од шест жена била жртва силовања или покушаја силовања. Слични подаци добијени су и у другим студијама спроведеним у САД, према којима је више од 78% жртава доживело силовање пре 25. године живота, од чега скоро 40% у доба малолетства (Breiding et al., 2014). Неки од података указују да је 32% жртава у тренутку силовања имало између 12 и 17 година (Tjaden, Thoennes, 1998).

Подаци из Националне анкете о интимним партнерима и сексуалном насиљу (НИСВС)⁷ показују да је у САД више од 18% жена (скоро 22 милиона) и око 1,5% (1,6 милиона) мушкараца доживело силовање (Black, 2011). Такође се наводи да је око 1,5% жена и мање од 1% мушкараца било жртва силовања или покушаја силовања у години која је претходила истраживању (Dworkin, Krahe, Zinzow, 2021), као и да је 44% жена и око 23% мушкараца имало искуство са другим облицима сексуалног насиља (Breiding et al., 2014).

У метастудији коју су спровели Дворкин, Крахе и Зинзов (Dworkin, Krahe, Zinzow, 2021) упоређивани су резултати 45 истраживања објављених на енглеском језику до 2010. године у 29 земаља, претежно из Европе и Африке (осим САД и Канаде). Истраживање се бавило преваленцијом сексуалних напада у адолесценцији и одраслом добу и показало је значајне варијације у резултатима. Стопе преваленције кретале су се од 0 у Кини до скоро 60% у Турској.

У периоду од 2000. до 2010. године, према извештају непрофитне организације „Женска соба“, сачињеном на основу података Министарства унутрашњих послова Републике Хрватске, у Хрватској је пријављено 1228 кривичних дела силовања (на годишњем нивоу просечно између 90 и 150). У истом извештају наводи се да је у популацији пунолетних жена чак 17% доживело силовање, док је око 5% адолесценткиња такође доживело силовање или покушај силовања. Међу учиниоцима доминирају особе узроста између 19 и 29 година (35%), док су малолетна лица учиниоци у око 12% случајева, од чега су деца (испод 14 година старости) заступљена у око 2% случаја (Mamula, 2011).

⁷ The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey (NISVS).

Истраживање спроведено у Србији почетком 2022. године, које је обухватило шест региона, а у ком је учествовало 1212 жена и девојака старијих од 15 година, говори о томе да је више од 9% испитаница доживело силовање или покушај силовања. Највише испитаница било је старости између 40 и 50 година (Константиновић-Вилић, Петрушић, Бекер, Жунић, 2022). Подаци Аутономног женског центра говоре о томе да је у више од 80% случајева учинилац мушкарац кога жена познаје и коме верује, као и да је у више од 50% случајева силоватељ садашњи или бивши партнер или супружник (Славковић, Игњатовић, Алемпијевић, Малбаша, 2022).

Иако многи аутори сматрају да је превенција кривичних дела против полне слободе веома тежак задатак, не може се занемарити чињеница да ова дела изазивају озбиљне и дуготрајне психичке и физичке последице, као и значајне друштвене ефекте, због чега је неопходно предузети све доступне мере за њихову превенцију.

Основу успешне превенције чине добра анализа и познавање етиолошких и феноменолошких карактеристика одређеног облика криминалног понашања и његових учинилаца. Иако је према ставовима многих аутора (Баић, Коларевић, Гојковић, 2015; Бошковић, 2009; Генц и сар. 2018; Лајић, Баић, Ољача, 2019; Лукић, 2013; Шкулић, 2019) код ових кривичних дела тамна бројка можда и највећа, сваки покушај анализе њихових феноменолошких карактеристика вредан је пажње и представља корак ближе сагледавању реалне слике. У тој анализи, почетни корак је сагледавање учесталости (инциденције), територијалне дистрибуције и структуре извршилаца према старости.

Метод

У истраживању су коришћени подаци Републичког завода за статистику Републике Србије (област правосуђа⁸), за период од 2013. до 2022. године (десетогодишњи пресек), који се односе на кривична дела против полне слободе (табела 1).

⁸ <https://www.stat.gov.rs/oblasti/pravosudje/>

Табела 1. *Кривична дела против полне слободе*

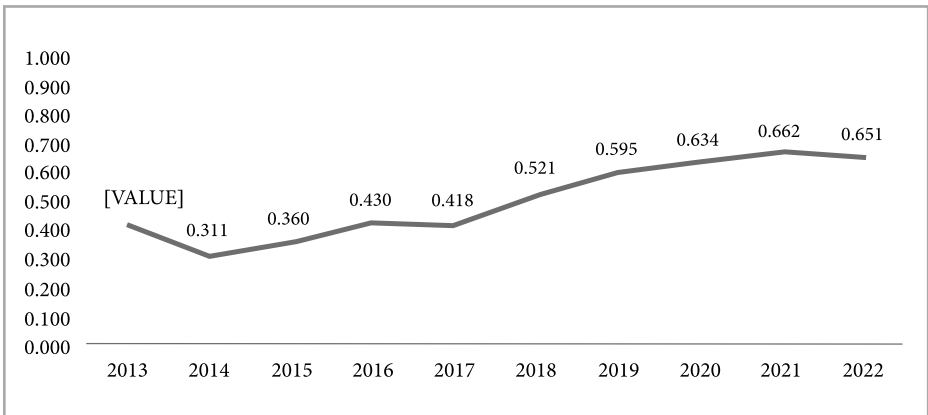
Члан КЗРС	Кривично дело
178	Силовање
179	Обљуба над немоћним лицем
180	Обљуба са дететом
181	Обљуба злоупотребом положаја
182	Недозвољене полне радње
182a	Полно узнемиравање
183	Подвођење и омогућавање вршења полног односа
184	Посредовање у вршењу проституције
185	Приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију
185a	Навођење детета на присуствовање полним радњама
185b	Искоришћавање рачунарске мреже или комуникације другим техничким средствима за извршење кривичних дела против полне слободе према малолетном лицу

Подаци обухватају информације о броју поднетих кривичних пријава против пунолетних и малолетних лица за: (1) кривична дела против полне слободе укупно, (2) свако појединачно кривично дело против полне слободе, (3) кривично дело силовања (чл. 178) према регионима Републике Србије – Београдски регион, регион Војводине, регион Шумадије и Западне Србије и регион Јужне и Источне Србије.

С обзиром да доступни подаци обухватају укупан број поднетих кривичних пријава у односу на појединачна кривична дела против полне слободе, подаци нису анализирани методама инференцијалне статистике. Стога је анализа спроведена путем визуализације фреквенцијских података кроз графичке приказе.

Резултати

У периоду од 2013. до 2023. године пријављено је укупно 903.010 кривичних дела, од чега су 4.442 кривична дела против полних слобода, што чини око 0,49% укупног броја пријављених кривичних дела. На слици 1 процентуално је представљен број поднетих кривичних пријава за кривична дела против полне слободе у односу на укупан број поднетих кривичних пријава на територији Републике Србије у посматраном периоду. У односу на укупан број поднетих кривичних пријава, намеће се закључак да је у периоду 2013–2022. године број кривичних пријава за кривична дела против полне слободе релативно низак (>1%). С друге стране, уочљив је пораст броја кривичних пријава након 2016. и 2017. године.

Слика 1: Процентуални однос поднетих кривичних пријава за кривична дела против полне слободе у односу на укупан број поднетих кривичних пријава у периоду од 2013. до 2022. године

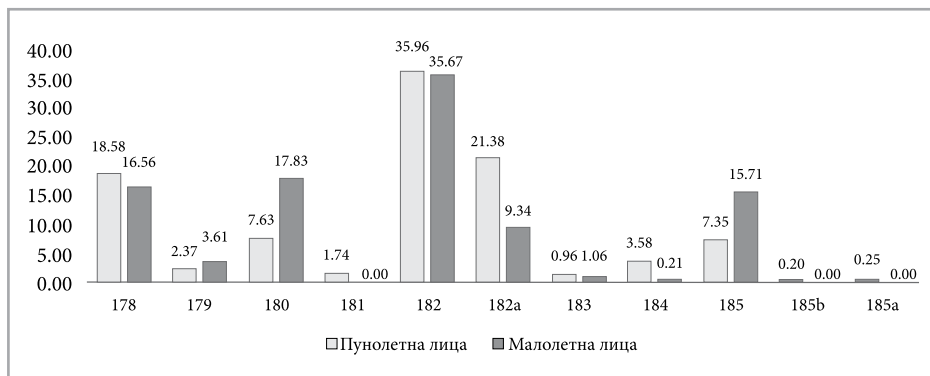
На слици 2 приказан је процентуални однос кривичних пријава поднетих против малолетних и пунолетних лица за кривична дела против полне слободе. Резултати показују да је проценат поднетих кривичних пријава које су поднете против пунолетних лица (од 82,47% до 93,26%) знатно виши од процента поднетих кри-

вичних пријава против малолетних лица. Такође, у последње две године, тачније 2021. и 2022. године, приметно је да је против малолетних лица поднет мањи број кривичних пријава, док је против пунолетних лица поднет већи број кривичних пријава.

Слика 2: Процентуални однос кривичних пријава поднетих против пунолетних и малолетних лица за појединачна кривична дела против полне слободе

На слици 3 приказан је процентуални однос кривичних пријава поднетих против пунолетних и малолетних лица за појединачна кривична дела против полне слободе. Резултати показују да је највећи број кривичних пријава и за пунолетна и за малолетна лица поднет за кривично дело недозвољених полних радњи (чл. 182 КЗРС) и кривично дело силовања (чл. 178 КЗРС). Приметно је да је знатно више кривичних пријава поднето против пунолетних лица за кривично дело полног узнемиравања (чл. 182а КЗРС), док је већи број кривичних пријава поднет против малолетних лица у односу на пунолетна лица за кривично дело обљубе са дететом (чл. 180 КЗРС) и кривично дело приказивања, прибављања и поседовања порнографског материјала и искоришћавања малолетног лица за порнографију (чл. 185 КЗРС).

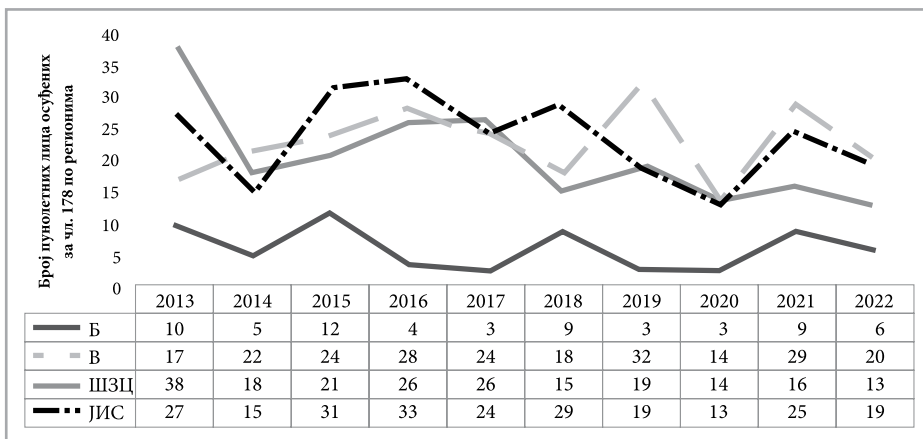

Напомена: чл. 178 – силовање; чл. 179 – обљуба над немоћним лицем; чл. 180 – обљуба са дететом; чл. 181 – обљуба злоупотребом положаја; чл. 182 – недозвољене полне радње; чл. 182a – полно узнемиравање; чл. 183 – подвођење и омогућавање вршења полног односа; чл. 184 – посредовање у вршењу проституције; чл. 185 – приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију; чл. 185b – искоришћавање рачунарске мреже или комуникације другим техничким средствима за извршење кривичних дела против полне слободе према малолетном лицу; чл. 185a – навођење детета на присуствовање полним радњама.

Слика 3: Процент кривичних пријава поднетих за пунолетна и малолетна лица за појединачна кривична дела против полне слободе

На слици 4 приказан је број поднетих кривичних пријава против пунолетних лица за кривично дело силовања (чл. 178 КЗРС) према регионима Републике Србије. Резултати показују да је најмање кривичних пријава против пунолетних лица поднето у Београдском региону, док је током сваке посматране године број поднетих кривичних пријава знатно виши у преостала три региона.

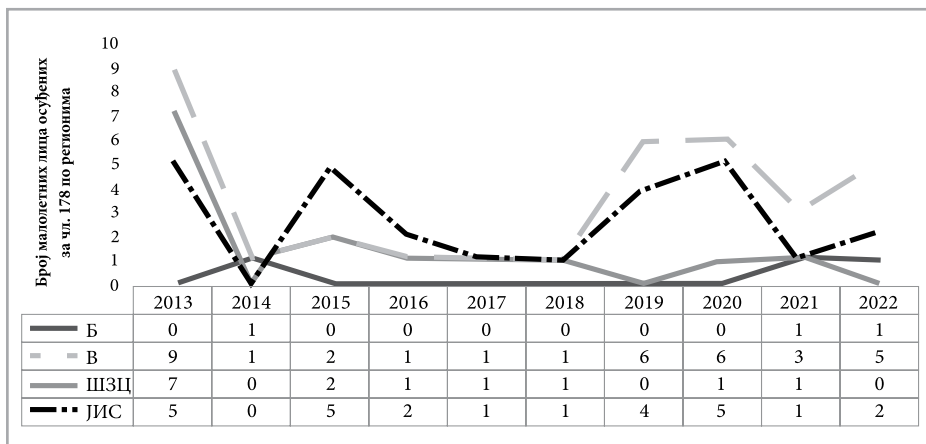
У региону Западне Србије и Шумадије приметно је опадање броја поднетих кривичних пријава за пунолетна лица за кривично дело силовања (чл. 178 КЗРС) након 2017. године. Када је реч о регионима Војводине и Јужне и Источне Србије, генерално посматрано, приметно је благо опадање броја поднетих кривичних пријава. Када се посматрају појединачне године, за ова два региона уочљиво је варирање броја кривичних пријава од године до године.

Напомена: Б – Београдски регион; В – регион Војводине; ШЗС – регион Шумадије и Западне Србије; ЈИС – регион Јужне и Источне Србије.

Слика 4: Број поднетих кривичних пријава против пунолетних лица за кривично дело силовања (чл. 178 КЗРС) према регионима Републике Србије у периоду од 2013. до 2022. године

И коначно, на слици 5 приказан је број поднетих кривичних пријава против малолетних лица за кривично дело силовања (чл. 178 КЗРС) према регионима Републике Србије. Резултати показују да је најмање кривичних пријава против малолетних лица поднето у Београдском региону, као и да је у периоду 2019. и 2020. године највећи број кривичних пријава поднет у региону Војводине и Јужне и Источне Србије. С друге стране, треба имати у виду да је број кривичних пријава по годинама у сва четири региона веома мали, због чега није оправдано разматрати његова кретања.

Напомена: Б – Београдски регион; В – регион Војводине; ШЗЦ – регион Шумадије и Западне Србије; ЈИС – регион Јужне и Источне Србије.

Слика 5: Број најчешћих кривичних дела против малолетних лица за кривично дело силовања (чл. 178 КЗРС) према регионима Републике Србије у периоду од 2013. до 2022. године

Ограничења истраживања

Иако су званични подаци поуздани и валидни, обично пружају само квантитативни увид у проблем, без детаљног контекста или разумевања фактора који доприносе чињењу кривичних дела против полне слободе. Обично не садрже детаљне информације о жртвама и учиниоцима, што нпр. може ограничити могућност анализе специфичних карактеристика случајева и идентификацију рањивих група.

Упркос недостацима, ови подаци ипак могу пружити важне увиде и информације за развој програма и интервенција усмерених ка превенцији и заштити жртава. Истовремено, омогућавају дугорочно праћење кретања и промена током времена, што може бити корисно за идентификацију дугорочних образаца и утврђивање ефикасних стратегија интервенције. Ови подаци истовремено омогућавају анализу регионалних разлика у инциденцији кривич-

них дела против полне слободе, што може помоћи у идентификацији специфичних потреба и усмеравању ресурса према најугроженијим регионима.

Дискусија и закључак

У раду је анализирана инциденција (учесталост) кривичних дела против полне слободе с нагласком на кривичном делу силовања. На темељу резултата истраживања примећујемо да се бележи пораст броја кривичних пријава за кривична дела против полне слободе, али да је њихов удео у укупном криминалитету и даље релативно низак (0,49%), што су показала и нека ранија истраживања (Ваић, Ватић, Срдић, 2014; Баић и сар., 2015; Лајић, Ваић, Томић, 2022). Међутим, ову чињеницу треба узети с резервом, због тога што је тамна бројка сексуалних деликата много израженија у односу на друге врсте деликата (Баић и сар., 2015, Бошковић, 2009; Генц и сар. 2018; Лајић и сар., 2019; Лукић, 2013; Шкулић, 2019). Пораст броја кривичних пријава може бити резултат различитих фактора, укључујући веће поверење у правосудни систем, као и извесне промене у друштвеним нормама и вредностима које могу повећати спремност жртава да пријаве сексуално насиље и злостављање. Република Србија је једна од првих држава које су потписале Конвенцију Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици (Истанбулска конвенција), због чега је систем заштите и подршке жртвама свих облика родно заснованог насиља значајно унапређен. Истовремено, када је реч о проценту поднетих кривичних пријава за кривична дела против полне слободе, примећујемо да је више пријава поднето против пунолетних лица него против малолетних, што између осталог потврђују и резултати претходних истраживања (Ваић et al., 2014; Баић, Коларевић, Ранковић, 2018). У последње две године, посебно у 2021. и 2022. години, примећује се смањење броја пријава против малолетних лица, док се истовремено бележи пораст броја пријава против пунолетних лица. То указује на потребу за даљим истраживањем фактора који утичу на кретање броја пријава, као и за имплементацијом адекватних мера за превенцију и сузбијање кривичних дела против полне слободе. На основу ана-

лизе структуре кривичних дела извршених од стране пунолетних и малолетних лица, примећујемо да су кривична дела недозвољених полних радњи и силовања најчешће пријављивана како против пунолетних, тако и против малолетних лица. У истраживању Баић и сарадника (2014) утврђено је да су највећи проценат кривичних дела силовања извршили старији малолетници старости 16 и 17 година, као и млађа пунолетна лица старости од 18 до 20 година. Међутим, уочавамо да су пријаве за кривично дело полног узнемиравања значајно више подношене против пунолетних лица, док је за кривична дела обљубе са дететом и приказивања, прикупљања и поседовања порнографског материјала и искоришћавања малолетног лица за порнографију већи број пријава поднет против малолетних лица. Злостављање деце је релативно уобичајен образац понашања адолесцената, што између осталог потврђује и студија о малолетним сексуалним преступницима, где је утврђено да они прибегавају сексуалном злостављању деце, посебно оне која су знатно млађа од њих (Howitt, 2009). Ови резултати указују на различите образце криминалног понашања међу пунолетним и малолетним лицима, што захтева диференциран приступ превенцији, заштити жртава и процесуирању починилаца, уз фокус на специфичним карактеристикама сваке групе.

На основу анализе броја поднетих кривичних пријава против пунолетних и малолетних лица за кривично дело силовања у регионима Републике Србије, можемо утврдити неколико значајних разлика и сличности. Када је реч о пријавама против пунолетних лица, примећује се да их је током посматраних година најмање било у Београдском региону, док је у осталим регионима, посебно у Западној Србији и Шумадији, забележен значајно већи број пријава. Такође се примећује опадање броја пријава за кривично дело силовања у Западној Србији и Шумадији након 2017. Године. Благо опадање броја пријава примећује се и у Војводини и Јужној и Источној Србији. С друге стране, када је у питању број пријава против малолетних лица, у Београдском региону је такође забележен најмањи број пријава, док је у Војводини и Јужној и Источној Србији било највише пријава током 2019. и 2020. године. Ипак, треба имати у виду да је укупан број пријава у свим ре-

гионима веома мали, што отежава анализу. Наведени резултати се делимично поклапају са резултатима истраживања Баић и сарадника (2015), у којем је утврђено да је по броју извршених кривичних дела силовања предњачио регион Војводине, затим регион Шумадије и Западне Србије, док су региони Јужне и Источне Србије и Београда имали нешто ниже стопе. Иако се овај налаз може довести у везу са ранијим истраживањима етиопатогенезе криминалног понашања, која указују на значајан утицај миграције становништва и процеса урбанизације (Баић и сар., 2015), за разумевање фактора који утичу на варијације у броју пријава за кривично дело силовања у различитим регионима Србије неопходно је спровести додатна истраживања.

У закључку, важно је нагласити потребу за конкретним акцијама и стратегијама које треба предузети како бисмо се даље суочавали са проблемом сексуалних деликата. Пре свега, неопходно је континуирано унапређење система подршке жртвама сексуалног насиља, укључујући приступ медицинској, психолошкој и правној помоћи. То укључује и едукацију правосудних органа и здравствених радника о специфичним потребама жртава. Надаље, потребно је даље ширење свести у друштву о озбиљности проблема сексуалног насиља и оснаживање жртава да пријаве злостављање. То може укључивати кампање јавног информисања, образовне програме у школама и јавне догађаје посвећене превенцији сексуалних деликата. Затим, неопходно је радити на промоцији родне равноправности и борби против штетних родно заснованих стереотипа и норми које доприносе сексуалном насиљу. То подразумева укључивање образовних програма на тему пристанка, самопоштовања и одговорних сексуалних односа у школске курикуле. И коначно, важно је наставити са истраживањем фактора који доприносе сексуалном насиљу и развијањем ефикасних превентивних мера које ће циљати ове факторе, укључујући програме превенције насиља у партнерским односима и обуку за ширење свести о сексуалном насиљу. Кроз ове и сличне иницијативе, можемо створити друштво у којем су сексуални деликти ретки, а подршка жртвама свеобухватна и ефикасна.

Литература

1. Baić, V., Batić, S., Srdić (2014). Sexually deviant behaviour of adolescents. International Scientific Conference “Archibald Reiss Days”, *Thematic Conference Proceedings of International Significance Archibald Reiss Days*, Vol. I (Editor in Chief, Dragana Kolarić, PhD), Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade, 2014, p.p 421-428.
2. Баић, В., Коларевић, Д., Гојковић, В. (2015). Просторно-временска анализа криминалног понашања сексуалних преступника. *Темајски зборник радова: Криминалистичко-форензичка обрада места кривичних догађаја*. Криминалистичко полицијска академија, Београд, 37-46.
3. Баић, В., Коларевић, Д., Ранковић, М. (2018). Социо-демографске карактеристике извршилаца кривичног дела силовања. У Р. Радовановић (Ур.). *Форензички методи у криминалистици*. Вол. III (pp. 255-272). Београд: Криминалистичко полицијска академија.
4. Black, M. C., Basile, K. C., Breiding, M. J., Smith, S. G., Walters, M. L., Merrick, M. T., Chen, J., & Stevens, M. R. (2011). *The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey (NISVS): 2010 summary report*. Atlanta, GA: National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention.
5. Бошковић, М. (2009). Криминолошка обележја кривичних дела против полних слобода. *Зборник радова Правној факултету* (вол. XLIII, бр. 2, стр. 121-141). Нови Сад.
6. Breiding, M. J., Smith, S. G., Basile, K. C., Walters, M. L., Chen, J., & Merrick, M. T. (2014). *Prevalence and characteristics of sexual violence, stalking, and intimate partner violence victimization-national intimate partner and sexual violence survey*, United States, 2011. *MMWR Surveill Summ*, 63(8): 1-18. PMID: 25188037; PMCID: PMC4692457.
7. Campbell, R., Dworkin, E., & Cabral, G. (2009). An ecological model of the impact of sexual assault on women's mental health. *Trauma, Violence, & Abuse*, 10(3): 225-246. <https://doi.org/10.1177/1524838009334456>
8. Dworkin, E. R., Krahe, B., & Zinzow, H. (2021). The global prevalence of sexual assault: A systematic review of international research since 2010. *Psychology of Violence*, 11(5): 497-508. <https://doi.org/10.1037/vio0000374>.

9. Egan, R., & Wilson, J. C. (2012). Rape victims' attitudes to rape myth acceptance. *Psychiatry, Psychology and Law*, 19(3): 345–357. <https://doi.org/10.1080/13218719.2011.585128>
10. Genc, A., Samac, N., Knežević, L., Petrović, K., & Konc, I. (2018). Uпитник за испитивање митова о силовању – pilot-истраживање. *Психолошка истраживања*, 21(2): 155-182.
11. Howitt, D. (2009). *Forensic and Criminal Psychology*. Harlow: Pearson Education.
12. Konstantinović Vilić, S., Petrušić, N., Beker, K., & Žunić, N. (2022). *Nasilje prema ženama i devojčicama u javnom prostoru - sažeta verzija sa ključnim rezultatima i preporukama*. Pančevo: Udruženje građanki FemPlatz.
13. Лајић, О., Баић, В., Ољача, М. (2019). Дроге за силовање – поједини криминалистички аспекти, информисаност и ставови младих. *Безбедност*, 61(2): 46-67. <https://doi.org/10.5937/bezbednost1902046L>.
14. Lajić, O., Baić, V., Tomić, M. (2022). Real Rape Stereotype: Between knowledge and beliefs. *Journal of Criminalistics and Law*, 27(3), 46-57. DOI.org/10.5937/nabepo27-37491
15. Lukić, N. (2013). *Etiologija seksualnog kriminaliteta i recidivizma njegovih učinilaca*. U
16. Ignjatović, Đ. (Ur.), *Kaznena reakcija u Srbiji: Tematska monografija, deo 3 (str. 280-294)*.
17. Mamula, M., Vukmanić, M., Hojt, A., & Zore, P. (2011). *Seksualno nasilje u Hrvatskoj 2000. – 2010*. Zagreb: Ženska soba – Centar za seksualna prava.
18. Slavković, B., Ignjatović, T., Alempijević, Đ., & Malbaša, D. (2022). *Silovanje je zločin: Priručnik za žene koje su preživele seksualno nasilje, za sve one koje/koji im mogu biti podrška, ali i za sve druge žene*. Beograd: Autonomni ženski centar.
19. Škulić, M. (2019). *Krivična dela protiv polne slobode*. Beograd: Službeni glasnik.
20. Tjaden, P., & Thoennes, N. (1998). *Prevalence, incidence, and consequences of violence against women: Findings from the National Violence Against Women Survey*. National Institute of Justice & CDC.

Incidence of Criminal Offenses against Sexual Freedom: Adult and Juvenile Offenders

Abstract: *The paper presents a research on the incidence of crimes against sexual freedom in the Republic of Serbia from 2013 to 2022. The research was conducted in order to review the number of submitted criminal reports for adults and minors during the mentioned period, as well as to analyze the trends in the incidence of the crime of rape across the regions of the Republic of Serbia. The data used in the research come from the Republic Institute of Statistics (Judiciary area) and include information on the number of criminal charges filed against adults and minors for: (1) crimes against sexual freedom in total, (2) each individual crime against sexual freedom, (3) criminal offense of rape per regions - Belgrade Region, Vojvodina Region, Šumadija and Western Serbia Region and Southern and Eastern Serbia Region. In the period from 2013 to 2022, a total of 903 010 crimes were reported, of which 4442 (0.49%) were crimes against sexual freedom. The results show that the total number of filed criminal reports is relatively low, but a growing trend was observed after 2016 and 2017. The percentage of criminal reports against adults was between 82.47% and 93.26%, while the number of reports against minors decreased, especially in 2021(6.74%) and 2022 (7.59%). The largest number of reports refers to criminal offenses of illicit sexual acts and rape, where the percentages for adult persons and the criminal offense of illicit sexual acts are 35.96%, and for minors 35.67%. When it comes to rape, 18.58% of reports were filed against adults, and 16.56% against minors. Adults were more often reported for sexual harassment (21.38%), while minors were more often reported for sexual intercourse with a child (17.83%) and the criminal offense of showing, obtaining and possessing pornographic material and exploiting a minor for pornography (15.71 %). Regarding the crime of rape, specific trends in the number of reports were observed in different regions. It has been observed that the number of reports against adults and minors is the lowest in the Belgrade region, while in other regions the number of reports against adults is significantly higher for each observed year. At the same time, the number of reports against minors in the period of 2019 and 2020*

was highest in the Vojvodina region and in Southern and Eastern Serbia. In summary, although for the past ten years there have been certain variations in the number of reports for criminal offenses against sexual freedom, the total number of reports remains low, which may indicate the existence of a "dark figure", i.e. a larger number of cases that have not been reported. This conclusion emphasizes the need to improve the support sytem for victims of sexual violence, which includes, among other things, empowering victims to report any form of sexual abuse.

Keywords: *crimes against sexual freedom, rape, incidence, regions.*

Saša MIJALKOVIĆ, PhD¹

University of Criminal Investigation and Police Studies, Belgrade, Serbia

Vera AREŽINA, PhD²

Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, Belgrade, Serbia

DOI: 10.5937/bezbednost2403023M

UDK: 351.74/.75:303.1

34:303.1

Pregledni naučni rad

Primljen: 23. 2. 2024. godine

Revizija: 15. 6. 2024. godine

Datum prihvatanja: 21. 10. 2024. godine

Qualitative, Quantitative and Mixed Methods in Researching Security and Political Phenomena

Abstract: *Qualitative, quantitative and mixed methods are applied in security, political and other social sciences in order to conduct research and achieve or verify scientific knowledge. The aim of this paper is to explain the advantages of qualitative methods - interview, focus group, observation or quantitative methods – survey, scales, etc.*

Besides, we will explain how to conduct research in security and political sciences by using some mixed methods. The mixed methods combine qualitative and quantitative methods in order to expand understanding of a certain problem. For example, mixed methods may combine interview and survey. Also, mixed method design may combine certain elements of research designs such as the research question, data collection or data analysis. Therefore, the mixed research designs, known as the third wave, are mostly applied in the research of security, political and other social phenomena.

Keywords: *Methodology of scientific research, qualitative methods, quantitative methods, mixed methods, security and political phenomena.*

¹ sasa.mijalkovic@kpu.edu.rs

² vera.arezina@fpn.bg.ac.rs

Introduction

Since the middle of the 20th century, there has been a strict division into qualitative and quantitative methods in many social sciences, upon many criteria. Upon applicability criteria, the quantitative method is applicable to phenomena that can be expressed in terms of quantity, and the qualitative method is concerned with qualitative phenomena, aiming to discover the underlying motives of human behavior (Kothari C.R, 2004: 3). Upon criteria of approach, in quantitative methods, the main approach is positivism, and the main goal of science is to discover laws that represent probabilistic generalizations of descriptions of sets of sensory experiences (Stojnov, 2005: 269). On the other hand, in qualitative methods, main approaches are constructivism, relativism, and postmodernism, aiming to find out the role of language and discourse (Stojnov, 2005: 278).

Qualitative methods, such as observation, interviews, or focus groups as well quantitative methods such as surveys or scales are commonly used in many researches of security, political or social phenomena. Both methods have their advantages and disadvantages related to cost, knowledge of researchers, opportunities and circumstances and other decisive factors. For more than two decades, mixed methods have been increasingly used, combining elements from the previously mentioned methods.

Qualitative and quantitative, as well as mixed methods are important for researchers in political science, but also other social sciences to obtain valid data in their studies. By applying these methods, researchers in security science can obtain various data that help them confirm their initial assumptions, but often also to gain knowledge through which they make a new contribution to science.

In order to conduct a scientific research, it is very important to apply various methods of obtaining data which are of great significance for science. In qualitative or quantitative methods, it is necessary to indicate elements such as determining the problem and the subject of research. An important part of any research includes hypotheses, but also the determination of methods and samples, i.e. those people who will be our target group for research (Arežina, 2021: 280). It is very important

that we know which method we will apply based on these phases. A clear structure of work has to be set before the start of the research, which will take into account these phases as well. When analyzing research methods, it should be pointed out that this refers to activities aimed at gaining scientific knowledge (Mijalković, Arežina, 2021: 7-9; Bazić, Danilović, 2015). According to the subject, as well the goals and hypothesis of the research, it is determined which methods will be used for data collection.

Theoretical Framework

Methodologists and many researches in social sciences point out quantitative and qualitative methods, or mixed methods that are created by combining the two (Mijalković, Popović Mančević, 2018: 71-79; Arežina, 2021: 280). Creswell (2012), Narens (2002), Matthews and Ross (2010) as well as Marczyk, DeMatteo and Festinger (2005) all state the role of qualitative and quantitative methods and research designs in security and other social sciences. John W. Creswell in his book *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* argue that mixed methods are mostly applied because there is more insight to be gained from the combination of both qualitative and quantitative research than either form by itself (Creswell, 2014: 203). In the paper entitled *Assessing the Impact of Climate Change on Environmental Security*, Arežina & Spasojević analyze climate change and its effects on the development of migration, i.e. the appearance of environmental migrants. The paper also largely deals with the analysis of the content of documents, i.e. specifically the reports, primarily by international organizations. The significance of this paper is also in its assessments and analyses of trends and perspectives of the development of environmental migrations in the coming decades (Arežina, Spasojević, 2020).

Teddlie and Tashakkori in *Foundations of Mixed Methods Research - Integrating Quantitative and Qualitative Approaches in the Social and Behavioral Sciences*, point out that mixed methods are popular in methodology and researches in security and other social sciences. They have considered all phases of mixed methods from research design, data collection, data analysis and conclusions (Teddlie, Tashakkori,

2009). In the article *Research Methodology in Political Sciences*, Arežina studies the entire methodological process of research in political science, from choosing a topic to defining a research question, subject, goals, hypotheses, methods, as well as scientific and security contribution. Also, the contribution of this paper is to help young researchers to easily and more successfully overcome the initial obstacles that they usually encounter at the beginning of their scientific development and writing scientific papers, but also their final doctoral thesis (Arežina, 2021).

Živan Ristić in the book *Combining quantitative and qualitative research*, indicates different methodological approaches and sampling in quantitative, qualitative and mixed research designs. After application of qualitative or quantitative methods, he points out the role of all stages in research, especially data analysis (Ristić, 2016).

Qualitative Methods

Qualitative methods include interview, focus group, observation, case studies, narrative studies, qualitative content analysis etc. Our methodologists (Milosavljević, Radosavljević, Danilović) argue that qualitative content analysis has to discover the meaning of key words in the text, as well as the context (Milosavljević, Radosavljević, 2008: 564). In addition to the above, methodologists such as Creswell and others also classify narrative studies i.e. biographical method here, where researchers are expected to monitor and study the life of an individual (Creswell, 2014: 42). Qualitative methods are of great importance for science and scientific research. This method is a way to collect data from different respondents, whether they are citizens or people who have been or are in certain important state positions or are, for example, members of some important associations or parties. In this paper we will point out the most applied qualitative methods, such as interview, focus group and observation.

Interview is a qualitative method with collecting data through personal and oral conversation between an interviewer and a respondent. Although the term conversation is questionable, it does not imply an informal type of communication between the mentioned actors, but is a conversation that follows a certain course, led by the interviewer through

a questionnaire or a concept. Interview is used to gather data about beliefs, ideas, opinions or attitudes. It is very important in conducting an interview that the interviewer and the respondent are present in person, because everything else reduces the interviewer's ability to create a more realistic picture in his final report.

There are different types of interviews, such as undirected and directed interviews. In an undirected interview, the interviewer is given more freedom, i.e. he determines the number and schedule of questions, and therefore it is also called 'free interview'. On the contrary, in a directed interview, the freedom of the interviewer is limited, and there are clearly developed procedures and instruments. When it comes to directed interview, three types of interviews appear in some classifications, so we differ "first, directed orientation interview, second, conducted and third, rigorous interview" (Milosavljević, Radosavljević, 2003: 488). Who to interview? It depends of the subject of research. In security studies, if our subject of research refers to security phenomena or processes, it may be "well-informed officials, officers and security authorities, to experts and specialists" (Milošević, Milojević, 2001: 239). Although senior officials have first-hand experience of important processes, "various mid-level and entry-level professionals also contribute to national security processes and policies, and constitute valuable sources to understand government security practices beyond the institutionalized view from the top" (Van Puyvelde, 2018: 384). Some guidelines for security interviewing can be applied, although they were published twenty years ago (GIAC - SANS Institute, 2004).

Focus groups are also a qualitative method wherein researchers conduct a group interview on some topic with focus group participants. It is similar to a group interview, only the scope of participants is different (Milosavljević, Radosavljević, 2003: 493). This type of data collection has become more and more interesting for researchers in Serbia in recent years. It is possible to obtain data in focus groups that cannot be found in a quantitative research. Therefore, it is recommended that while conducting a quantitative research, the obtained data have to be additionally examined through qualitative method, such as a focus group, in order to obtain new data.

When it comes to the number of focus group participants, there are variations in opinions. For example, Đorđević in his book lists a range of 6 to 20 participants of some targeted population (Đorđević, 2012: 138-139). This range is somewhat problematic. Indeed, the minimum number of participants coincides with the views of numerous authors. Some state in their works that the minimum optimal number is 8 participants. On the other hand, the number of 20 participants for one focus group is a problem. According to the cited author, it would be quite feasible to divide the number of one such focus group into two equal groups of 10 participants each. That is why we come to the answer to the maximum recommended number of participants in one focus group. It is best to have 10 or 12 participants. The reason for this determination is the impact it has on the course of the focus group and the possibilities of the implementers - researchers of the same. It is very difficult and extremely ungrateful for one researcher to conduct a focus group on his own, because it is necessary to follow all activities and write down all statements. Today, the application of this method is also facilitated through the digital devices that record voices, and the audio recording may be used later to supplement the report itself. Therefore, it is recommended that the researcher has a colleague or a side controller in order to record the data, reactions, emotions of the focus group participants and thus manage to gather complete data.

The method of *observation* is also a qualitative method in which the researcher records his observations about a phenomenon or process in an impartial and objective way. With this method, some processes can be analyzed later, such as e.g. the work of administrative officials or deputies in the national assembly of a state. "When researching security phenomena, most often the actors of the phenomenon are the object of observation" (Milošević, Milojević, 2001: 235). We may observe any event in our everyday life, but in political and other social sciences observation method is usually applied to gather data regarding public events, such as assembly session, political party conference, political protest, book presentation, etc. Also, we can observe the participants of a certain event because of their statements, gestures, reactions, ways of expressing emotions, etc. "All the mentioned events are characterized by complexity in terms of duration, spaces in which they take place, alternating activities, the number and roles of their participants, the messages that are sent, as well as the types of artifacts that are used" (Vučinić Nešković, 2013: 119).

Applying this method enables the collection of a large amount of data. However, if we observe some larger sets or complex, long-lasting phenomena, it is not possible to apply this method by only one researcher. In that case, it is necessary to have more researchers trained to work at the field. Today, researchers often use modern digital technologies, such as sound recorders, telephones, cameras and other devices to record certain statements, moments and other often very interesting and important data for scientific research. Additionally, in the case of security phenomena such as civil unrests, acts of war, etc., observation is carried out by using optical sights, radars, various sound and thermal means, rangefinders and detectors (Milošević, Milojević, 2001: 236–237). Problems with observation as a method refer to subsequent data sorting and report writing, given the large number and exceptional unstructured nature of the original data, which certainly makes it easier to process them. However, despite the different types of problems, this method largely provides scientifically important data, which can be updated and upgraded by new data (Đorđević, 2012: 138–139).

On the other hand in an interview, it is obviously who we want to interrogate. The problem may arise when applying another method, i.e. focus groups. In the case of this method there are potentially more problems: first, it is a very small sample of participants, because the number of focus group participants is generally in the range from 6 to a maximum of 12 people. The frequent shortcoming of these researches is in the researchers themselves who, when they encounter the refusal of certain participants in the research, reach for alternative participants, which can to some extent, more or less change the course of the research and thereby the obtained results.

Quantitative Methods

Main quantitative methods refer to surveys, experiments, scales and quantitative data analysis. Quantitative data analysis is applied to determine the frequency of certain words or phrases. Additionally, it is the systematic classification of communication content into categories, based on the code (Milosavljević, Radosavljević, 2003: 561; Riffe, Lacy, and Fico,

2005: 23). In this paper we will point out to surveys, experiments, scales as quantitative methods.

Survey provides a quantitative or numeric description of attitudes or trends of a population. Since 1817 surveys have been widely used in education, when Marc Antoine Jullien de Paris designed a 34-page international survey of national education and several decades later, G. Stanley Hall surveyed children. During 1907, the Pittsburgh Survey “examined social problems, including educational issues ranging from educational planning for school buildings to issues of children in classrooms who are slow learners” (Creswell, 2012: 376). In security and other social sciences have been applied “electronic surveys such as computer-assisted telephone interviewing (CATI), voice recognition (VR), touchtone data entry (TDE), and other approaches represent innovations in self-administered questionnaires that make use of the computer and telephone” (Babbie, 1998). Beside, various types of surveys are used in research, such as field, telephone or online surveys. First, we have to make samples of that population with “cross-sectional and longitudinal studies using questionnaires or structured interviews for data collection with the intent of generalizing from a sample to a population” (Creswell, 2014). In a survey, it is important to respect the representativeness of the samples (Ristić, 2016; Milosavljević, Radosavljević, 2013) as well the reliability and validity and to “check whether the data collection instruments correspond to the research question and hypotheses, which is achieved by measuring scales” (Arežina, 2021: 281). Arežina & Spasojević in scientific papers *A contribution to the research on the representation of women at significant social positions in the Republic of Serbia* and *Attitudes of the citizens of the Republic of Serbia about the COVID-19 virus* elaborate the attitudes of citizens through data they obtained by online surveys. The specificity of these studies is that they were conducted in the moments of negative rise of the COVID-19 pandemic. While one research even studies the influence of this virus, which is a novelty when it comes to research topics in Serbia, as well as worldwide, another research deals with the position of women in important positions (Arežina, Spasojević, 2021a, 2021b).

Scales are a quantitative method according to Creswell, Tedlli or Ristic, yet some methodologists argue that scales are the instrument in measurement (Milosavljević, Radosavljević). Beside different methodo-

logical approaches, many methodologists agree that there are several types of scales, such as nominal, ordinal, ratio, and interval scales (Creswell, 2012: 165–167; Milosavljević, Radosavljević, 2013: 596–599). Beside, methodologists as well many researchers apply other scales such as Thurston, Likert and Bogardus scale (Arežina, 2021: 281–282; Ristić, 2016: 183). Creswell argues that in research of attitudinal information in education and other social sciences, a survey usually begins with personal information questions (e.g., date and place of birth, sex, current academic standing, and ethnic background). Next, students have to indicate their attitude toward adapting to college on questions using a 9-point scale from *applies very closely to me* to *doesn't apply to me at all*. The questions refer to the quality of the student's adjustment to the college (e.g. attending class, makes friends or feels tense). In order to analyze these questions, it is important to group these questions into four "scales (called *subscales*): Academic Adjustment (24 questions), Social Adjustment (20 questions), Emotional Adjustment (15 questions), and Goal Commitment–Institutional Attachment (15 questions). Then the analyst sums the scores to the questions on each scale to identify an individual's score on each scale" (Creswell, 2012: 153–154). Vera Arežina in her book *Problems of measuring the environmental security* studied the measurement of environmental security, especially assessment and scales. Beside, numerous environmental problems are on the world agendas of many international organizations, as well as bilateral and multilateral agreements, with the aim of mitigating and solving those problems (Arežina, 2010).

Experiment is also a quantitative method, where participants are divided in test and control groups. The test group gets the treatment, and the control group does not and the behaviour of participants of those groups has to be compared. Every experiment has a plan and the same phases, such as preexperimental, experimental, and postexperimental. There are many varieties of experiments - true, quasi-experiments, laboratory, ex-post facto, etc. (Kirk, 2009: 30–32; Ristić, 2016: 117–119; Milosavljević, Radosavljević, 2013: 542–545).

An experiment, especially a laboratory one, is often difficult to apply in many social sciences, because of the procedure, phases as well as the agreement of participants. But it may be applied in security sciences if participants are small groups of police and military officials.

Several researchers have recently published two experimental studies of countermeasures against threats in the Czech Republic. “Subjects were recruited from two populations: university students and security professionals (police and army officers)” (Chytilek et al. 2022). In the first experimental study aim was framing of information about Covid-19 in order to comply with government measures to limit the spread of the coronavirus (more than 300 participants were divided into three experimental groups and a control one). The second, laboratory experiment referred to differences between emotional responses to conventional and cyber terrorism (284 participants were divided in one control and two experimental groups were shown a commercial television news report about the possible danger of conventional terrorist attack and the second experimental group were shown a threat of cyber terrorist attack). “Exposure to threat of lethal cyberterrorism is not innocuous in terms of people’s emotional responses. It elicits negative emotions (anger, fear, disgust and anxiety) only slightly weaker than conventional terrorism” (Chytilek et al. 2022). Besides, many applied experimental methods “leverage controlled tests that attempt to capture real-world behavior to determine how the applied system behaves. Applied experimental research largely covers validation testing to see if “the right system was built” for the problem” (Edgar, Manz, 2017, 271).

Also, at various universities there are courses such as experimental methods or security experiments and measurement with the aim of “gaining a broad knowledge of psycholinguistic research methods and techniques, including lab hardware and software Excel, Qualtrics, and E-Prime or PsychoPy” (Universitet Leiden, 2024; Universitet Vrije Amsterdam, 2024).

Therefore, it is very important to consider the application of various programs for processing the data such as SPSS - Statistical Package for the Social Sciences, R, Tosmane (Tool for Small-N Analysis) or NVIVO, as well as the program MAXQDA which can be used for processing qualitative, but also data obtained through the use of mixed methods. But, these programs are only tools for processing the data and cannot be identified with the methodology as a social science (Wickam, Grolemond, 2017).

Mixed Methods

During the last twenty years, the classification into qualitative and quantitative methods has been overcome, and mixed methods have been used increasingly in many social sciences. Mixed methods combine certain elements from qualitative and quantitative methods such as the research question, data collection or data analysis. In mixed methods, the most important is research question, and then mixing i.e. combining of qualitative and quantitative methods in order to expand understanding of certain problem. For example, mixing of “a qualitative interview in an experimental design allows to directly discuss the issues under investigation and to gain insight into the perspectives taken by the participants and the meanings they attach to certain phenomena” (Ševkušić, 2009, 51). Also, mixed methods allow to apply interview as qualitative method and survey with provided answers, in order to systematically measure the factors that are based on previously conducted research. If the “findings obtained by different approaches agree, it is considered that conclusions from the data can be derived with greater reliability. If the findings disagree, then the result of the research is that the researcher has more knowledge and can modify interpretations and conclusions regarding the investigated phenomenon” (Ševkušić, 2009, 51).

So far, more than nine mix methods designs have been used, created by Creswell, Morgan, Tashakkori and others. We point out several mixed research designs, known as a *third wave*, developed by methodologists Creswell, Morgan or Tashakkori. Morgan argues that qualitative and quantitative methods can be used at the same time. Some qualitative methods can improve data collecting and assessment in quantitative research designs, and vice versa (Morgan, 1998: 365–366). On the other hand, Tashakkori and Teddlie have developed several types of *conversion research design – single, parallel, or sequential mixed research design*, and others. Single mix method has three phases – conceptualization, methodological and phase of conclusions. We will point out some of them. Single method is applied with only one data collecting and it has only one - qualitative or quantitative conclusion (Teddlie, Tashakkori,

2010: 25–26). Parallel mix method at the same time has both qualitative and quantitative research question, data collecting and data analysis. Sequential mixed research design is similar, but qualitative or quantitative methods are partially used in order to obtain a conclusion (Teddlie, Tashakkori, 2009: 155). Besides, Creswell, Piano-Clark, Hanson and Gutman have developed six types of mixed methods upon criteria such as theoretical approach, implementation, status and integration of qualitative or quantitative methods (Creswell, Piano-Clark, 2007: 79–80). The problem may arise because many researchers make their own mix methods research designs which can deviate from the usual design (research problem, subject, goals, hypotheses, and contribution).

It is considered that mixed methods have a great application in the education, pedagogy, social work, and health protection due to the complexity of phenomena that require data from multiple perspectives, i.e. information about different aspects of the phenomenon and their mutual relationships (Creswell, 2003; Tashakkori & Teddlie, 2003). In political and security sciences many mixed methods have been applied in researches upon the Theory of Change - TOC, aiming to explain the process of change by outlining the causal pathways from "outputs (goods and services delivered by the project) through direct outcomes... through other 'intermediate states' towards impact" (UNEP, 2017:1). Consequently, TOC design is conducted in order to define improvement in the state of the environment and "measurable indicators for the direct outcomes... Those indicators have to be SMART - Simple, Measurable, Accurate, Relevant, and Time-bound" (Arežina, Spasojević, 2020: 131–132).

Besides, several researchers have conducted mixed methods in *A Large-Scale Interview Study on Information Security in and Attacks against Small and Medium-sized Enterprises*. They agree that SMEs is critical for society, because in Germany 38.8% of all employees work in SMEs, but many of them cannot protect themselves from attacks, unlike large companies which often have considerable budgets and security teams. According to them, small and medium-sized enterprises (SMEs) have increasingly become victims of cyberattacks in recent years. Only in 2019, the FBI's Internet Crime Complaint Center received a large number of complaints concerning cyberattacks, resulting in estimated losses of more than \$3.5 billion (FBI, 2019, 3). First, they had as quantitative method two

surveys conducted by official authorities and commercial organizations: 8,000 surveys about the cyberattacks in the USA in 2005 and other surveys refer to cyberattacks against the UK companies. It is stated in findings that companies are not affected equally by cyberattacks, because some sectors are targeted more frequently or some sectors suffer more online crime incidents than others. From August 2018 to January 2019 “based on these research questions, we conducted computer assisted telephone-interviews (CATI) with representatives of SMEs in Germany (n = 5,000). We were interested in their experiences and problems with cybercrime, as well as their perception of risks and handling of information security” (Huaman et. al, 2021). Upon data analysis, findings included statements on sensitivity and risk perceptions, deployed security measures, reported incidents, as well key findings for researchers, companies and governments.

Conclusion

Different methods of data collecting are applied in research of political and security phenomena. Studies and analyses especially in political science, with the constant changes, represent a dynamic and changing matter and use various methods to obtain much-needed data. The obtained data enable political science to develop in the direction of confirming attitudes, but especially when it comes to the domain of modern politics, and to supplement new data in so far unexplored areas.

As explained in the paper, the successful application of qualitative and quantitative methods in data collection largely depends on many factors. Therefore, for the accuracy and success of the analysis, the experience and knowledge of a researcher conducting any kind of research activity with other actors are necessary. Thus, it is very important to know and to properly apply methods in accordance to the phenomena, research question and hypothesis. In addition, the representativeness of the sample, especially in quantitative methods, is extremely important and often neglected or an aspect insufficiently familiar to researchers, which greatly affects the validity and significance of the data obtained by research.

Various factors can affect the implementation of research, such as cost (finances), time, human resources or the ability of the researcher to ask

sensitive questions and thus enable the objective scientific knowledge of the research. Besides, it is important to apply the qualitative or quantitative methods properly.

As a special approach, the methodologists of the third wave have created mixed methods as a combination of some elements of the qualitative and quantitative methods. Mixed methods provide more expedient methods to obtain data, because the data obtained in a survey as a quantitative method can be supplemented or confirmed by application of the qualitative methods. Therefore, with a good reason, the methodologists of the third methodological wave recommend that when implementing quantitative methods, qualitative ones must be used in order for researchers to be more confident in the results they have come up with. This is especially interesting and applicable in political science because, for example, in addition to the answers of citizens through some kind of quantitative research, much can be learned if the participants in any of the quality methods are former or current actors, high-ranking individuals or analysts and observers. This example illustrates how, by combining the use of different methods, it is good to apply a mixed approach in practice.

References

1. Arežina, V. (2010). *Problemi merenja ekološke bezbednosti*. MST Gajić, Beograd.
2. Arežina, V. (2021). Metodologija istraživanja u političkim naukama. *Srpska politička misao*, 71(1): 273–292.
3. Arežina, V., Spasojević, N. (2020). *Assessing the Impact of Climate Change on Environmental Security*, In proceedings Socioeconomic and Environmental Aspects of Sustainable Development during the Fourth Industrial Revolution – Thematic Compendium, International Scientific Forum Danube – River of Cooperation, Belgrade, p. 121–137.
4. Arežina, V., Spasojević, N. (2021a). Istraživanje o zastupljenosti žena na značajnim društvenim položajima u Republici Srbiji. *Politička revija*, 31(1): 65–82.

5. Arežina V., Spasojević, N. (2021b). Attitudes of the citizens of the Republic of Serbia about the COVID-19 virus, In Security crises in the 21st century and how to manage them? COVID-19 Health and safety aspects, The Center for Risk Analysis and Crisis Management – CRACM, Belgrade, p. 136–148.
6. Babbie, E. (1998). *The practice of social research*. Belmont (8th ed.), CA:Wadsworth.
7. Bazić, M., Danilović, N. (2015). Nacrt naučne zamisli projekta istraživanja. *Megatrend revija*, 12(3): p. 5–28.
8. Chytilek, R., Mareš, M., Drmola, J., Hrbková, L., Mlejnková, P., Špačková, Z., Tóth, M. (2022). *An experimental study of countermeasures against threats: real-world effects meet treatment effects*. *Qual Quant*, 56(6): 4825–4840. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8861618>. Available on 28. 11. 2023.
9. Creswell, J. (2012). *Educational research: planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. Pearson Education, Inc. (4th edition), Boston.
10. Creswell, J. (2014). *Research design: qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. SAGE Publications Inc., Los Angeles.
11. Creswell, J., Plano C. (2007). *Designing and Conducting Mixed Methods of Research*. SAGE Publications Inc., Oaks - CA.
12. GIAC - SANS Institute. (2004). Security interviewing – Global Information Assurance Certification Paper, <https://www.giac.org/paper/gsec/4136/security-interviewing-techniques-application/106609>. Available on 18. 3. 2024.
13. Đorđević, M. (2012). *Istraživanje politike: bihejvioralni pristup*. Službeni glasnik, Beograd.
14. Edgar, T. W., Manz, D. O. (2017). *Applied Experimentation*, In *Research Methods for Cyber Security*, Science Direct, Elsevier, 271–297. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/B978012805349200011X>. Available on 16. 1. 2024.
15. Federal Bureau of Investigation – FBI. (2019). *Internet Crime Report*, https://www.ic3.gov/Media/PDF/AnnualReport/2019_IC3Report.pdf. Available on 27. 3. 2024.

16. Huaman, N., Skarczynski, B., Von Stransky, C., Wermke, D., (2021). *A Large-Scale Interview Study on Information Security in and Attacks against Small and Medium-sized Enterprises*, Proceedings USENIX Security '21, <https://www.usenix.org/system/files/sec21fall-huaman.pdf>. Available on 27. 3. 2024.
17. Kirk, R. (2009). *Experimental design*, In Sage Handbook of Quantitative Methods in Psychology, SAGE Publications Inc., Oaks – CA, p. 23–43.
18. Kothari, C.R (2004). *Research Methodology: Methods & Techniques*, New Age International Ltd., Publishers, New Delhi.
19. Marczyk, G., DeMatteo D., Festinger D. (2005). *Essentials of Research Design and Methodology*. John Wiley & Sons, Inc., New Jersey.
20. Matthews, B., Ross. L. (2010). *Research Methods – A practical guide for the social sciences*. Pearson Education Limited, London.
21. Mijalković, S., Arežina, V. (2021). Izvori naučnog saznanja u procesu istraživanja bezbednosnih pojava. *Bezbednost*, 61(3): 5–24.
22. Mijalković, S., Popović Mančević, M. (2018). *Uvod u studije bezbednosti: metodološko-istraživačke i teorijske osnove bezbednosti*. Kriminalističko-policijski univerzitet, Beograd.
23. Milosavljević, S., Radosavljević I. (2013). *Osnovi metodologije političkih nauka*. Službeni glasnik, Belgrade.
24. Milošević, N., Milojević S. (2003). *Osnovi metodologije bezbednosnih nauka*. Policijska akademija, Beograd.
25. Morgan, D. (1998). Practical Strategies for Combining Qualitative and Quantitative Methods: Applications to Health Research. *Qualitative Health Research*, 8(3): 362–376.
26. Narens, L. (2002). A Meaningful Justification for the Representational Theory of Measurement. *Journal of Mathematical Psychology*, 6: 746–768.
27. Riffe, D., Lacy S., and Fico F.G., (2005). *Analyzing Media Messages: Using Quantitative Content Analysis in Research*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers New Jersey.
28. Ristić, Z. (2016). *Objedinjavanje kvantitativnih i kvalitativnih istraživanja*. Evropski centar za mir i razvoj, Univerzitet za mir Ujedinjenih nacija, Beograd.

29. Stojnov, D. (2005). *Od psihologije ličnosti ka psihologiji osoba*. Institut za pedagoška istraživanja, Beograd.
30. Ševkušić, S. (2009). Kombinovanje kvalitativnih i kvantitativnih metoda u proučavanju obrazovanja i vaspitanja. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 41(1): 45–60.
31. Tashakkori A., Teddlie, C. (2010). *Epilogue: Current Development and Emerging Trends in Integrated Research Methodology*, In Handbook of mixed methods in Social and Behavioral Research, SAGE Publications, Inc., Thousand Oaks, CA, (2nd edition), p. 803–826.
32. Teddlie, C., Tashakkori, A. (2009). *Foundations of Mixed Methods Research - Integrating Quantitative and Qualitative Approaches in the Social and Behavioral Sciences*. SAGE Publications, Inc., Los Angeles.
33. Termiz, Dž. (2006). *Statističke tehnike i postupci u politikološkim istraživanjima*, NIK GRAFIT, Lukavac.
34. UNEP, (2017). *Use of Theory of Change in Project Evaluations*, https://wedocs.unep.org/bitstream/id/8b45f5ff-c37b-4aac-b386-6b6b8e29aaed/11_Use_of_Theory_of_Change_in_Project_Evaluation_26.10.17.pdf, Available on 22.03.2023.
35. Universitet Leiden. (2024). *Experimental Methods*, <https://studiegids.universiteitleiden.nl/courses/113154/experimental-methods-i-design-techniques>, Available on 10.04.2024.
36. Van Puyvelde, D. (2018). Qualitative research interviews and the study of national security intelligence. *International Studies Perspectives*, 19(4): 375–391.
37. Vrije Universitet Amsterdam. (2024). *Security Experiments and Measurements*, <https://research.vu.nl/en/courses/security-experiments-and-measurements-3>, Available on 10.04.2024.
38. Vučinić Nešković, V. (2013). *Metodologija terenskog istraživanja u antropologiji*. Srpski genealoški centar – Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta. Beograd.
39. Wickam, H., Grolemond G. (2017). *R za statisticku obradu podataka*. Mikroknjiga, Beograd.

Квалитативне, квантитативне и мешовите методе истраживања безбедносних и политичких појава

Резиме: *Квалитативне методе, као што су посматрање, интервјуи или фокус групе, као и квантитативне методе, као што су анкете или скале, имају велику примену у истраживању безбедносних и политичких појава. Више од две деценије све чешће се користе мешовите методе које комбинују констатационе наведених метода – „прећи уј” или „прећа методологија“ (на пример, комбиноване методе могу комбиновати интервју и анкету).*

Квалитативне и квантитативне, али и мешовите методе, важне су да би истраживачи безбедносних и политичких наука у својим истраживањима добили релевантне и валидне податке, који им омогућавају да потврде своје почетне претпоставке, али често и да би стекли нова сазнања и тиме остварили научни допринос.

Успешна примена квалитативних и квантитативних метода у прикупљању података зависи од многих околности, посебно од искуства и знања истраживача. Стога је важно познавати и правилно применити методе у складу са предметом, истраживачким питањем и хипотезом. Поред тога, посебно у примени квантитативних метода, изузетно је важна репрезентативност узорка, јер у великој мери утиче на валидност и значај података. Осим тога, на спровођење истраживања могу утицати различити фактори, као што су трошкови (финансије), време, људски ресурси и друго.

Кључне речи: *методологија научно истраживања, квалитативне методе, квантитативне методе, мешовите методе, безбедносне и политичке појаве.*

Проф. др Саша М. МАРКОВИЋ¹
Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд

ДОИ: 10.5937/bezbednost2403041M
УДК: 343.85:[343.343.62:343.9.024(497.11)]“2018/2023“

Прегледни научни рад

Примљен: 5. 9. 2024. године

Ревизија: 4. 10. 2024. године

Датум прихватања: 21. 10. 2024. године

Супротстављање кријумчарењу миграната у Републици Србији

Айспракћ: Предмет овог рада су сузбијање кријумчарења миграната у Србији и анализа првог квалификованог облика кривичног дела кријумчарења људи из члана 350 став 3 Кривичног законика, са посебним освртом на казнену политику судова. Ирегуларне миграције и кријумчарење миграната преко територије Србије западнобалканском миграционом рутом ка државама Европске уније актуелни су од 2014. године. Спорога законодавна казнена политика за кријумчарење људи у Србији примењује се од 1. јуна 2017. године. Применом статистичке методе, анализе садржаја, компаративне и формално-логичке анализе, анализирани су подаци Републичког завода за статистику и Министарства унутрашњих послова који се односе на кривична дела кријумчарења људи извршена на територији Србије. Приказали смо и територијалну дистрибуцију добијених резултата по статистичким регионима. Истраживање је урађено за период од 2018. до 2023. године. Један од циљева истраживања било је утврђивање најчешћих начина вршења кријумчарења миграната. Из тог разлога, анализирани су и све пресуде Вишег суда у Суботици донете за ово кривично дело у наведеном периоду, јер је исти суд надлежан за подручје Севернобачког управног округа, у којем је била највећа концентрација ирегуларних миграната приликом изласка из Србије на путу ка државама Европске уније. Циљ рада су приказивање

¹ sasamarkovic975@gmail.com, ORCID 0000-0003-1025-7961.

налаза сироведеној истраживања и утврђивање да ли промена полицајске стратегије и осигурања у сузбијању ове врсте криминала, у комбинацији са поштивањем казнене политике, утиче на смањење криминалитета у области кријумчарења људи.

Кључне речи: *ирегуларне миграције, кријумчарење људи, казна зашвора, казнена политика, суд.*

Увод

Ирегуларне миграције су након 2014. године, када је све већи број људи почео пролазити кроз Турску или чамцима из Северне Африке долазити у Европу, постале веома изражено политичко питање за Европску унију (ЕУ) (Whittle, Antonopoulos, 2022: 15). Територија економски развијених европских држава означена је као једна од најпожељнијих крајњих дестинација расељених лица, па су масовне миграције довеле до значајних политичких, демографских и безбедносних потреса у многим државама ЕУ и другим европским државама (Стојшић Дабетић, Мирковић, 2018: 32). Србија је држава кроз коју пролази велики број ирегуларних миграната јер се налази на најкраћој рути која води из Турске ка Западној Европи. У 2015. години евидентиран је највећи број тражилаца азила у Србији. Међутим, иако је реч о стотинама хиљада миграната (579.518) који су изразили намеру за азилом, само један проценат је ушао у званичну процедуру и поднео захтев да добијање азила у Србији – њих 586, од којих је чак 546 илегално напустило територију Србије па је поступак обустављен (Влада РС, 2016: 43). У 2022. години, коју је такође обележио висок миграциони притисак на државе ЕУ, на улазу је евидентирано око 332.000 илегалних прелазака границе, што је највише од 2016. године. Највећи број миграната је дошао из Сирије, Авганистана и Туниса (FRONTEX, 2023). Мада је западнобалканска рута означена као највећа, јер је 2022. године забележено 144.197 илегалних улазака на територију ЕУ овом рутом (FRONTEX, 2023), у 2023. години број тражилаца азила у Србији је знатно смањен. Евидентирано је 1654 странаца који су изразили намеру за добијање азила, од којих је 196 поднело захтев за азил. Од тог броја само 36 су били држављани Сирије и Пакистана (Влада РС, 2024а: 40), однос-

но азијски држављани који су се западнобалканском рутом крета-ли ка државама Централне и Западне Европе. Закључује се да Ср-бија мигрантима није пожељна држава за живот и стално настање-ње и да је највећи број њих само у транзиту. Многа истраживања разматрају руте преко којих се ирегуларни мигранти крећу из Азије ка економски богатим европским државама и начине њихо-вог илегалног преласка преко великог броја државних граница (вид. Janković, Marković, Ivanov, 2024; Марковић, 2024; Milašinović, Janković, Milojević, 2023; Koroutchev, Peev, 2022; Böröcz, 2021; Jo-се, Којић, 2015). Наглашава се да то није спонтана појава, већ да их, избегавајући надзор државне границе, кријумчаре: појединци који добро познају гранично подручје; криминалне групе, често саста-вљене ад хок због кријумчарења; и организоване криминалне гру-пе (ОКГ), које се због високог профита, осим кријумчарењем дро-ге и оружја, баве и кријумчарењем људи (вид. Марковић, 2024; Марковић, 2023; Марковић, 2023а; Марковић, 2022, Марковић, 2019а; Стоупова, Bezlov, 2019). Операције кријумчарења се за по-моћ у преласку тешко проходних терена често ослањају на лока-лне становнике из пограничних области. Налази појединих истра-живања показују да је 44% криминалних мрежа у Европи које се баве кријумчарењем миграната састављено од држављана држа-ва које нису у ЕУ (Shelley, Pardo, 2018: 389). Избеглице су посебно осетљива група, која је подложна високом степену виктимизације, не само када беже са подручја захваћеног ратом, оружаним сукобима, великим елементарним непогодама, због прогона на верској, расној, националној или некој другој основи, због сиромаштва, климатских промена, заразних болести, великих елементарних непогода и/или неке друге катастрофе, него и када се нађу изван матичне земље (Атанасов, Оташевић, 2021: 173). Ирегуларни мигранти често би-вају изложени насиљу од стране полиције балканских држава и држава ЕУ, на пример у Грчкој (Cheliotis, 2017; Border Violence Monitoring Network, 2024), на граници Босне и Херцеговине, Хрват-ске и Словеније (Isakjee и др, 2020), а поједине догађаје насиља документовали су активисти хуманитарних организација (Amnesty International, 2019). Многи мигранти кријумчаре не посматрају као лица из криминалног миљеа, већ као пружаоце услуга (Aziani

2023; Zhang, Sanchez, Achilli, 2018). Зато је тешко доћи до доказа за подизање оптужбе против кријумчара.

Повод за писање овог рада била је промена стратешког приступа српске полиције у сузбијању кријумчарења и ирегуларних миграција до које је дошло крајем октобра 2023. године, након догађаја у месту Хоргош у близини српско-мађарске границе. Тада је дошло до оружаног сукоба две групе ирегуларних миграната, у којем су три мигранта погинула, један је рањен, а ухапшена су четири држављанина Авганистана и два држављанина Турске. Пронађена је и већа количина ватреног оружја и муниције (вид. Јанковић, Марковић, Иванов, 2024). Ради ефикаснијег супротстављања ирегуларним миграцијама и разбијања кријумчарских криминалних група, формирана су четири полицијска командна места, и то: 29. октобра 2023. у Суботици за надзор границе према Мађарској, 13. новембра 2023. у Димитровграду за надзор границе према Бугарској, 4. децембра 2023. у Прешеву за обезбеђење границе према Северној Македонији, 29. јануара 2024. у Малом Зворнику за надзор границе према БиХ (Јанковић, Марковић, Иванов, 2024: 126). Појачане су активности организационих јединица Дирекције полиције (Управе граничне полиције, Управе полиције, Управе саобраћајне полиције, Жандармерије, Специјалне антитерористичке јединице, Полицијске управе за град Београд и подручних полицијских управа), ангажоване су додатне полицијске снаге на овим подручјима, које су потчињене руководиоцима командних места, и набављена су и ангажована додатна савремена техничка средства за надзор границе и откривање ирегуларних миграната (термовизијске камере, дрони итд.). Саобраћајна полиција је појачала активности контроле саобраћаја на путним правцима који повезују ова подручја. Почетком године ирегуларне миграције су кроз Србију знатно успорене, готово заустављене према Мађарској и Хрватској. Постепено, како су на одређеним подручјима успостављана командна места, тако су се миграционе руте измештале на друга подручја. Почетком 2024. године ирегуларни мигранти и кријумчари преусмерили су се на границу Србије и Босне и Херцеговине па је МУП последње командно место формирао у Малом Зворнику. Значајно је нагласити да је илегалан прелазак ове

границе веома опасан јер се велики део границе протеже се дуж реке Дрине, која је брза планинска река, па постоји велика могућност утапања. Тако се у ноћи између 21. и 22. августа 2024. године утопило дванаест миграната када се преврнуо чамац којим су покушали илегално да пређу у БиХ. На обали реке затечено је осамнаест миграната, шеснаест Сиријаца и два Египћанина, од којих је чак десет било малолетно (МУП-а, 2024б). Кријумчарење људи је повезано са многобројним ризицима по здравље и живот миграната. Зато је у кривичном законодавству Србије, ради генералне превенције опасних начина кријумчарења људи, инкриминисан квалификовани облик кривичног дела кријумчарења људи. Њиме се, као вид генералне превенције, санкционише начин кријумчарења којим се доводе у опасност здравље и живот људи, па је за учиниоца запрећена строжа казна уколико приликом кријумчарења људи угрожава њихов живот и здравље.

Ирегуларне миграције и кривично дело кријумчарења људи

Криминална политика преноси и обликује политичку вољу власти кроз криминалистичку стратегију па полиција увек мора да поштује смернице криминалне политике. Криминална политика је дисциплина која се са научног и практичног аспекта бави проблемом сузбијања и спречавања криминалитета (Марковић, 2023). Субјекти криминалне политике суочени су са стратешким дилемата које намеће сложен и динамичан однос између потребе за очувањем индивидуалних добара и потребе за заштитом државног односно националног интереса, односно политичког добра (Милошевић, 2022: 197). Протокол Уједињених нација против кријумчарења миграната копном, морем и ваздухом, у члану 3 дефинише термин „кријумчарење миграната“ као обезбеђивање нелегалног уласка у државу потписницу лица које није њен држављанин или лица са сталним боравком, с циљем стицања, на непосредан или посредан начин, финансијске или друге материјалне користи. У Србији је чланом 350 Кривичног законика (КЗ) инкриминисано кривично дело које је усклађено са наведеним протоколом, под на-

зивом „недозвољени прелаз државне границе и кријумчарење људи“. У суштини, ради се о два независна кривична дела (Ђорђевић, Коларић, 2020: 238), при чему се први став не односи на кријумчарење људи већ на недозвољен прелазак државне границе. Основни облик кривичног дела које се односи на кријумчарење људи инкриминисан је у другом ставу члана 350 КЗ. Радња извршења основног облика кривичног дела кријумчарења људи (члан 350, став 2 КЗ) састоји се у омогућавању другом лицу да на недозвољен начин пређе државну границу Србије или да недозвољено борави у Србији или транзитира кроз њу. При томе, учинилац треба да има намеру да себи или другом прибави какву корист. У пракси, корист најчешће има облик новчане накнаде, коју ирегуларни мигранти дају или у целини на почетку пута (они који иду западнобалканском миграторном рутом најчешће крећу из Турске) или етапно – када пређу део пута дају новчану накнаду за следећи део пута (на пример, у Грчкој, затим у Северној Македонији, па у Србији), док не дођу у неку од држава шенгенског простора, односно уђу у неку државу Европске уније (ЕУ), па више нема државних граница на путу ка жељеној дестинацији.

Квалификовани облик основног облика кријумчарења људи, који је предмет разматрања овог рада, предвиђен је у члану 350 став 3 КЗ. Чини га лице које основни облик кријумчарења људи учини на неки од следећих начина: као члан групе, злоупотребом службеног положаја, кријумчари већи број лица, на начин којим се угрожава живот или здравље лица чији се недозвољени прелаз границе Србије, боравак или транзит омогућава. Запажа се да је за први квалификовани облик неопходно да је кријумчарење учињено на начин који даје одређену тежину противправном делу. С обзиром да је у последњих десетак година кроз Србију транзитирало неколико милиона ирегуларних миграната, крећући се из јужног и југоистичног дела Србије, преко средишњег, ка северном и северозападном, логично је да се, након незаконитог преласка државне границе, кријумчарење најчешће врши тако што се теретним или комби моторним возилом превози већи број лица из региона Јужне и Источне Србије, преко Београдског региона ка региону Војводине. Учинилац овако извршеног дела, уколико је кријумчарио пет или

више лица (шире: Марковић, 2024), одговараће за квалификовани облик кривичног дела за које је забрањена затворска казна од 2 до 12 година затвора. Минимално забрањену казну поступајући судија не може ублажити, нити је може заменити условном осудом. Овакав начин кријумчарења веома је чест приликом транзита кроз Србију и приликом преласка државне границе мимо граничног прелаза. Кријумчари омогућавају кретање већем броју миграната мимо граничне контроле и полицијске контроле у дубини територије. С обзиром да је граница између Србије и Бугарске и Србије и Северне Македоније веома тешка за надзор и обезбеђење од стране граничне полиције због брдско-планинског рељефа, често се велике групе миграната кријумчаре шумским путевима. Кријумчари их доведу до погодног места за прелазак, које није обезбеђено од стране граничне полиције, и дају им инструкције како да пређу на другу страну, где их често по претходном договору на одређеној позицији чека други кријумчар, који даље организује њихов транзит кроз унутрашњост државе. Међутим, надзор граничног подручја ван граничних прелаза помоћу савремених техничких средстава (на пример, дрoнови са видео-надзором и термовизијске камере) и изградња заштитних ограда (на пример, на граници према Мађарској) довели су до чешћег кријумчарења лица преко граничног прелаза, избегавањем граничне контроле скривањем у делове возила, на начин којим се угрожава живот или здравље кријумчарених људи. Откривени начини (модуси) кријумчарења миграната достављају се на упознавање свим полицијским службеницима граничне полиције који врше граничну контролу. Између европских граничних полиција успостављен је систем „раног упозорења“ (вид. Марковић, 2023а: 559; Марковић, 2023: 292). Подаци се размењују преко сигурне интернет платформе Европске комисије и на основу њих се израђује регионална анализа ризика у вези са илегалним миграцијама (Марковић, 2023: 302).

Преостала два начина извршења овог квалификованог облика кривичног дела кријумчарења људи – кријумчарење злоупотребом службеног положаја и кријумчарење од стране криминалне групе – надлежни полицијски органи ређе откривају. По препоруци ЕУ из Поглавља 24, Србија је Законом о полицији 2016. године увела нови начин рада заснован на криминалистичко-обавешта-

јним информацијама (Коларић, Марковић, 2016: 192). Проактивно поступање подразумева размену података о криминалним активностима и деловање на извора потенцијалних проблема ради спречавања њиховог настајања и спречавања кривичних дела. Неопходно је усмерити националне, регионалне и међународне полицијске ресурсе ка откривању учинилаца и ових кривичних дела.

Трећи квалификовани облик овог кривичног дела односи се на кријумчарење људи од стране организоване криминалне групе. Запрећена је казна од три до петнаест година затвора. Од 2018. до 2023. године у Србији је осуђено 80 кријумчара људи који су били чланови организованих криминалних група (РЗЗС, 2024). Главни разлог криминалног деловања у овој области јесте профит који ОКГ остварују. Поједини аутори наводе да су пружање економске помоћи сиромашним мигрантима од стране ЕУ и диверсификација организованог криминала у области кријумчарења људи значајно повећали профит криминалних група, даље укорењујући криминал у економски живот европских земаља и погоршавајући проблем корупције (Shelley, Pardo, 2018). Многа стратешка документа европских држава предвиђају експанзију организованог криминала који укључује кријумчарење миграната, тако да се сузбијање ирегуларних миграција, без занемаривања хуманитарне димензије, поставља као један од безбедносних приоритета (Estevens, 2019). ОКГ играју кључну улогу у илегалном пребацивању миграната преко граница. Организују „олинклузив“ (*all-inclusive*) аранжмане, који обухватају транспорт, обезбеђивање фалсификованих путних докумената, хране и смештаја, подмићивање полицијских службеника који врше граничну контролу, као и вођене туре за илегалан прелазак граница. Услови под којима се ове операције кријумчарења спроводе у великој мери зависе од државе порекла, миграторне руте и финансијских средстава ирегуларних миграната (Wagner, 2022). Још 2016. године Интерпол и Европол су упозорили на „повећани ризик да страни терористички борци могу искористити миграторне токове да уђу у ЕУ“ (Sumpter, Franco, 2018). Извршењем терористичког акта у Паризу 13. новембра 2015. године терористи су започели читав талас терористичких напада у државама ЕУ (Француска, Белгија, Немачка, Велика Брита-

нија). Утврђено је да је у поменутом терористичком нападу учествовао и држављанин Сирије који је пре тога прошао балканском рутом, између осталог и кроз Републику Србију, где је изразио намеру да тражи азил (Лечић, 2017: 109). Страх од тероризма је захватио становнике Европе. Један део земаља је проблем покушао да реши појачавањем полицијско-војног одговора, други део појачавањем контроле на својим границама без обзира што су у шенгенском простору, а већина земаља проблем решава новцем: финансирањем регионалних и међународних организација које се баве ирегуларним миграцијама, пружањем хуманитарне помоћи ирегуларним мигрантима у камповима широм Европе, улагањем у материјално-техничка средства, бољим надзором државних граница, као и подизањем ефикасности мера граничне контроле и свеукупне безбедности држава које нису у ЕУ, а налазе се на миграторним рутама (вид. Зиројевић, Јовичић: 264-265). Са затварањем граница и договором из фебруара 2016. између ЕУ и Турске, смањило се број миграната у земљама ЕУ, поготово на Западнобалканској рути (Петровић, 2017: 71). У српској Соцти из 2023. године (СОСТА 2023) наводи се да је Србија изложена високом ризику од тероризма јер се због великог прилива ирегуларних миграната терористи лако инфилтрирају и могу извршити терористички акт, не само у државама ЕУ, које су им крајње одредише, већ и у државама транзита. Терористичке групе се често повезују са ОКГ, нарочито ради финансирања тероризма (СОСТА, 2023). Сматрамо да је ризик од тероризма мањи за државе које се користе само за транзит и у којима је боравак миграната краћи.

Даље у раду анализираћемо податке МУП-а који се односе на откривена кривична дела кријумчарења људи, податке Републичког завода за статистику (РЗЗС) који се односе на судску казнену политику и пресуде Вишег суда у Суботици, како бисмо утврдили одређене специфичности извршења, откривања и доказивања кривичних дела из члана 350 КЗ.

Методологија

Применом правно-догматског и статистичког метода и анализом садржаја компаративне и формално-логичке анализе сагледа ни су прописи у области превенције и сузбијања кријумчарења људи и анализирани су подаци који се односе на број осумњичених, оптужених и осуђених лица, као и на казнену политику судова за први квалификовани облик кријумчарења људи, инкриминисан у трећем ставу члана 350 Кривичног законика, на територији Републике Србије од 2018. до 2023. године. Испитане су и све пресуде за тај облик кривичног дела које је у истом периоду донео Виши суд у Суботици. Описани су и анализирани одређени карактеристични догађаји који се односе на кријумчарење људи. Циљ истраживања је утврђивање који су начини кријумчарења миграната, да ли се судска казнена политика мења, у којим је подручјима Србије ова врста криминала најзаступљенија, да ли су нови законски оквир, примена *pre-crime* приступа (о овом начину рада шире у: Марковић, Коларић, 2023) надлежних органа у области кријумчарења људи и поштрена законодавна казнена политика довели до смањења броја ових кривичних дела.

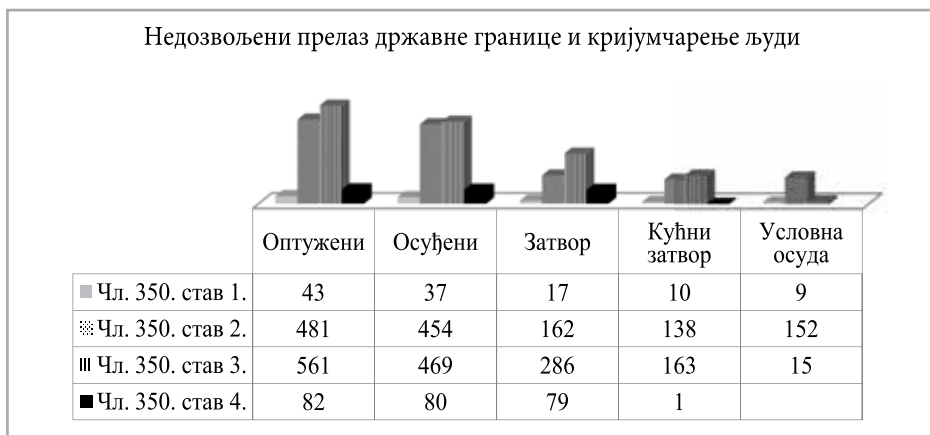
Постављена је главна хипотеза: примена новог проактивног начина полицијског рада, употреба савремених техничких средстава за надзор државне границе и строжа законодавна казнена политика довеле су до повећања ефикасности у супротстављању кријумчарењу људи које се врши од стране криминалне групе, злоупотребом службеног положаја, угрожавањем живота и здравља миграната или кријумчарењем већег броја лица.

Казнене политике судова за квалификовани облик кривичног дела кријумчарења људи из члана 350 став 3 КЗ

Резултати анализе статистичких података и дискусија

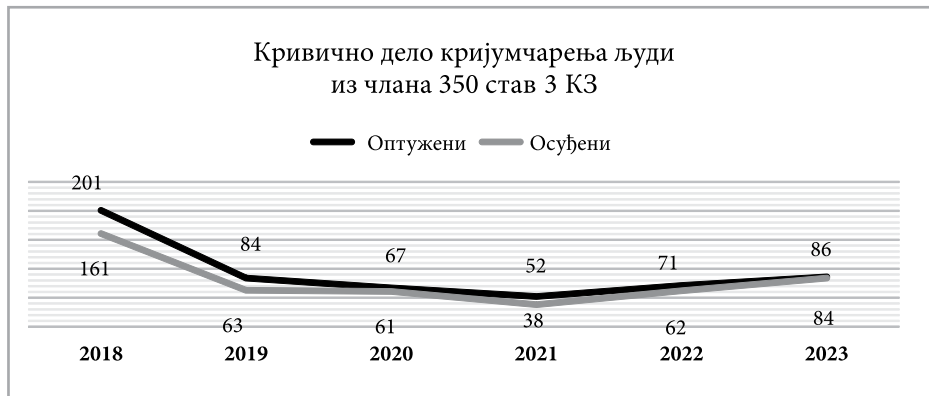
Подаци које ћемо анализирати добијени су од МУП-а Републике Србије и РЗЗС. По подацима МУП-а, у периоду 2018–2023. године поднете су пријаве против 1371 учиниоца кривичног дела из члана 350 КЗ, а по подацима РЗЗС у истом периоду пријав-

љено је 1176 учинилаца овог кривичног дела. Подаци се разликују због начина евидентирања у званичне евиденције надлежних органа. У полицијске евиденције подаци се евидентирају пре подношења пријаве јавном тужиоцу, а у евиденције РЗЗС након доношења одлуке о кривичној пријави од стране јавног тужиоца.

Графикон 1: Казнена политика за кривично дело из члана 350 КЗ у периоду 2018–2023. година у Србији (РЗЗС)

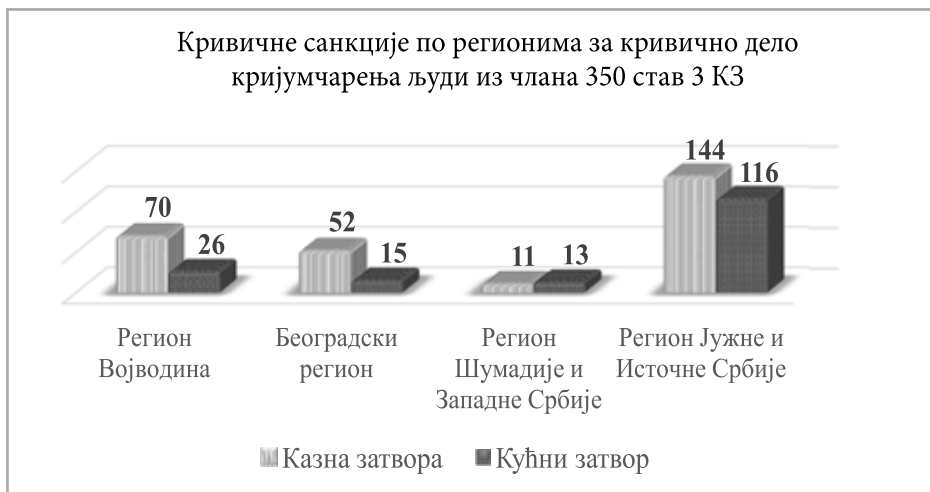
На основу података приказаних у графикону 1 закључује се да је највише оптужених и осуђених лица, као и одбачених или одбијених оптужби, односно обустављених поступака и ослобађајућих пресуда за кривично дело *недозвољеног прелаз државне границе и кријумчарења људи* било за трећи облик овог кривичног дела. Укупно 84% оптужених је осуђено за овај облик кривичног дела. За најтежи облик овог кривичног дела, који је инкриминисан у члану 350 став 4 КЗ, где је неопходно да основни облик кријумчарења људи врши организована криминална група, правноснажно је осуђено чак 98% оптужених. За сваки облик кривичног дела из члана 350 КЗ највише оптужених је осуђено на затворске казне, при чему је за први облик било 46% казни затвора, за други 36%, за трећи 61%, а за четврти 99%. Условне осуде су биле најзаступљеније за други облик из члана 350 КЗ, за који је изречен приближно исти број затворских казни, казни кућног затвора и условних осуда.

Графикон 2: *Оптужени и осуђени, по годинама, за квалификовани облик кријумчарења људи из члана 350 став 3 КЗ (РЗЗС)*

На почетку анализе овог графика нагласићемо да РЗЗС прикупља податке преко две врсте образаца: СК-1 попуњава јавни тужилац када одлучи по кривичној пријави, а СК-2 попуњава суд када одлучи по оптужби. Овде смо користили податке из обрасца СК-2. Број оптужених и осуђених за овај облик кривичног дела кријумчарења људи опадао је од 2018. до 2021. године. Затим је почео да расте, па је 2023. био већи него 2019. године. Запажамо да је удео осуђених у односу на оптужене био најмањи 2021. године и износио је 73%, а највећи 2023 године, чак 98%. Закључује се да је јавно тужилаштво значајно подигло квалитет оптужница у 2023. години. Пошто нам подаци из овог графика показују да је број оптужби и осуда био највећи на почетку периода истраживања, 2018. године, одлучили смо да проверимо податке за шестогодишњи период који је претходио периоду за који смо радили истраживање. У 2017. години за овај облик кријумчарења људи осуђено је 210 лица, у 2016. години 172, у 2015. години 162, у 2014. години 84, у 2013. години 56, а у 2012. години 73 (РЗЗС, 2024). Закључује се да је крива која приказује број осуђених лица за овај облик кријумчарења почела значајно да расте 2015. године, када је у Србији евидентиран највећи број миграната, а да је пик достигла 2017. године. Број осуђених почео је значајно да опада 2019. године, да би се затим вратио на ниво из периода пре почетка масовних миграција кроз Србију. У периоду од 2012. до 2017. године за овај облик кривичног дела кријумчарења људи осуђено је

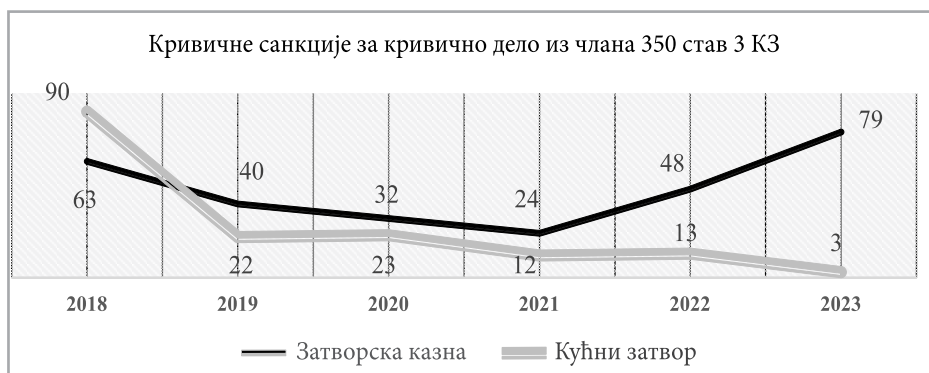
757 лица, што је за 62% више у односу на период од 2018–2023. године. С обзиром да је у том периоду законодавна казнена политика за овај облик кривичног дела пооштрена, закључујемо да је пад броја осуђених један од ефеката мера криминалне политике и криминалистичких стратегија које су реализовали надлежни правосудни органи и полиција (вид. Марковић, 2023: 352-368).

Графикон 3: Кривичне санкције изречене осуђенима за кривично дело из члана 350 став 3 Кривичног законика по регионима у периоду од 2018. до 2023. године (РЗЗС)

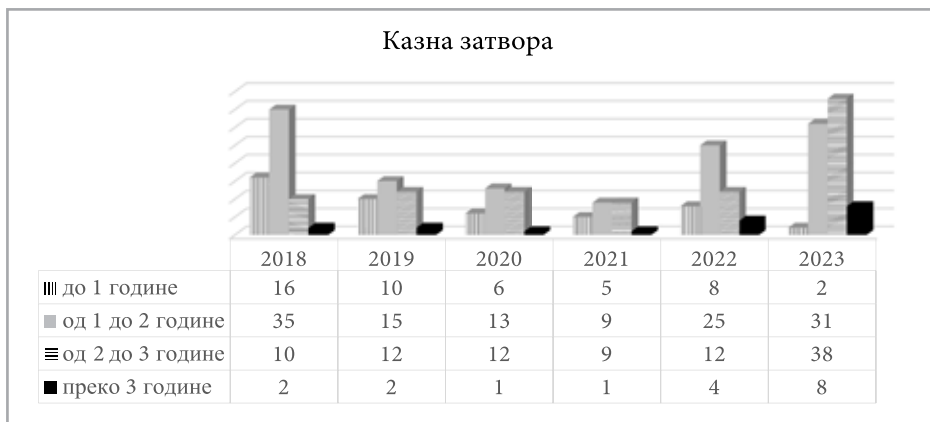
Графикон 3 показује да је највише осуђених за први квалификовани облик кријумчарења људи било у региону Јужне и Источне Србије, и то: 260 казни затвора и кућног затвора, десет условних осуда и четири васпитне мере. У односу на укупан број осуђених у Србији, у овом региону осуђено је чак 58% лица. Закључује се да највећи број кријумчара буде откривен на почетку кријумчарске руте кроз Србију. Најмање осуђених било је у региону Шумадије и Западне Србије. Донете су 24 казне затвора и кућног затвора, и по једна условна осуда и васпитна мера. То је више од десет пута мање у односу на регион са највећим бројем осуђених. За овај регион примећујемо и да је донето више казни кућног затвора него затвора. На основу ових статистичких података може се закључити да је најмање заступљена кријумчарска рута миграната кроз Србију

била према Босни и Херцеговини и Црној Гори, јер до тих граница кријумчари треба да прођу кроз регион Шумадије и Западне Србије. Да бисмо сликовито приказали како је дошло до територијалне промене у кријумчарењу људи након почетка миграторне кризе 2015. године, анализираћемо податке РЗЗС који се односе на период 2012–2014. године. У Србији је у том периоду за кривично дело из члана 350 став 3 КЗ осуђено укупно 213 лица, од којих 30 или 14% у региону Јужне и Источне Србије. Након почетка миграторне кризе, у овом региону је само у 2017. години осуђено 141 лице, што је скоро пет пута више него у наведеном трогодишњем периоду. Може се извести закључак да је миграторни притисак из Бугарске и Северне Македоније у Србију довео до наглог развоја криминалних активности у области кријумчарења људи у том региону. Анализом 63 пресуде Вишег суда у Врању које су донете у периоду од 2018. до 2023. запажено је да многи учиниоци кривичних дела нису имали претходну криминалну каријеру (Виши суд у Врању, 2024). Одлучили су се на вршење кривичних дела због погодне ситуације која је створена – велики број миграната који су незаконито ушли у Србију нудио је новац за превоз и транзит до северних граница државе и преласка у ЕУ. Многи су осуђени на казну затвора за квалификовани облик овог кривичног дела, јер је откривено да превозе већи број миграната ради кријумчарења преко територије Србије ка њеним северним границама.

Графикон 4: Кривичне санкције изречене осуђеним за кривично дело из члана 350 став 3 Кривичног законика по годинама од 2018. до 2023. године (подаци РЗЗС)

Овај графикон показује како је примена строже законодавне казнене политике од јуна 2017. године довела до промене судске казнене политике. На почетку анализираних година, 2018. Године, од укупно 161 осуђе било је 56% кућног затвора, 5% условних осуђа и 41% казни затвора. У последњој години, од укупно 84 осуђе изречено је 94% казни затвора, 3,5% кућног затвора и 2,5% васпитних мера. Условне осуђе нису доношене од 2021. године.

Графикон 5: Висина изречене казне за члана 350 ст. 3 Кривичног законика по годинама од 2018. до 2023. године (подаци РЗС)

Интервенције законодавца последњих година усмерене су управо на спречавање сувише широке примене института ублажавања казне (Коларић, 2024: 17). Оно што је специфично за КЗ Србије јесте то да он познаје апсолутну забрану ублажавања казне за одређена кривична дела (Стојановић, 2020: 29). Међу њима је и кривично дело из члана 350 ст. 3 и 4 (КЗ, члан 57, ст. 2). Запажамо да је у 2018. години изречено највише казни од једне до две године, а у 2023. години највише казни од две до три године. Строжа законодавна казнена политика која се примењује од 1. јуна 2017. довела је до строже судске казнене политике (вид. измене КЗ у Сл. гласнику РС, 94/2016). Спроведене мере криминалне политике имале су за циљ да потенцијалне учиниоце у овој области криминала одврате од бављења кријумчарењем људи. Узимајући у обзир чињеницу да многи претходно евидентирани учиниоци нису има-

ли криминалну каријеру, сматрамо да овакве мере генералне превенције могу дати добре резултате. Високе затворске казне које су изречене кријумчарима, и то без могућности њиховог ублажавања, треба да одврате грађане од размишљања о лакој заради коју би остварили превозењем већег броја миграната из једног подручја у други с циљем кријумчарења, или њиховим пребацивањем преко границе у преправљеним деловима возила, чиме би им угрозили живот или здравље.

За поступање по кривичним пријавама за први квалификовани облик кривичног дела кријумчарења људи (став 3) надлежно је више јавно тужилаштво (ВЈТ). Да бисмо проверили податке из многобројних извештаје Фронтекса и других регионалних и међународних организација који говоре да главни крак западнобалканске миграторне руте кроз Србију иде преко Северне Македоније и Бугарске ка Мађарској и Хрватској, анализирали смо податке Министарства унутрашњих послова Србије о кривичним пријавама поднетим у периоду 2018–2023. године.

Из претходно приказаних налаза истраживања закључује се да полиција репресивне активности усмерене на сузбијање кријумчарења људи превасходно усмерава ка региону Јужне и Источне Србије јер је највише осуђених било на подручју виших судова у Пироту и Врању. Подаци МУП-а показују да је, у истом периоду, полиција поднела кривичне пријаве против 604 осумњичена за овај облик кривичног дела, од којих је 220 поднела ПУ у Пироту, а 78 ПУ у Врању. Ове две полицијске управе поднеле су пријаве за 50% осумњичених у Србији (МУП, 2024). Број осумњичених на територији Полицијске управе Пирот нагло је порастао у 2023. години, када их је откривено 132 или 60% у односу на шестогодишњи период. У тој години ВЈТ у Пироту није одбацило ниједну кривичну пријаву, а оптужило је 108 лица за овај облик кривичног дела, док су сва остала ВЈТ оптужила укупно 81 лице (подаци РЗЗС прикупљени обрасцем СК-1). Закључује се да се главни „притисак“ миграција на улазу у Србију у овом периоду преместио са Северне Македоније на Бугарску. Полицијска управа у Пироту је у 2023. години за све облике кривичног дела кријумчарења људи поднела кривичне пријаве против укупно 152 лица, тако да је удео првог квалификованог

облика кривичног дела био 87%. При томе, поднете су и кривичне пријаве против девет лица за најтежи облик кривичног дела из члана 350 КЗ (МУП, 2024). У 2023. години евидентиран је највећи број осумњичених за овај облик кривичног дела (241), а на другом месту је 2019. година, када их су евидентирана 103 осумњичена. (МУП, 2024). У највећем броју случајева, приликом откривања кривичног дела кријумчарења људи полиција привремено одузима предмете кривичног дела (моторна возила и мобилне телефоне) и лишава слободе учиниоце (о примени полицијских овлашћења више у: Марковић, 2014).

Број откривених кривичних дела на подручју одакле креће транзит ирегуларних миграната кроз Србију показује нам да државни органи покушавају да спрече кријумчарење миграната на извору, односно на главном жаришту проблема. У најугроженијим подручјима погодним за кријумчарење људи у Србији, поред српске полиције, распоређено је 111 припадника Фронтекса, који заједно са српском граничном полицијом предузимају активности на граници са Бугарском и Мађарском (Канцеларија ЕУ у Србији, 2024). По новом статусном споразуму који је потписан између ЕУ и Србије, Фронтекс може да распореди своје припаднике у Србији и на државне границе које нису заједничке са неком државом ЕУ (*Agreement between the European Union and the Republic of Serbia on operational activities carried out by the European Border and Coast Guard Agency in the Republic of Serbia*, 2024), што није био случај по претходном споразуму из 2020.

Резултати анализе података из пресуда Вишег суда у Суботици и дискусија

Виши суд у Суботици је у периоду 2018–2023. године донео 16 пресуда за овај облик кривичног дела. Анализирали смо све пресуде донете на подручју Севернобачког округа на основу члана 350 став 3 КЗ, како бисмо утврдили начине кријумчарења и поједине карактеристике учињених кривичних дела кријумчарења људи. У 15 случајева кријумчарени су ирегуларни мигранти који су у Србију дошли западнобалканском рутом. При томе, 11 пресуда је донето након постигнутог споразума између окривљеног, од-

носно његовог браниоца, и јавног тужиоца. У дванаест случајева кријумчарен је већи број лица (од пет до тридесет), при чему су у једном случају кријумчарени држављани Србије, односно лица са подручја Косова и Метохије. У три пресуде осуђени су окривљени који су кријумчарили мигранте у лимарски преправљеним моторним возилима, тако што су их сместили у скучен простор са недовољно ваздуха и покушали да их превезу преко граничног прелаза, али су откривени путем скенера. Све три пресуде односе се на два случаја покушаја кријумчарења људи: у првом су учествовала два лица, држављанин Украјине и држављанин Србије, а у другом случају држављанин Србије. Из једног анализираниог предмета утврђено је да је више припадника ОКГ учествовало у кријумчарењу миграната. Виши суд у Суботици осудио је једно лице као припадника криминалне групе, док су остала лица осуђена у поступку пред Вишим судом у Београду (Посебно одељење за организовани криминал).

Од укупно 16 пресуда, пет се односи на кривична дела учињена у 2014. и 2015. години, пре промене законодавне казнене политике. Четири лица из тих пресуда осуђена су на кућни затвор, а једно на годину дана затвора. Остале пресуде се односе на дела учињена у периоду од 2018. до 2023. године. Једно лице је осуђено на три године затвора, једно на две године и шест месеци затвора, два лица на две године и два месеца затвора, а шест лица на две године затвора. Осуђен је један странац, а остали су држављани Србије.

У свим случајевима одузимано је средство које је учинилац користио приликом кријумчарења, најчешће моторно возило којим су кријумчарена лица превожена и/или мобилни телефони коришћени за договарање кријумчарења.

У пет случајева учинилац је обезбеђивао смештај мигранти-ма за новчану корист, која се кретала од 15 до 75 евра по мигранту за преноћиште, а у једном случају 1000 евра месечно за закуп објекта и боравак миграната док не пређу границу са Мађарском. У једном случају накнада је била 500 евра по мигранту за преноћиште и превоз до границе, где би пешке прешли у Мађарску мимо граничног прелаза. Видимо да учиниоци узимају различиту новчану накнаду за смештај с циљем кријумчарења. У једном случају

учинилац је осуђен за кријумчарење лица у продуженом трајању јер је за новчану корист издавао смештај мигрантима иако је знао да незаконито бораве у Србији.

Кријумчари су за превоз миграната с циљем напуштања територије Србије узимали новчану надокнаду: у једном случају 50 евра; у другом укупно 70 евра за превоз више миграната са територије Суботице до близине границе; у трећем случају кријумчар је узео накнаду од 2000 евра да пешке преведе групу миграната преко границе мимо граничног прелаза.

Из анализираних пресуда закључује се да је 69% оптужби завршено осудом након постигнутог споразума јавног тужиоца и оптуженог. Даље, 75 осуђених лица кријумчарило је већи број миграната, па су због таквог начина извршења дела осуђени за квалификовани облик кријумчарења. У одређеном броју случајева извршиоци су превозили мигранте до места на граници где није успостављен гранични прелаз, док је један број осуђен јер су пружали смештај мигрантима. Укупно 19% оптужених осуђено је због угрожавања здравља и живота миграната које су превозили у простору возила који није предвиђен за смештај људи.

Ради приказивања до каквих тешких последица по живот и здравље може довести кријумчарење миграната, анализирали смо и једну пресуду Вишег суда у Сремској Митровици која се односи на случај из Шида. Крајем јула 2020. године кријумчар је сместио седам ирегуларних миграната у контејнер са минералним ђубривом који се налазио у саставу возне композиције, с циљем да се мигранти превезу до Италије. Међутим, контејнер је у Ријечи (Хрватска) стављен на брод за Јужну Америку и мигранти су се угушили, а њихови посмртни остаци пронађени су у Парагвају крајем октобра исте године. Учинилац је осуђен на шест година затвора (Виши суд у Сремској Митровици, пресуда К-68/21 од 9. 3. 2021).

Претпоставља се да је и случај утапања 12 миграната на реци Дрини, који смо поменули у уводним разматрањима, повезан са покушајем кријумчарења миграната из Србије у Босну и Херцеговину. Међутим, у време израде овог текста овај догађај није у потпуности расветљен, тако да се очекују епилог и утврђивање свих

околности под којим је дошло до превртања чамца и смрти великог броја лица, међу којима је била и једна беба (МУП, 2024а). Након анализе отворених извора информација који се односе на овај случај, може се закључити да је најмање тридесет ирегуларних миграната подељених у групе покушало да пређе реку чамцем, при чему се чамац преврнуо и 12 лица се утопило, па је мало вероватно да су они самоиницијативно, без помоћи кријумчара, набавили чамац и покушали да се пребаце са једне на другу обалу реке како би избегли граничну контролу.

Закључак

Масовне ирегуларне миграције довеле су до повећаног обима вршења криминалних делатности повезаних са кријумчарењем људи. За ирегуларне мигранте Србија је најчешће транзитна држава. Мали број избеглица улази у процедуру добијања азила. Ирегуларни мигранти сарађују са кријумчарима како би стигли на жељену дестинацију. Одређен број се одлучује на сарадњу са ОКГ и на почетку кријумчарске руте, у Турској, уговара начин транзита и доласка у државе Западне и Централне Европе, док део њих прелазак државне границе и транзит кроз државе на миграторној рути уговара етапно – по доласку на одређену дестинацију јавља посредницима (најчешће члановима породице) да уплате новац кријумчарима. Западнобалканска рута је копнена рута и мигранти се најчешће крећу тешко проходним подручјима како би избегли надзор полицијских органа и обезбеђена гранична подручја. У одређеном броју случајева утврђено је да користе локалне кријумчаре који нису припадници криминалних група, а добро познају подручје уз државну границу. Транзит кроз Србију врши се државним путевима, често магистралним путевима и аутопутевима, моторним возилима која могу превести већи број лица, уз избегавање полицијске контроле. Без обзира што је у српском кривичном законодавству прописана оштра казнена политика за кријумчарење миграната, уз обавезно одузимање средства извршења кривичног дела, висок профит који се остварује доводи до криминализације великог броја лица која и без претходне криминалне каријере

постају кријумчари људи. Учиниоци су најчешће српски држављани, а људи које кријумчаре су избеглице са подручја Сирије, Авганистана и Пакистана. Најчешћи начин извршења квалификованог облика кривичног дела кријумчарења људи јесте кријумчарење већег броја миграната за новчану надокнаду, тако што их учиниоци превозе моторним возилима с циљем напуштања територије Србије, пружају им услуге смештаја са истим циљем и доводе их на места где нема ефикасног надзора државне границе, показују куда треба да пређу границу и на који начин да избегну граничну контролу.

Промена полицијске стратегије у области ирегуларних миграција и кријумчарења људи која тежиште ставља на омасовљавање употребе дронова за надзор границе довела је у 2024. години до значајног смањења коришћења територије Србије као дела међународне кријумчарске миграторне руте. Једна од последица мањег прилива миграната било је трајно затварање прихватних центара у Шиду, Димитровграду и Кикинди, и у периоду од 1. Августа до 30. септембра 2024. године привремено обустављање рада центара за азил у Тутину и Бањи Ковиљачи и прихватних центара у Пироту, Босилеграду, Сомбору, Суботици и Адашевцима (Влада РС, 2024). Део миграната који и даље прелази преко Србије користи опасне и тешко проходне делове границе са Бугарском за улазак у земљу. Кријумчари их потом превозе до границе са Босном и Херцеговином, а затим, често уз помоћ кријумчара из Босне и Херцеговине, чамцем превозе са једне на другу обалу реке Дрине, која је уједно и граница између две државе. Сузбијање кријумчарења миграната захтева омасовљавање употребе савремених техничких уређаја (дронova са унапређеним карактеристикама за надзор и термовизијом) од стране полиције, а након уочавања и откривања криминалних активности употребу мобилне јединице за хапшење кријумчара.

Строга казнена политика (законодавна и судска) у Србији даје одређене резултате. Велики број кријумчара је осуђен на вишегодишње казне затвора. Због законског сужавања могућности судијама да одлучују о висини казне (онемогућено ублажавање за квалификоване облике), и прикупљених квалитетних доказа, судски поступци често кратко трају и завршавају се споразумом о признању кривице између јавног тужиоца, окривљеног и његовог бра-

ниоца, који суд потврђује. Најчешће се изриче минимална казна затвора, која за први квалификовани облик кријумчарења људи траје две године. Међутим, иако је минимална, сматрамо да таква казна има добру, генерално превентивну сврху, и да успешно одвраћа потенцијалне учиниоце од чињења кривичних дела кријумчарења миграната. Налази истраживања показују да се број оптужби и пресуда за квалификовани облик кривичног дела из члана 350 став 3 КЗ значајно смањило 2019. године у односу на претходних неколико година и да је од те године на сличном нивоу. Број је благо повећан 2023. године, када је већина осуђених учинила дело на подручју Вишег суда у Пироту. То је значајан показатељ да мигранти у Србију улазе из једне државе ЕУ, Бугарске, како би стигли до крајњег одредишта, које је најчешће у другим државама ЕУ у западном или централном делу Европе. У Србији се задржавају веома кратко, неколико дана, док им кријумчари не омогуће транзит и незаконит прелазак у Хрватску, Мађарску или, у последње време, Босну и Херцеговину.

Развој нових проактивних криминалистичких стратегија у области супротстављања кријумчарењу људи, предузимање мера превенције ирегуларних миграција и кријумчарења људи, употреба савремених техничких средстава за надзор државне границе, прикупљање квалитетних материјалних доказа неопходних за доказивање кривичног дела и подизање оптужнице, строга казнена политика судова, заједнички координисан рад свих надлежних органа и сарадња са регионалним и међународним полицијским организацијама, могу допринети постизању циља који подразумева ефикасно сузбијање ове врсте криминала у Србији. Међутим, мере полицијских и правосудних органа нису довољне да спече ирегуларне миграције људи из ратом захваћених подручја и других кризних подручја Азије и Африке у економски развијене државе ЕУ. Криминалне мреже кријумчара ће и даље користити повољне прилике и тражиће нове начине и руте за пребацивање миграната до жељених дестинација.

Литература

1. Agreement between the European Union and the Republic of Serbia on operational activities carried out by the European Border and Coast Guard Agency in the Republic of Serbia, Brussels, 23 May 2024, 8447/24.
2. Aziani, A. (2023). *The heterogeneity of human smugglers: A reflection on the use of concepts in studies on the smuggling of migrants*. Trends in Organized Crime, 26(1): 80–106. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12117-021-09435-w>.
3. Атанасов, С. Оташевић, Б. (2021). *Фактори који појачавају миграцију људима*, Зборник радова правног факултета у Приштини, Косовска Митровица, стр. 167-180.
4. Böröcz, M. (2021). *Tackling Irregular Migration in Europe*. Contemporary Military Challenges, 23(2): 91-104. doi:10.33179/bsv.99.Svi.11. Смс.23.2.5.
5. Виши суд у Сремској Митровици, Пресуда К-68/21 од 9.3.2021.
6. Виши суд у Суботици (2024), Допис са пресудама донетим у периоду 2018-2023, Су II/17а, број 13/24 од 8. 5. 2024. године.
7. Виши суд у Врању (2024), Допис са пресудама донетим у периоду 2018-2023, Су.бр. II – 17А-10/2024 од 10. 5. 2024.
8. Влада Републике Србије (2019). Акциони план за поглавље 24 - правда, слобода, безбедност, Ревизија, март 2019.
9. Ђорђевић, Ђ. Коларић, Д. (2020). *Кривично право (појединачно)*, Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд.
10. Estevens, J. (2019). *Human (In)security and Irregular Migration: The Atlantic Basin*, Evolving Human Security Challenges in the Atlantic Space, p. 105-128.
11. *Закон о полицији*, Службени гласник Републике Србије, бр. 6/2016, 24/2018 и 87/2018.
12. *Закон о прекршајима*, Службени гласник Републике Србије, бр. 62013, 13/2016, 98/2016 (Одлука Уставног суда), 91/2019 (други закон), 91/2019, 112/2022 (Одлука Уставног суда).
13. *Закон о странцима*, Службени гласник Републике Србије, бр. 24/2018, 31/2019, 62/2023.

14. Закон о потврђивању Конвенције уједињених нација против транснационалног организованог криминала и допунских протокола, Сл. лист СРЈ – Међународни уговори, бр. 6/2001.
15. Законик о кривичном постојању, Службени гласник Републике Србије, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 (Одлука Уставног суда), 62/2021 (Одлука Уставног суда).
16. Зиројевић, М. Јовичић, К. (2018). *Миграције и тероризам – проблем и могућа решења*. У: Савремене миграције и друштвени развој: интердисциплинарна перспектива: тематски зборник водећег националног значаја. Српско социолошко друштво: Институт друштвених наука: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta, Beograd, p. 259-269.
17. Zhang, SX, Sanchez, GE and Achilli, L. (2018). *Crimes of solidarity in mobility: Alternative views on migrant smuggling*. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 676(1): 6–15. DOI: <https://doi.org/10.1177/0002716217746908>.
18. Isakjee, A., Davies, T., Obradović-Wochnik, J., Augustová, K. (2020). *Liberal Violence and the Racial Borders of the European Union*. Antipode, 52(6), 1751-1773. doi:10.1111/anti.12670.
19. Janković, B. Marković, S. Ivanov, A. (2024). *Control of Irregular Migration and Suppression of People Smuggling on the Western Balkan Route*, Journal of Liberty and International Affairs, 10(2): 119-136 doi. org/10.47305/JLIA24102119j.
20. Jose, H. M., Kojic, A. (2015). *Controlling irregular migration in the Kingdom of Spain*. NBP – Journal of Criminalistics and Law, 20(3): 99-113.
21. Кривични законик, Службени гласник Републике Србије, бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019.
22. Коларић, Д. (2024). *Казнена политика и реформа кривичној материјалној законодавства Републике Србије*, У зборнику: „Казнена политика и адекватност реакције на криминалитет“, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, и INTERMEX, Београд, Златибор, стр. 11-28.

23. Коларић, Д. Марковић, С. (2016). Неке правно-политичке поставке новог Закона о полицији, *Српска њолийичка мисао*, 51(1): 69-197.
24. Koroutchev, R. Peev, K. (2022). *The Current Migrant and Refugee Crisis in Europe: Refugee Reception Centers in South-East Bulgaria*. Journal of Liberty and International Affairs, Institute for Research and European Studies - Bitola, 8(1), 67-80. doi:10.47305/JLIA2281067k.
25. Лечић, Б., (2017). *Актуелне миграције ка Европи и њроблеми њероризма*, Култура полиса, 14 (посебно издање), стр. 95-116.
26. Marković, S. (2024). *Certain aspects of police work in countering irregular migration and people smuggling*, "Archibald Reiss days", International Scientific Conference, University of Criminal Investigation and Police Studies, Belgrade, Republic of Serbia.
27. Марковић, С. (2023). *Криминалистичка сѡраѡеѡија*, Криминалистичко полицијски универзитет, Београд.
28. Марковић, С. (2023а). *Улоја њолицѡе у сузбијању ѡрекоѡраничној криминала – две деценије реформе*, У: „Две деценије реформе казненог законодавства: искуства и поуке“, LXII Редовно годишње саветовање Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, и INTERMEX, Београд-Златибор, стр. 555-568,
29. Марковић, С. (2022). *Савремени модели доношења одлука у ѡолицѡији и суѡроѡсѡављање ѡрекоѡраничном криминалу*, У зборнику: „Поједностављене форме поступања и други кривично-процесни инструменти реакције на криминалитет и ЗКП из 2011. године“, LXI Редовно годишње саветовање Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу и INTERMEX, Београд-Златибор, стр. 456-468.
30. Марковић, С. (2019). Стратешко одлучивање у полицији и примена полицијско-обавештајног модела, *Безбедност*, 61(3): 160-178.
31. Марковић С. (2019а). *Полиција и ефикасност ѡѡкривања и доказивања кривичних дела*, У Зборнику: „Измене у кривичном законодавству и статусу носилаца правосудних функција и адекватност државне реакције на криминалитет (међународни правни стандарди и стање у Србији)“ Српско удружење за

кривичноправну теорију и праксу, LIX редовно годишње саветовање удружења, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу и INTERMEX, Златибор-Београд, септембар 2019, стр. 476-485.

32. Марковић, С. (2014). Практични аспекти примене неких полицијских овлашћења и обављања послова, *Безбедности*, 56(1): 136-158.
33. Marković, S, Kolarić, D. (2023). *Some Effects of 'Pre-Crime' Concept in Combating Domestic Violence*, NBP, 28(1) pp. 40–57 <https://doi.org/10.5937/nabepo28-42953>.
34. Милошевић, М. (2022). *Кривичнојравна заштитна система националне безбедности: стрављешке дилеме*, Геополитички интереси великих сила и стратешка безбедност малих држава, Универзитет у Београду, Факултет безбедности, Институт за међународну политику и привреду, Београд, стр. 196-210. DOI: 10.18485/fb_givs_sbmd.2022.ch13.
35. Milašinović, S., Janković, B., & Milojević, S. (2023). *Irregular migrants on the roads of Serbia*. *Теме*, 47(4): 1009–1022. doi:10.22190/ТЕМЕ220701062М.
36. Министарство унутрашњих послова Републике Србије. (МУП-а 2024). Допис са подацима 067.1 бр. 1810/23 од 8.2.2024. године.
37. Основни кривични закон, Службени лист СФРЈ, бр. 44/76, 36/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90, Службени лист СРЈ, бр. 35/92, 16/93, 31/93, 37/93, 24/94, 61/2001, Службени гласник Републике Србије, бр. 39/2003 (престао да важи 1.1.2006.).
38. Процена претњи од тешког и организованог криминала (SOCTA 2023) *Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA)*, МУП Републике Србије.
39. Протокол против кријумчарења миграната копном, морем и ваздухом, који представља допуну Конвенције уједињених нација против транснационалног организованог криминала, Сл. лист СРЈ – Међународни уговори, бр. 6/2001.
40. Протокол о размени података и информација између служби укључених у систем интегрисаног управљања границом, 01 број: 11639/2018-7 од 27. јуна 2019.

41. Petrović, D. (2017). Balkans and the migrant question, *Kultura polisa*, 14(2): 67–80.
42. Републички завод за статистику, Република Србија, (РЗЗС), Подаци прослеђени на мејл 18. јула 2024, <https://www.stat.gov.rs/oblasti/pravosudje/>.
43. Стратешка процена јавне безбедности за период 2022-2025, МУП Републике Србије, Београд.
44. Стојановић, З. (2020). Казнени распони и репресивност кривичног законодавства, *CRIMEN* 11(1): 3–33 doi:10.5937/crimen2001003S.
45. Stoynova, N., Bezlov, T. (2019). *New trends in cross-border organised crime: Bulgaria and Norway in the context of the migrant crisis*. Trends in Organized Crime, 22(4): 450-461. doi:10.1007/s12117-018-9353-8.
46. Стојшић Дабетић, Ј. Мирковић, П. (2018). Ирегуларне миграције као безбедносни ризик, *Војно дело*, 69(6): 31-51, DOI: 10.5937/vojdela1806031S.
47. Sumpter, C. Franco, J. (2018). *Migration, Transnational Crime and Terrorism: Exploring the Nexus in Europe and Southeast Asia*, Perspectives on Terrorism, 12(5):p. 36-50.
48. Shelley, L. Pardo, C. (2018). Human Smuggling and Trafficking into Europe, *Debating Immigration*, Cambridge University Press, pp. 381 – 402 DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108556606>.
49. Wagner, J. (2022). *The European Union's model of Integrated Border Management: preventing transnational threats, cross-border crime and irregular migration in the context of the EU's security policies and strategies*, Patterns in Border Security, Routledge, 76-100.
50. Whittle, J. Antonopoulos, G. (2022). *Ilegalne migracije iz Eritreje i uloga krijumčarenja ljudi*, Crimen, XIII, бр. 1, стр. 14–27. doi: 10.5937/crimen2201014W.

Електронски извори

1. Amnesty International (2019). Pushed to the Edge: Violence and Abuse against Refugees and Migrants along the Balkan Route. <https://www.amnesty.org/en/documents/eur05/9964/2019/en/> (доступно 27. 8. 2024.)
2. Border Violence Monitoring Network (2024). Violence Within State Borders: Greece, <https://borderviolence.eu/reports/violence-within-state-borders-greece/> (доступно 27. 08. 2024.)
3. Влада Републике Србије (2024). Измењен режим рада прихватних и азилних центара у Србији, <https://www.srbija.gov.rs/vest/802879/izmenjen-rezim-rada-prihvatnih-i-azilnih-centara-u-srbiji.php> (доступно, 27.8.2024.)
4. Влада Републике Србије (2024а). Миграциони профил Републике Србије за 2023. годину. <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgicglclefindmkaj/https://kirs.gov.rs/media/uploads/1Migracioni%20profil.pdf> (доступно, 27.8.2024.)
5. Влада Републике Србије (2016). Миграциони профил Републике Србије за 2015. годину, <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgicglclefindmkaj/https://kirs.gov.rs/media/uploads/Migracije/Publikacije/migracioni%20profil%202015.pdf> (доступно, 27. 8. 2024.)
6. Канцеларија Европске уније у Србији, Саопштење од 25. 6. 2024, <https://europa.rs/eu-potpisala-sporazum-sa-srbijom-o-saradnji-u-upravljanju-granicama> (доступно 1. 9. 2024.)
7. Министарство унутрашњих послова (МУП-а) (2024а), <http://www.mup.gov.rs/wps/portal/sr/aktuelno/aktivnosti/11c9b7db-db27-434c-b453-8d294f8655df> (доступно 28. 8. 2024.)
8. Министарство унутрашњих послова (МУП-а) (2024б), <http://www.mup.gov.rs/wps/portal/sr/aktuelno/aktivnosti/568c1ae8-ef65-4675-a0fb-63b8d618d486> (доступно 28. 8. 2024.)
9. Rezolucija Evropskog parlamenta od 18. aprila 2018. o napretku Globalnog sporazuma UN za sigurne, uredne i zakonite migracije te Globalnog sporazuma UN o izbeglicama (2018/2642(RSP)), https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-82018-0118_HR.pdf (доступно 28. 8. 2024.)
10. FRONTEX. (2023). Risk Analysis for 2023/2024. Retrieved from Warsaw: https://www.frontex.europa.eu/assets/Publications/General/ARA_2023.pdf (доступно 10. 09. 2024.)

Countering Migrant Smuggling in the Republic of Serbia

Abstract: *The subject of this paper is the suppression of migrant smuggling in Serbia and the analysis of the first qualified form of the criminal offense of human smuggling under Article 350, paragraph 3 of the Criminal Code, with a particular focus on the sentencing policy of the courts. Irregular migrations and human smuggling throughout the territory of Serbia via the Western Balkan migration route to the European Union countries have been ongoing since 2014. A stricter legislative sentencing policy for human smuggling in Serbia has been applied since June 1, 2017. Courts do not have the ability to reduce the minimum prescribed sentence of 2 years of imprisonment for this form of human smuggling and there is a mandatory legal obligation to confiscate the means used for smuggling, which is most frequently a motor vehicle. Considering that, for human smuggling, when the offense is committed by a group, through abuse of official position, in a manner that endangers the life or health of individuals or involves smuggling a large number of people, the maximum prescribed sentence is 12 years of imprisonment, a conditional sentence cannot be imposed, and only a prison sentence can be given, even for an attempted offense. Before the tightening of the sentencing policy, the court could replace the minimum prescribed prison sentence of one year with house arrest. Data from the Statistical Office of the Republic of Serbia, which pertains to the entire territory of Serbia and to four statistical regions individually, as well as data from the Ministry of Internal Affairs and judgments from the Higher Court in Subotica, which is responsible for the North Bačka Administrative District where there was the highest concentration of irregular migrants leaving Serbia on the way to the European Union countries, were analyzed using statistical methods, content analysis, comparative analysis, and formal-logical analysis. The research conducted pertains to the period from 2018 to 2023. The aim of this paper is to present the results of the research and to determine if changes in police strategy for combating this type of crime have an impact on the state of criminality in the field of human smuggling.*

Keywords: *Irregular migration, human smuggling, imprisonment, sentencing policy, court.*

Здравко МАКСИМОВИЋ,¹ МА
Проф. др Желимир КЕШЕТОВИЋ²
Факултет безбедности Универзитета у Београду

ДОИ: 10.5937/bezbednost2403071M
УДК: 005.57:351.862.21(497.11 Краљево)“2014/2023“

Прегледни научни рад
Примљен: 4. 9. 2024. године
Ревизија: 9. 9. 2024. године
Датум прихватања: 21. 10. 2024. године

Кризна комуникација у граду Краљеву – стање и перспективе³

Апстракт: Кризно комуницирање у Рејублици Србији није нормативно уређено, а у кровном закону постоји само неколико одредби које се односе на блаовремено и пошћуно информисање јавности о ризицима и мерама које се предузимају у кризним ситуацијама. Имајући у виду да је кровни закон лоцирао одговорност за ујрављање ванредним ситуацијама у првом реду на јединице локалне самоуправе, логично је да су оне одговорне и за кризну комуникацију као део кризног ујрављања. У раду се анализира кризна комуникација града Краљево у периоду од 2014. до 2023. године. Указује се на основне предности добро организоване кризног комуницирања у функцији смањења ризика од катастрофа и ујрављања ванредним ситуацијама, али и на недостигке и уочене грешке, како у интерној, тако и у екстерној комуникацији. У односу на постојеће нормативне и институционалне оквире, приказује се функционисање не само током катастрофа односно ванредних догађаја (ситуација), већ и пре и након њих. На конкретним ванредним ситуацијама које су

¹ zdravkomax@gmail.com, руководилац Одељења за послове цивилне заштите Градске управе града Краљево.

² zelimir.kesetovic@gmail.com

³ Рад је настао у оквиру истраживања на пројекту 47017, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

задесиле територију града, као што су поплаве, клизишта и пандемија, показују се изазови и решења насталих ситуација, када је реч о комуникацији током кризе, али и како је систем учио на грешкама и усавршавао се. На крају рада даће су препоруке за даље унапређење система кризне комуникације у овом граду.

Кључне речи: кризна комуникација, елементарне непогоде, Штаб за ванредне ситуације, Одељење за послове цивилне заштите, град Краљево.

Увод

У савременом свету, захваћеном климатским променама и екстремним временским (али и политичким и друштвеним) (не)приликама, катастрофе су постале све чешће, а њихов интензитет и последице све озбиљније. Смањење ризика постало је – како декларативно, тако и стварно и делатно – неизоставно на врху агенде Уједињених нација, регионалних организација и националних држава. Једна од најважнијих компоненти сваког националног система за смањење ризика од катастрофа и управљање ванредним ситуацијама јесте комуникација, односно размена релевантних информација између органа и служби задужених за превенцију и реаговање у ванредним ситуацијама (интерна комуникација), али и са општом јавношћу и њеним појединим сегментима (екстерна комуникација)⁴. Ова комуникација одвија се пре, током и након ванредних ситуација, уз коришћење класичних и нових медија и других комуникационих алата, и има за циљ ефикасније припреме за ове догађаје (кроз одговарајућу комуникацију и подизање нивоа свести о ризику), али и адекватније реаговање на њих онда када наступе, те олакшавање процеса обнове и повратка у нормалну ситуацију, а све то кроз брзу, тачну и једнозначну размену релевантних информација и обавештења у реалном времену. Како наводи Стерџес (Sturges),

⁴ Она се означава различитим терминима: кризна комуникација (енгл. *crisis communication*), комуникација у ванредним ситуацијама (енгл. *emergency communication*), комуникација у катастрофама (енгл. *disaster communication*) и др. Овом приликом нећемо улазити у fine разлике између ових термина. Више види у: Fearn-Banks, 2011.

кризним комуницирањем остварују се три функције, односно дају се три врсте информација:

- упутства (инструктивне информације), којима се људи упућују како да се понашају и реагују ради сопствене заштите;
- информације намењене прилагођавању, које помажу људима да се боре са неизвесношћу;
- информације којима организација настоји да очува своју репутацију (Sturges, 1994).

У овом раду ћемо, након општег осврта на кризно комуницирање у Републици Србији, детаљније анализирати нормативне, организационе и функционалне аспекте кризне комуникације у граду Краљеву. Истраживање ће се пре свега заснивати на анализи релевантних нормативних докумената, праксе рада Штаба за ванредне ситуације и личних запажања руководиоца Одељења за послове цивилне заштите у оквиру Градске управе.

Општи осврт на кризно комуницирање у Републици Србији

Систем смањења ризика од катастрофа и управљања ванредним ситуацијама у Републици Србији уређен је Законом о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама (ЗСРКУВС) и подзаконским актима који прате овај пропис. Закон је значајан део одговорности у овој области пребацио на јединице локалне самоуправе, односно градове и општине. Најважнији документи за функционисање система смањења ризика од катастрофа на локалном нивоу јесу: Процена ризика од катастрофа, План заштите и спасавања и План смањења ризика од катастрофа.

Кризно комуницирање је недовољно заступљено и само начелно регулисано у нормативним документима који регулишу област управљања ванредним ситуацијама. У пракси се још увек не препознаје у довољној мери као једна од важних функција топ менаџмента, већ се више третира као логистички аспект управљања ванредним ситуацијама. Овакав приступ види се и у терминологији нормативних докумената – користе се термини „информисање” и „обавештавање”, док се термини „односи с јавношћу” и

„кризно комуницирање” не користе. Сам термин „комуникација”, када се употребљава, користи се у техничком смислу (за означавање средстава комуникације, односно система веза).

Стратешки и нормативни документи на националном нивоу у Републици Србији истичу значај и законску обавезу благовременог и потпуног информисања јавности на приступачан и лако разумљив начин о опасностима односно ризицима од катастрофа и мерама заштите од њихових последица, као и о смањењу ризика (Kešetović и Radojević, 2023).

У члану 32 ЗСРКУВС утврђује обавезе правних лица која обављају делатности у сектору телекомуникација да своје ресурсе ставе на располагање за потребе заштите и спасавања, по наредби Штаба за ванредне ситуације, и да обезбеде бесплатне позиве према служби 112. Чланом 36 прописано је да грађани имају право да буду обавештени о ризицима од катастрофа, мерама и активностима које се предузимају ради њиховог смањења, претњама и могућим последицама од катастрофа, као и о свим неопходним информацијама од значаја за заштиту и спасавање. Информације и обавештења дају се у приступачном и лако разумљивом облику и форматима, укључујући знаковни језик и Брајево писмо, док члан 43 утврђује да је за ово одговоран Штаб за ванредне ситуације. У члану 57 су као мере цивилне заштите препознати узбуњивање и обавештавање становништва о опасностима путем система за јавно узбуњивање, док су у члановима 94–100 ближе описани рано упозоравање, обавештавање и узбуњивање и дефинисан је систем 112.

У *Националној стратегији заштите и спасавања у ванредним ситуацијама* истиче се да се последице катастрофа могу знатно смањити уколико су грађани добро и адекватно информисани о ризицима са којима се могу суочити и о могућим опцијама и мерама које могу предузети с циљем смањења угрожености и боље припреме. Обавештеност јавности о свим функцијама интегрисаног система заштите и спасавања и мерама за смањење ризика од катастрофа може се побољшати правовременом доступношћу информација о опасностима и ризицима од катастрофа. Систем образовања и медији имају кључну улогу у томе. Све информације о систему заштите и спасавања и мерама за смањење ризика од катастрофа

морају се учинити доступним и особама са инвалидитетом, у њима приступачним форматима и технологијама. Деца се, нарочито, могу на време упознати са аспектима интегрисаног система заштите и спасавања укључивањем смањења ризика од катастрофа у формално и неформално образовање. Правовремена обавештеност јавности путем медија о ризику од катастрофа требало би да подстакне понашање усмерено ка смањењу ризика (*Национална стратегија заштите и спасавања у ванредним ситуацијама*, 2011).

У *Упутству о методологији за израду процене урожености од елементарних непогода и других несрећа и планова заштите и спасавања у ванредним ситуацијама* наведено је да су комуникација и консултација континуирани и интерактивни процеси који носилац израде процене спроводи да би обезбедио и поделио добијене информације и укључио заинтересоване стране у дијалог о управљању ризиком. Наиме, пре израде процене, орган који је задужен да буде њен носилац врши окупљање и информисање свих субјеката који у њој треба да учествују. У том процесу се идентификују учесници, одређују задаци и врши прелиминарна идентификација опасности које могу угрозити територију за коју се процена ради. У оквиру израде сценарија за сваку од опасности предвиђена је и ставка *правовремено и прецизно информисања јавности*. У оквиру плана заштите и спасавања наводи се да *рано упозоравање* представља скуп активности везаних за откривање, праћење и прикупљање информација о ризицима и опасностима које могу да угрозе одређену територију, становништво, материјална и друга добра. Субјекти чија је надлежност да оперативно прикупљају податке о појавама, догађајима и опасностима јесу извор упозоравања. Прикупљене информације достављају надлежној служби за обавештавање, која затим информације и податке о врсти и интензитету опасности доставља корисницима на подручју које може бити угрожено. Рано упозоравање начелно садржи: организацију пријема и преношења раног упозоравања за конкретну опасност, са поступком утврђивања њеног утицаја на територију јединице локалне самоуправе, и шему преношења информација у раном упозоравању. Најзад, у оквиру мера цивилне заштите посебно је разрађена организација узбуђивања и обавештавања на

нивоу јединица локалне самоуправе, као и садржај мера цивилне заштите у оквиру плана субјеката од посебног значаја за заштиту и спасавање којима је одређен задатак (*Ујуџство о методологији за израду процене ујрожености од елементарних нејодога и друјих несрећа и јланова заштити и сјасавања у ванредним ситуацијама*, 2019).

Кризно комуницирање у граду Краљеву

Након општих података о граду Краљеву, приказаћемо нормативне, организационе и функционалне аспекте кризне комуникације у овој јединици локалне самоуправе.

Град Краљево захвата површину од 1529 км² у централном делу Србије, у Рашком округу, на ушћу Ибра у Западну Мораву. Краљево је центар Рашког управног округа, који још чине и општине Врњачка Бања, Рашка и Тутин и град Нови Пазар. Централно градско подручје позиционирано је на надморској висини од 190 до 208 м, од шумадијских планина (Котленик) до копаоничке групе планина (Жељин, Гоч и Столови). На западу се ослања на планинске делове Старог Влаха (Јелица, Чемерно). На северу се граничи са општинама Чачак, Кнић, Крагујевац и Рековац, на истоку са општинама Трстеник, Врњачка Бања и Александровац, на југу са општином Рашка, и на западу са општинама Ивањица и Лучани. Највећи део територије града Краљева (нижи делови простране краљевачке котлине), има умерено-континенталну климу, док планински делови имају нешто оштрију планинску климу. Према попису из 2022. године, у граду Краљеву живи 110.545 становника, што чини густину од 72 становника по км². Просечна старост становника је 45 година.⁵ Према степену развијености јединица локалне самоуправе, град Краљево спада у трећу групу, коју чини 47 недовољно развијених јединица локалне самоуправе, чији је степен развијености у распону од 60% до 80% републичког просека. На подручју Краљева најизраженији су ризици од земљотреса, поплава и клизишта.

⁵ Подаци су преузети са: Профили, април 2024. године (stat.gov.rs)

Нормативни оквир кризне комуникације

У граду Краљеву не постоји целовит документ којим би било регулисано кризно комуницирање, односно размена података између појединих актера у оквиру система смањења ризика од катастрофа и управљања ванредним ситуацијама, начин преношења и чувања података, као и друга значајна питања с тим у вези. Такође, не постоје ни посебни планови за комуницирање у случају појединих ванредних ситуација (поплаве, земљотреси, пожари). Међутим, одређена значајна питања која се односе на кризну комуникацију уређена су у појединим документима.

Град Краљево је 2019. године усвојио *Процену угрожености од елементарних непогода и других несрећа*⁶ (ранији назив је *Процена ризика од катастрофа*), у којој не постоји посебан део који се односи на комуникацију, али је она препозната у делу израде сценарија за опасности за које се врши процена ризика, где је истакнуто питање „информисања јавности: да ли постоји правовремено и прецизно информисање јавности”. У Процени угрожености третиране су следеће опасности: клизишта, земљотреси и поплаве, и описана је рана најава догађаја за различите сценарије (за сваку опасност израђена су по два сценарија: за највероватнији нежељени догађај и за догађај са највећим могућим последицама).

За земљотресе и клизишта, посматрајући оба сценарија, рана најава није могућа, односно, овакви догађаји су окарактерисани као неочекивани. Из овога произилази да би у случају појаве земљотреса или клизишта становништво, као и систем смањења ризика од катастрофа на територији града Краљева, били затечени.

Када је реч о опасности од генерисања поплава на територији града Краљева, у сценаријима је препозната комуникација у делу ране најаве, која се одвија у два правца:

1. екстерно – према становништву, путем медија (средстава јавног информисања),

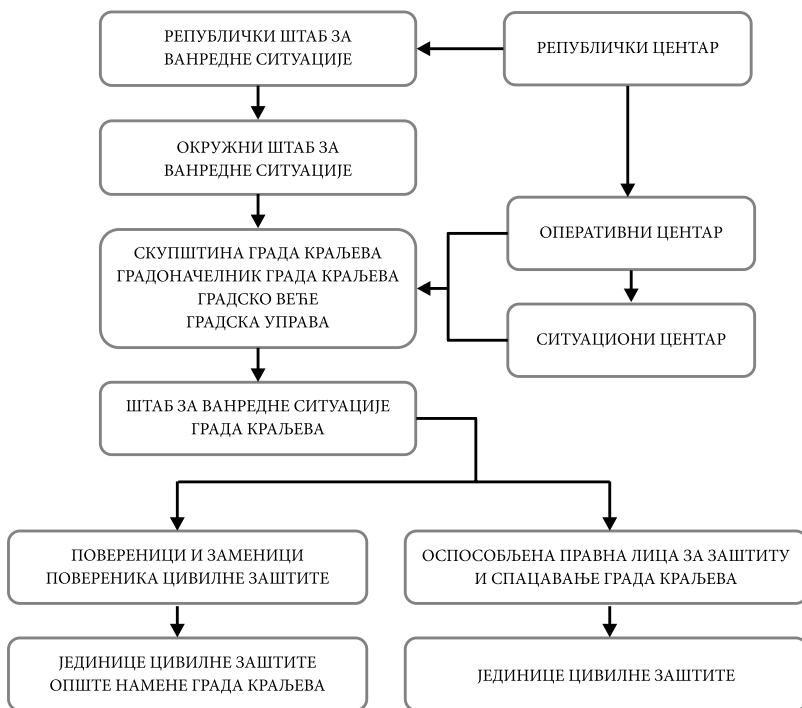
⁶ Тренутно је у изради нова процена ризика од катастрофа.

- интерно – према субјектима од значаја за одбрану од поплава и поступање с циљем заштите живота и здравља људи и животиња.

Као главни актер у комуникацији и координацији препознат је Штаб за ВС, а додатно су препознати повереници и заменици повереника цивилне заштите за пренос информација од значаја према становништву, као и центар 1985 Сектора за ванредне ситуације. Посебно је препозната могућност формирања посебног ситуационог центра који би у оваквим ситуацијама могао да врши комуникацију са свим субјектима.

У Плану заштите и спасавања дат је приказ шеме преношења информација у раном упозоравању, приказан на следећој слици.

Шема преношења информација у раном упозоравању

Слика 1: Ток информација у раном упозоравању
(Извор: Извод из Плана заштите и спасавања града Краљева)

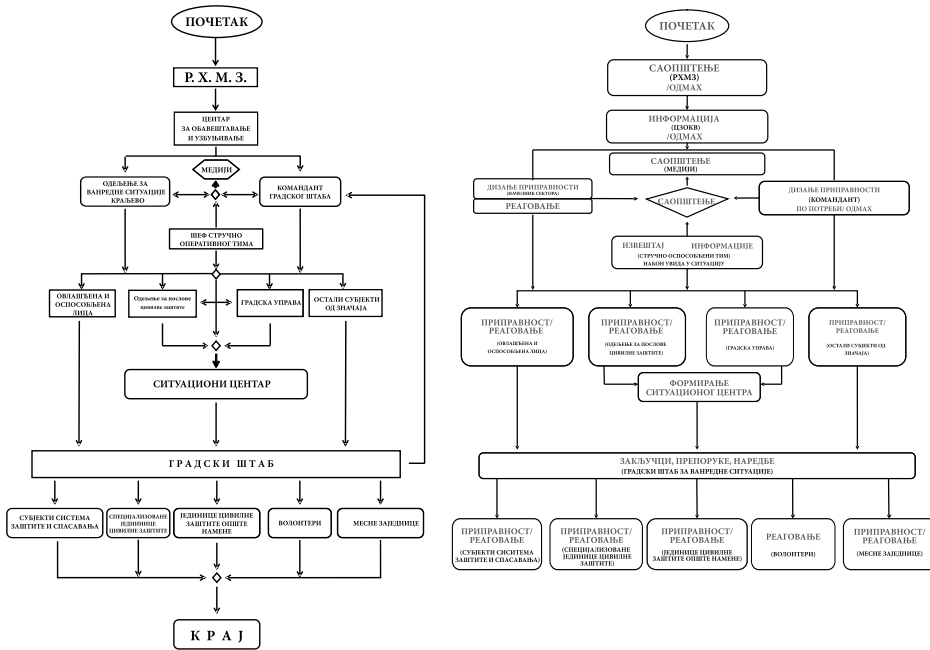
У Плану смањења ризика од катастрофа дате су различите мере које имају за циљ унапређење постојећег система за смањење ризика од катастрофа. Када је реч о комуникацији, констатује се да је систем комуникације и координације између свих релевантних служби у граду Краљеву у области смањења ризика од катастрофа успостављен. Посебна пажња посвећена је: систему за рано упозорење и спремност, у смислу креирања савременог, јединственог система упозорења усклађеног са домаћим законодавством и међународним стандардима; успостављању ефикасне размене информација између свих учесника система раног упозорења, посебно узимајући у обзир питање родне равноправности и посебно осетљивих категорија становништва; успостављању система за рано упозорење и најаву опасности које могу изазвати ванредне догађаје (ситуације); успостављању система комуникација у ванредним ситуацијама; унапређењу капацитета за управљање информацијама при Штабу за ВС.

У Оперативном плану одбране од поплава за водоитоке другог реда препозната је координација, односно извештавање и обавештавање (издавање упозорења и сл.), а посебно је разрађен систем веза у спровођењу одбране од бујичних поплава, као и токови комуникације.

<p>➤ Систем веза у спровођењу одбране од бујичних поплава</p> <ul style="list-style-type: none"> - Систем веза за организовање и спровођење одбране од бујичних поплава на подручју града Краљева, обезбеђен је применом постојећих система мобилне и фиксне телефоније, телефакс и радио веза; - Члановима Штаба за ванредне ситуације града Краљева, као и члановима ситуационог центра, обезбеђују се наменски мобилни телефон и (у систему); - Штаб за ванредне ситуације града Краљева, остварује ефикасну сарадњу са локалним радио и тв станицама, у циљу брзог и ефикасног преноса информација; - Комуникација између субјеката у одбрани и ситуационог центра, одвија се по усвојеној шеми руковођења и координације, у складу са Оперативним планом; - Руководилац ситуационог центра је задужен за ажурирање (сакупљање, обрада, пренос) свих релевантних података и благовремено успостављање комуникације са субјектима у свима фазама одбране - Ради подршке систему везу, као и одржавању исте ангажује се удружење Радиоаматери Краљево, као правно оспособљено лице.
--

Слика 2: Приказ система везе – извод из ОП

Поступање свих актера у одбрани од поплава представљено је кроз приказ посебних упутстава и шема (алгоритама) у поглављу *Посиуијање субјеката*. На слици 3 дат је приказ алгорита реаговања надлежних.

Слика 3: Алгоритам посиуијања у одбрани од поплава
(Извор: Извод из оперативног плана одбране од поплава ОП)

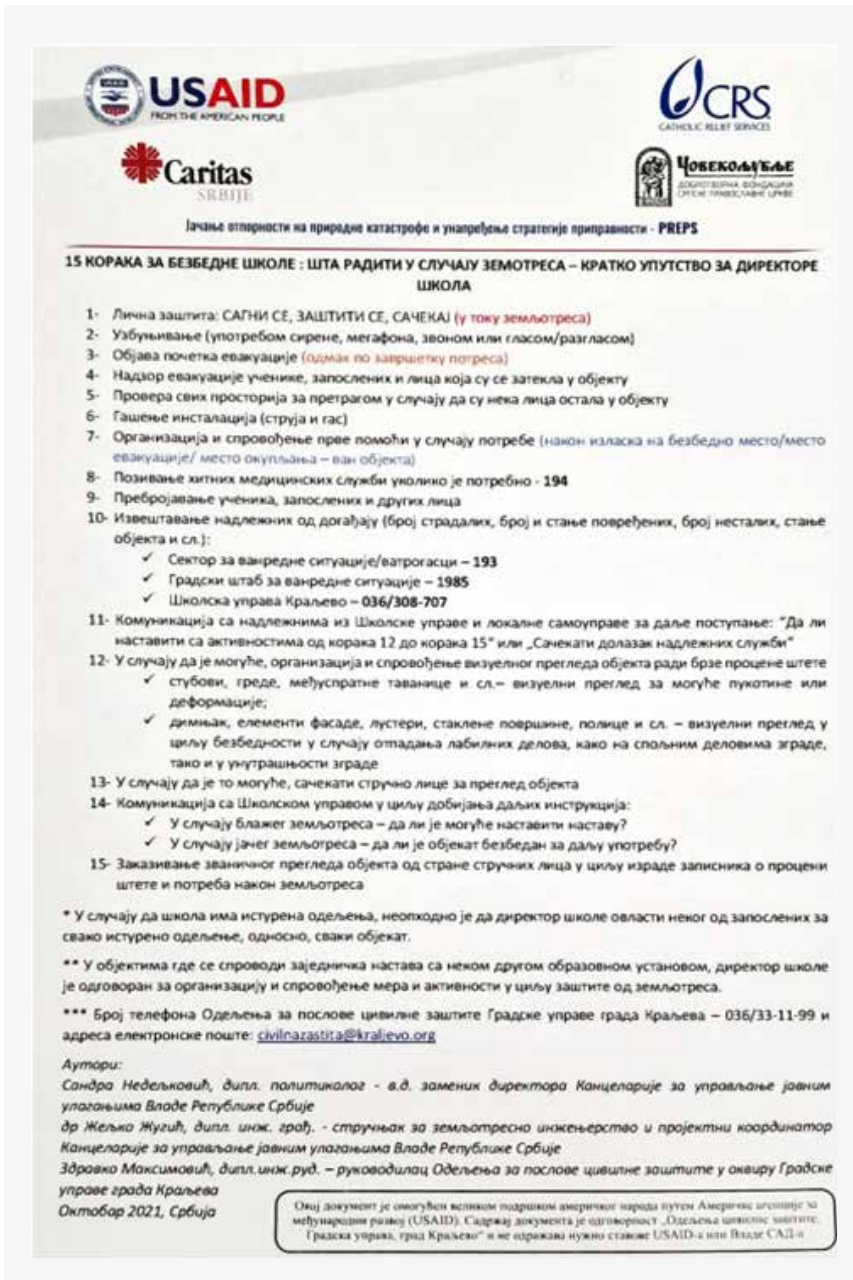
Институционални оквир кризне комуникације

Кључни актер кризне комуникације у Краљеву јесте Штаб за ванредне ситуације (ШВС), образован у јулу 2024. године, који се посебно ствара о редовном информисању и обавештавању јавности о ризицима и предузетим мерама (дијаграм 1 – приказ комуникације). Од 33 члана Штаба, један члан (који је иначе члан Градског већа задужен за послове цивилне заштите, а раније је био начелник Одељења Сектора за ванредне ситуације), задужен је за односе са јавношћу.

Дијаграм 1: Приказ комуникације ШВС
(Извор: Одељење за послове цивилне заштите Краљево)

Одлуком о организацији и функционисању цивилне заштите на територији града Краљево предвиђено је да се у оквиру Одељења за послове органа града врше послови који се односе на информисање јавности, сарадњу са медијима, интернет презентацију града и давање информација од јавног значаја. Такође, предвиђено је и успостављање Одељења за послове цивилне заштите, организационе јединице задужене за послове из области смањења ризика од катастрофа и управљања ванредним ситуацијама, а посебно за функционисање цивилне заштите, као и административно-техничке послове Штаба за ВС. Када нема ванредне ситуације, то одељење спроводи различите превентивне активности, посебно пројекте с циљем подизања свести о значају припрема за ванредне догађаје (ситуације) код становништва и јавности. Посебно је важна комуникација коју Одељење спроводи, како преко мреже повереника цивилне заштите, тако и директно, са становништвом и школама на територији града Краљево. Организација различитих вежби цивилне заштите у локалним заједницама и штампање публикација о понашању у случају различитих опасности имају за циљ подизање свести и спремности за катастрофе.

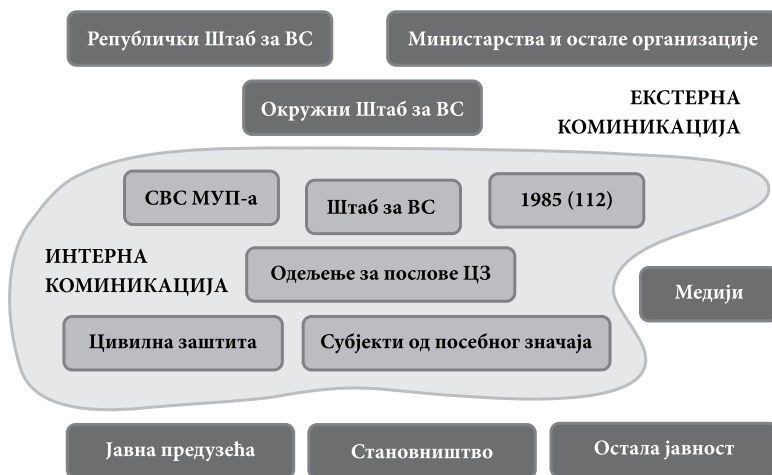
Слика 4: Упутство за директоре школа
(Извор: Одељење за послове цивилне заштите)

Градско веће града Краљева одредило је укупно 19 субјеката од посебног значаја за заштиту и спасавање, међу којима је и Радио-клуб Краљево – удружење радио-аматера задужено за комуникацију, односно успостављање комуникационих канала и система везе.

Одлуком о организацији и функционисању цивилне заштите одређено је укупно 210 лица (по 105 повереника и заменика повереника) цивилне заштите одговорних за упознавање грађана са обавезама и надлежностима повереника, као и са упутствима о предузимању мера за смањење ризика од катастрофа. Они врше и узбуњивање и обавештавање становништва о предстојећим опасностима (екстерна комуникација) и хитно обавештавају Штаб за ВС о чињеницама од важности за заштиту и спасавање (интерна комуникација). Посебно су опремљени и обучени за ове послове.

На крају, Одељење за послове цивилне заштите извршило је попуну јединица цивилне заштите опште намене и специјализованих јединица цивилне заштите за узбуњивање, из редова Сектора за ванредне ситуације.

На слици 5 дат је институционални приказ система за смањење ризика када је реч о интерној и екстерној комуникацији.

Слика 5: *Интерна и екстерна комуникација*
(Извор: Одељење за послове цивилне заштите Краљево)

Најзад, треба поменути да је у Плану кризне комуникације, који је у фази израде, предвиђено да се праћење и анализа медијског извештавања и реаговања на извештаје врше преко служби за односе са јавношћу, односно Службе града Краљева за односе са јавношћу. И Штаб за ванредне ситуације може задужити члана штаба за односе са јавношћу и координацију рада стручно-оперативних тимова да прати и анализира медијско извештавање и реаговање јавности на извештаје медија. У случају сложенијих криза и ванредних ситуација, могу се ангажовати и специјализоване агенције за испитивање јавног мњења, као и експерти из појединих области.

Функционални оквир кризне комуникације

Разорни земљотрес који је погодио Краљево 3. новембра 2010. године иницирао је институционалну изградњу система за смањење ризика кроз формирање посебне организационе јединице у оквиру градске управе, која је била надлежна за послове обнове. Након низа догађаја попут поплава, снежних наноса, клизишта и шумских пожара у периоду 2010–2013. године, надлежност Одељења за санацију последица земљотреса проширена је и на остале процесе смањења ризика од катастрофа. На седницама Штаба за ВС информације за јавност давали су командант и начелник Штаба за ВС. Штаб за ВС је током ванредне ситуације из маја 2014. године остварио комуникацију са Окружним и Републичким Штабом за ВС, као и са донаторима и институцијама надлежним за исправност и безбедност хране, са представницима система образовања, као и са представницима месних заједница и становништвом из поплавама угрожених подручја.

Следећи велики изазови за систем смањења ризика и управљање ванредним ситуацијама, али и за кризну комуникацију у граду Краљеву, били су пандемија ковида 19 од 2020. до 2022. године и поплаве у пролеће 2023. године.

Пандемија ковида 19 била је актуелна 2020–2022. године. Главни актери непосредно пре настанка пандемије били су Завод за

јавно здравље Краљево и Одељење за послове цивилне заштите. Израђен је План заштите и спасавања од епидемије/пандемије, у коме су алгоритамски представљене шеме (упутства) за поступање Штаба за ВС, како интерно, тако и екстерно. Комуникација се обављала електронском поштом и телефоном, а најинтензивнија је била између Одељења за послове цивилне заштите и Завода за јавно здравље. Екстерну комуникацију остваривало је Одељење за послове цивилне заштите са Сталном конференцијом градова и општина. Није забележена екстерна комуникација, односно, комуникација Штаба за ВС са становништвом. Након проглашења ванредног стања, Штаб за ВС је у периоду март–мај 2020. године комуницирао и координирао са надлежним субјектима и правним лицима, као и са становништвом. Главни актери кризне комуникације у овом периоду били су: главни координатор Штаба за ВС, Завод за јавно здравље Краљево, Одељење за послове цивилне заштите, Дом здравља, Општа болница Студеница, Црвени крст, Центар за социјални рад, Центар локалних услуга, као и кабинет градоначелника и припадници цивилне заштите на локалном нивоу. Интерна комуникација вршена је углавном путем електронске поште. Додатно, у директној комуникацији, на дневном нивоу, вршена је размена информација од значаја за поступање током ванредног стања. Штаб за ВС је формирао посебан стручно-оперативни тим у виду Оперативног штаба, који је свакодневно заседао. Седнице Штаба за ВС одржаване су углавном електронским путем. Према Извештају Штаба за ВС за период од 16. марта до 16. маја 2020. године, одржане су укупно 63 седнице, од којих 57 електронских, односно путем посебне групе на Виберу.

Све информације од значаја за ширу јавност објављиване су на следећим порталима:

- портал Града Краљева: <https://www.kraljevo.rs/kraljevo-protiv-kovida19/>;
- портал Одељења за послове цивилне заштите, <http://civilna.zastitakraljevo.rs/covid-19-u-kraljevu/>.
- Екстерна комуникација, односно размена информација и саопштења од значаја за ширу јавност, обављана је:

- ▶ путем саопштења за јавност – писаним путем на порталу града и/или путем телевизија и електронских медија (портала); ове информације су обично биле у делу сервисних информација и сл.;
- ▶ путем видео-изјава за јавност на телевизијама и у електронским медијима;
- ▶ путем плаката и флајера;
- ▶ телефонским путем, позивањем посебних бројева хитних служби и других субјеката;
- ▶ директном комуникацијом са повереницима и заменицима повереника цивилне заштите и представницима Црвеног крста.

Преко мреже повереника и заменика повереника цивилне заштите извршена је дистрибуција Породичних планова заштите од корона вируса⁷, које је израдио Одељење за послове цивилне заштите, за преко 30 хиљада домаћинстава на територији града.

Када је у питању извештавање медија, осим оних са националном фреквенцијом од значаја су биле и локалне телевизије Мелос и РТВ Краљево, као и портали попут Краљево инфо, Краљево онлајн, Портал Круг, Краљевачки Магазин, Краљевачке новости итд.

За потребе информисања глувих и наглувих, у сарадњи са градском општином Врачар израђено је посебно упутство на знаковном језику, које је даље путем локалних медија пренето становништву⁸. То је први пут да се у кризним ситуацијама на овакав начин комуницирало са становништвом из осетљивих категорија.

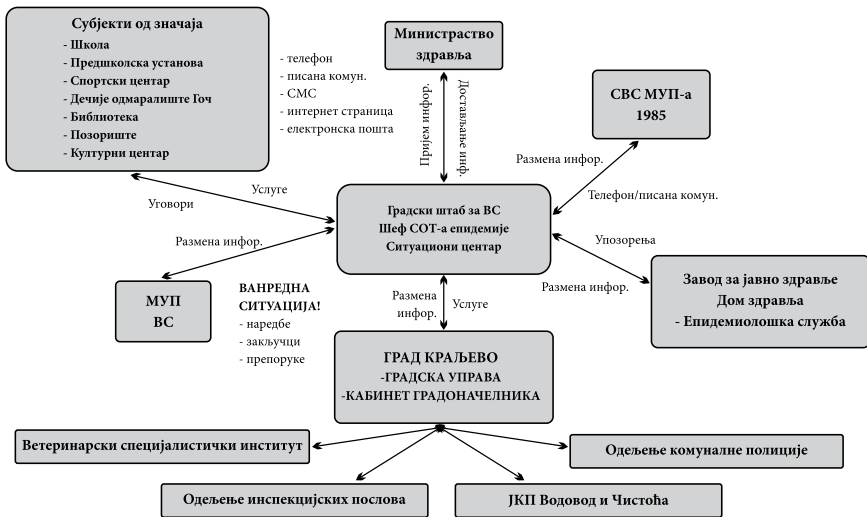
Садржај информација углавном се односио на број лица оболелих и страдалих од ковида 19, као и на посебна упутства везана за понашање и остваривање појединих права током ванредног стања. Један број саопштења односио се и на препоруке и наредбе за становништво и посебно правна лица, везано за ограничења у кретању и радном времену. Од посебног значаја биле су информа-

⁷ http://civilnazastitakraljevo.rs/PDF/porodi%C4%8Dni_plan_za%C5%A1tite.pdf

⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=2kJYbXuMkNk>

ције о раду ковид амбуланте за тестирање, као и о мерама и подршци с циљем дезинфекције и потребама у храни и лековима за становништво које није у ситуацији да самостално набави ове потрепштине. На следећој слици приказана је шема (алгоритам) комуникације током пандемије.

Алгоритам / Шема / Упутство за поступање Градског штаба за ВС у случају епидемије - пандемије

Слика 6: Комуникација током пандемије ковида 19

(Извор: Извод из локалног Плана заштите и спасавања од епидемије/пандемије)

Након укидања ванредног стања, Штаб за ванредне ситуације наставио је са извештавањем становништва и јавности о мерама, као и актуелној епидемиолошкој ситуацији (екстерна комуникација). Ова комуникација углавном је била у виду писаних саопштења Градског штаба, која су преко кабинета градоначелника прослеђивана локалним медијима. Саопштења су објављивана и на званичној интернет страници града Краљева⁹. Значајно је фор-

⁹ <https://www.kraljevo.rs/>

мирање позивног центра у просторијама средње Медицинске школе¹⁰ за потребе увођења оболелих у евиденције, давање потребних информација становништву, као и информација везаних за масовну имунизацију која је у Краљеву започета 22. јануара 2021. године. Завод за јавно здравље исказао је потребу за додатним ангажовањем људских ресурса, па су запослени и ученици Средње медицинске и Средње економско-трговачке школе, у сарадњи са Штабом за ВС, Одељењем за послове цивилне заштите и Градском управом града Краљева, формирали овај центар, који је без прекида функционисао пуних годину дана.

Активности Штаба за ВС, Завода за јавно здравље, Дома здравља, Одељења за послове цивилне заштите и других актера биле су условљене епидемиолошком ситуацијом, односно наглим повећањем и опадањем броја оболелих и страдалих услед пандемије. Сваки карактеристични „талас” пандемије забележен је и писаним извештајима који су јавно доступни на интернет страници <http://civilnazastitakraljevo.rs/>. Како је епидемија јењавала, интересовање јавности је опадало. Извештаји о броју заражених и актуелној епидемиолошкој ситуацији објављују се кроз сервисне информације, углавном на локалним медијима. Неки од локалних медија су, током пандемије, имали посебне садржаје везане за информисање о епидемиолошкој ситуацији¹¹.

Непосредно пре *јойлава у мају и јуну 2023. године*, Одељење за послове цивилне заштите израдило је, штампало и преко мреже повереника цивилне заштите дистрибуирало посебна упутства и брошуре за поступање пре, у току и након катастрофа директорима школа, као и наставном у ненаставном особљу и ученицима. У оквиру обележавања Међународног дана смањења ризика од катастрофа, још од 2016. године реализују се едукације по школама, као и вежбе цивилне заштите – понашање у случају земљотреса. У оквиру ових кампања, које су постале традиционалне, врши се и подела материјала, како за директоре, тако и за наставнике и ученике. У овим кампањама често учествују и друге организације

¹⁰ <https://prosvetionik.edu.rs/iz-zivota-skole/1426/>

¹¹ Видети: <https://rtvkraljevo.com/category/koronavirus/>

и институције у оквиру система за смањење ризика од катастрофа, како на територији града, тако и у држави.

Ванредна ситуација услед поплава и клизишта на територији града Краљева уведена је 16. јуна од стране градоначелника. Најважнији актери са аспекта комуникације у ванредној ситуацији током овог периода били су: Штаб за ванредне ситуације, Одељење за послове цивилне заштите, субјекти система смањења ризика и становништво. Јавност је према потреби информисана о најзначајнијим активностима и актуелној ситуацији на територији града, везано за опасности и ризике од поплава и клизишта, као и о мерама које се предузимају, и то путем електронских медија. Највећу медијску пажњу изазвало је урушавање моста на Ибарској магистрали, преко Мусине реке, у насељеном месту Адрани. Услед овог догађаја проглашена је и ванредна ситуација на територији града.

Комуникацију са становништвом на поплављеном подручју вршили су углавном директно, усменим путем, припадници цивилне заштите и Ватрогасно-спасилачких јединица Сектора за ванредне ситуације. За потребе хитног реаговања и добијања важних информација, становништво је упућивано на бројеве 193 и 1985. Током ванредне ситуације коришћена су следећа средства комуникације: Вибер групе Штаба за ВС, односно повереника цивилне заштите; писана саопштења за јавност Штаба за ВС, која су путем кабинета дистрибуирана медијима; и званични интернет портал града Краљева.

Дискусија

Када је реч о нормативним аспектима кризне комуникације, систем комуникације није адекватно обрађен у оперативним документима који се односе на поступање пре, током и након ванредних ситуација. Изузетак су оперативни планови одбране од поплава за водотокове другог реда. Описи комуникације постоје и у Процени ризика од катастрофа, у делу сценарија, али су недовољно разрађени у смислу комуникационих канала и средстава везе. У плановима заштите и спасавања овај приказ се састоји само од табела које дају информације о постојећим ресурсима, без навођења њихових

конкретних могућности и без разраде кроз различите улоге у односу на различите ситуације (пре, у току и након ванредне ситуације, као и у односу на различите непогоде). Не постоје посебна упутства или матрице извештавања током ванредних ситуација.

У оквиру система за смањење ризика од катастрофа делују различити субјекти, пре свега из јавног сектора. Постоји неколико субјеката из невладиног сектора који су препознати као значајни када је реч о комуникацији. То се посебно односи на Радио-клуб Краљево – удружење радио-аматера.

Што се тиче *материјално-техничких* аспеката кризне комуникације, стање комуникационих средстава је на доста ниском нивоу. Углавном је реч о средствима којима иначе располажу субјекти од значаја и градска управа, попут телефона, рачунара и сл. За комуникацију се користе телефонске мреже постојећих оператера (Телеком, Теленор и ВИП), као и интернет (електронска пошта, Фејсбук, портали и сл.). Не постоји посебно изграђена мрежа интерне комуникације, осим Вибер групе Штаба и Вибер групе повереника цивилне заштите. За обавештавање становништва (једносмерна комуникација) користи се и систем јавног узбуњивања – сирене, које су последњи пут биле у употреби током НАТО агресије 1999. године. Израђена је акустичка студија, којом је предвиђено укупно двадесет сирена на целој територији града (укључујући и села). На територији града у оквиру даљинског система функционисања тренутно постоји пет сирена. Поред тога, на располагању су опрема и техника Службе 1985 (као део система 112), опрема и радио-станице Радио-клуба Краљево – удружења радио-аматера, као и мобилни телефони.

Што се тиче *функционалног аспекта*, уочава се унапређење система кризне комуникације у периоду 2014–2023. године, пре свега у смислу укључивања нових институционалних актера и употребе нових видова комуникације (нове технологије). Постоје велике празнине и потреба за даљим унапређењем система комуникације у смислу делотворности. То се посебно односи на део редовног извештавања, организовање редовних и ванредних конференција за новинаре и обавештавање јавности у случају ризика и опасности у периоду пре ванредне ситуације, у смислу матрица (шаблона), као и периодичности извештавања.

Током поплава у 2014. години, комуникација са грађанима одвијала се углавном преко медија, и то локалних (ТВ Краљево, ТВ Мелос, КА ТВ и др.), при чему неопходне информације често нису стизале до најугроженијих, будући да је део становништва евакуисан, тј. измештен са подручја погођеног поплавама, а они који су остали на поплављеном подручју били су без електричне енергије, која је искључена из безбедносних разлога. Додатно, информације нису биле у одговарајућим форматима за најосетљивије категорије становништва, попут глувих. Интерна комуникација субјеката система за смањење ризика од катастрофа одвијала се путем телефона и углавном усмено на седницама Штаба за ВС. Један део писане комуникације одвијао се путем електронске или редовне поште преко Одељења за послове цивилне заштите.

Велики напредак у комуникацији направљен је 2020. Године током ванредног стања, између осталог и захваљујући институционалном јачању система за смањење ризика од катастрофа. Успостављен је функционалан систем цивилне заштите на територији града, као и нови комуникациони канали, посебно према јавности, попут Фејсбука, Вибера и других интернет платформи, као и пракса сачињавања саопштења на знаковном језику. Успостављена је сарадња са невладиним сектором (удружења грађана), као и међуопштинска сарадња у оквиру слива Западне Мораве. Одржаване су вежбе цивилне заштите у функцији подизања свести о ванредним ситуацијама и боље припремљености за њих. Све ове активности допринеле су бољем разумевању, као и квалитетнијим информацијама које су се преносиле у време ванредног стања, како интерно, тако и екстерно.

Врхунац развоја комуникације у оквиру система за смањење ризика од катастрофа бележи се током поплава 2023. године. У ситуацији сличној катастрофалним поплавама из 2014. године била је евидентна сасвим другачија реакција система за смањење ризика од катастрофа, као и становништва. Комуникација према јавности се одвијала преко повереника цивилне заштите, који су за кратко време успели да обиђу угрожено подручје и изврше упозоравање и обавештавање. Уочен је недостатак одржавања редовних конференција за новинаре, као и писаних или штампаних саопштења за јавност.

Закључак

Сумирајући анализу кризне комуникације града Краљева, можемо закључити да постоје институционални актери са неким ресурсима, да је успостављена сарадња са медијима, посебно локалним, али да још увек не постоји успостављено дугорочно партнерство са невладиним сектором, иако су у овој области забележени одређени помаци. Нису у довољној мери препознати и искоришћени расположиви канали и средства комуникације. Конференције за штампу и саопштења за јавност Штаба за ВС, осим у случају ванредних догађаја, не постоје, али постоји информисање јавности путем друштвене мреже Фејсбук и путем интернет странице <http://civilnazastitakraljevo.rs/>, као и штампањем и дистрибуцијом различитих публикација од стране Одељења за послове цивилне заштите. Платформе ДРИС и Волонтер, као и многе друге платформе, нису у функцији.

За даље унапређење кризне комуникације од кључног значаја би било формирање ситуационог центра задуженог за пријем, обраду и достављање информација од значаја у различитим форматама који су доступни и приступачни свима, како за интерну, тако и за екстерну комуникацију. Такође, неопходно је, у сарадњи са Националном академијом за јавну управу,¹² континуирано спроводити обуке запослених и представника осталих субјеката из области комуникације.

Ефекти кризне комуникације су вишеструки, али се пре свега односе на ефикасност система за смањење ризика од катастрофа с циљем смањења последица катастрофа када се десе. Еволуција система комуникације умногоме ће утицати на боље разумевање ризика од катастрофа, као и улоге сваког појединца у систему за смањење ризика од катастрофа. Приметно је, из анализе извештаја медија и коментара становништва на друштвеним мрежама, да је потребно конкретније и континуирано извештавање јавности о догађајима када се катастрофе десе.

¹² Видети: <https://www.napa.gov.rs/tekst/49/godisnji-programi-obuka-naju.php>.

Крајњи резултат комуникације у кризама, али и ефикасности система смањења ризика од катастрофа, можемо оценити само у односу на број жртава и повређених, односно, материјалну и нематеријалну штету и губитке (последнице) након катастрофалних догађаја. Из посматраних периода када су катастрофе дешавале на територији града Краљева, можемо закључити да је, иако и даље недовољно развијена, кризна комуникација ипак резултирала мањим последицама у односу на догађаје који су се понављали.

Литература

1. Kešetović, Ž., Radojević, K. (2023). Crisis Communication at the Local Level – A Case Study of Novi Pazar. *Kultura polisa*, 20(1): 16–31.
2. Национална стратегија заштите и спасавања у ванредним ситуацијама, Службени гласник Републике Србије, бр. 86 од 18. новембра 2011.
3. Sturges, D. L. (1994). Communicating through Crisis: A Strategy for Organizational Survival. *Management Communication Quarterly*, 7(3): 297–316.
4. Уједињено о методологији за израду процене уgroжености од елементарних непогода и других несрећа и планова заштите и спасавања у ванредним ситуацијама, Службени гласник Републике Србије бр. 80/2019.
5. Уредба о садржају и начину израде планова заштите и спасавања у ванредним ситуацијама, Службени гласник Републике Србије, бр. 8/2011.
6. Fearn-Banks, K. (2011). *Crisis communications: a casebook approach*. Routledge.
7. Закон о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама, <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2018/87/1/reg> доступан 16. 8. 2024.
8. Процена ризика од катастрофа за град Краљево, http://civilna.zastitakraljevo.rs/PDF/Procena_usvojena_sajt.pdf доступан 16. 8. 2024.

9. *План заштитије и сјасавања за град Краљево*, Предлог, http://civilnazastitakraljevo.rs/PDF/PlanZiS_KV.pdf доступан 16. 8. 2024.
10. *План смањења ризика од катастрофа за град Краљево*, Предлог, http://civilnazastitakraljevo.rs/PDF/PSRK_grad_Kraljevo.pdf доступан 16. 8. 2024.
11. *План заштитије и сјасавања од епидемије/пандемије*, http://civilnazastitakraljevo.rs/PDF/Plan_ZiS.pdf доступан 16. 8. 2024.
12. *Оперативни план одбране од поплава за водоокове другог реда на територији града Краљева за 2023. годину*, http://civilnazastitakraljevo.rs/PDF/OP_Poplave_KV2023.pdf доступан 16. 8. 2024.

Crisis Communication in the City of Kraljevo - Situation and Perspectives

Abstract: *Crisis communication in the Republic of Serbia is not normatively regulated, and in the umbrella law there are only a few provisions related to offering timely and complete information to the public about risks and measures taken in crisis situations. Bearing in mind that the umbrella law located the responsibility for managing emergency situations primarily on local self-government units, it logically follows that they are also responsible for crisis communication as integral and important part of crisis management.*

The paper analyzes the crisis communication of the city of Kraljevo in the period from 2014 to 2023. It points out the basic advantages of well-organized crisis communication in the function of disaster risk reduction and emergency management, but also the shortcomings and observed errors, both in internal and external communication. In relation to the existing normative and institutional frameworks, the functioning is shown, not only during, but also before and after disasters, that is, in the course of extraordinary events/situations. The specific emergency situations that have befallen the territory of the city: floods, landslides and pandemics show the challenges and solutions of the situations that arose, when it comes to communication during the crisis, but also how the system learned from mistakes and improved.

Of special importance for the crisis communication in the city of Kraljevo is the action of the Headquarters for emergency situations of the city of Kraljevo and the Department for Civil Protection Affairs, which functions within the City Administration of the city of Kraljevo. Functioning and communication before and after disasters in the city of Kraljevo, is based on the initiatives of the Department for Civil Protection Affairs and the presentation of that communication, especially with entities that are not part of the public administration system, whether it is local or state administration, will be shown as crucial for action and communication during disasters. The final evaluations represent recommendations for overcoming the observed shortcomings, as well as examples of good practice

that other local governments in Serbia should recognize and implement in their crisis management, i.e., in this case, local staffs for emergency situations and planning documentation of importance for the processes and system of disaster risk reduction and emergency management.

Keywords: *crisis communication, natural disasters, Headquarters for Emergency Situations, Department for Civil Protection Affairs, city of Kraljevo.*

Assistant lecturer Ágota NÉMETH¹
University of Public Service, Faculty of Law, Hungary
Associate professor Vince VARI, PhD²
University of Public Service, Faculty of Law,
Department of Criminal Procedure, Hungary

DOI: 10.5937/bezbednost2403097N

UDK: 343.98:004.62

004.8:343.98

Pregledni naučni rad

Primljen: 19. 4. 2024. godine

Revizija: 20. 10. 2024. godine

Datum prihvatanja: 21. 10. 2024. godine

The Dilemmas of Criminal Intelligence Analysis

Abstract: *The authors in the paper examine the biases and errors that can arise in criminal analysis using human power and artificial intelligence and their impact on the final product of the analysis process. Also, the authors research the international literature on forensic analysis to determine how artificial intelligence can be used in addition to extensive data analysis to perform analytical tasks in evidence gathering in the form of mass data. There may be forensic and human analytics analysis errors, mainly related to the subject. These errors are also valid for AI analysis, where human power is also present, from the algorithms' design to the analysis's end. The subject's topicality is unquestionable, as we are faced with an ever-increasing amount of information that is almost impossible to process using human power.*

Keywords: *criminal analysis, criminal analysts, artificial intelligence.*

Introduction

Crime and criminals can be investigated with an activity known as crime analysis. Crime analysis is defined "as the systematic study of crime and disorder problems as well as other police-related issues - including

¹ nemeth.agota@uni-nke.hu

² variv@uni-nke.hu

sociodemographic, spatial, and temporal factors - to assist the police in criminal apprehension, crime and disorder reduction, crime prevention, and evaluation" (Boba, 2005: 5).

The following types of crime analysis can be distinguished: intelligence analysis, criminal investigation analysis, tactical crime analysis, strategic crime analysis, and administrative crime analysis (Otašević, 2015: 2017). Crime analysts examine the relationship between the criminal and the individual crime, analysing the profile of the offender, the way the crime was committed, and the location of the crime (Boba, 2005: 14). Operational/tactical crime analysts look at recent criminal events, while strategic crime analysts focus on longer-term crime problems. Administrative crime analysts review previous analyses, find interesting facts, and then compile them in various formats to inform the public about specific crimes (Boba, 2005: 16).

The last decades of the 20th century saw the emergence of an approach in the activities of law enforcement agencies to not only react to violations (Čvorović et al., 2021) that have occurred, but to replace the reactive approach with a preventive, deterrent approach and to try to detect criminal risks earlier.

This period has seen and continues to see the explosion of computer and telecommunications technology. The flow of information and communication has become even faster and a wide range of data storage devices have become more widely available. With the emergence of the pandemic, the online space has become even more pronounced, with cyberspace increasingly becoming the place where crime is committed. This process continues today. In the world of the Internet, we need to talk about the darknet, which is a network of networks that are not easily accessible to anyone with open access. Part of the darknet is the darkweb, which is a platform for illegal and infringing activities. The primary goal here is to extract data that can be used to further search the open web.

It also generates an increasing amount of information, covering a large, extremely varied, complex, and rapidly changing amount of data. These characteristics already suggest that these data volumes can no longer be managed by traditional tools such as database managers, and that systematic data analysis cannot be performed. To process

them, artificial intelligence technologies are needed. Methods, tools and applications designed specifically for Big Data analysis that can be used to collect, process, and derive analyses from different, large, high-volume, high-velocity data sets play an important role in this, according to the Microsoft website. These data sets can come from a variety of sources, such as the web, mobile devices, email, social media and smart grid devices. They often contain high velocity data, which can be in a wide variety of formats, ranging from structured data (such as database tables or Excel worksheets) to semi-structured data (XML files, web pages) and unstructured data (images, audio files).

Despite the changes, the criminals of the modern age are still up to date in the world of technology and the Internet, and they use the results of their work very quickly and skilfully, which the authorities must constantly adapt to, as this is the only way to fight them effectively. New technologies and methods must also be used in the field of criminal analysis to make police work more effective.

The older approach to crime statistics, which was used to improve understanding, employed simple mathematical techniques in its methodology. However, this method is mainly applicable to data that is both small in size and complex. In contrast, predictive policing requires sophisticated analytical methods because it performs calculations on large and complex data sets. Both the data collection and processing, as well as the tasks defined on the basis of the data need to be up-to-date, which is not always an easy task when dealing with huge amounts of data.

Criminal intelligence analysis

Criminal intelligence analysts are tasked with producing strategic or operational intelligence products that are used to meet various police objectives. The purpose of strategic intelligence is to inform appropriate changes and developments in police policies, programs, and legislation, nationally or internationally. The findings generated from the ongoing analysis of information obtained in the intelligence cycle enable law enforcement agencies to respond promptly to an identified crime situation at the local level (UNODC, 2011: 9).

Operational analysis can be divided into two parts: mass crime analysis and serious crime analysis. The mass crime analysis covers crimes that occur in large numbers and have a significant impact on the community, making it difficult for local police to act. Examples of such crimes include street robbery, burglary, and vehicle crime. The analysis of serious crime focuses on crimes that involve violence, high financial gain, or are committed by large numbers of people for a common purpose. Examples of such serious crimes include murder and drug trafficking (Selvaraj et al., 2016).

The concept of information used in criminal analysis is not the same as the general definition of information, where information always has some criminal content, relevance, and is adapted to the needs of the user. The information obtained by criminal intelligence services from different sources, using different methods and tools, must be examined, evaluated, and classified according to its value, since information has professional and material value.

A distinction must be made between raw and analysed information from several points of view. Raw information is fresh, current, and requires further verification. The source, content, timeliness, linkage to existing information, and usability of the information should be checked. Analysed information must be verified, classified, checked against other sources, supplemented, clarified, and usable.

One of the fundamental differences between raw and analysed information is that analysed information goes through a verification mechanism and is then supplemented with existing knowledge to give it a new value, a higher quality, especially in terms of usability (ACPO/Centrex, 2007).

Methods and techniques used by criminal intelligence analysts

A forensic analysis method is a set of analytical techniques and the way in which they are used, in an appropriate sequence, to achieve the result to be obtained, in accordance with the principles.

Crime pattern analysis is the study of the number, characteristics and changes in the number of crimes (all or certain categories of crimes) in a

given geographical area over a given period of time. In addition to a general description of the phenomenon, it examines the cause of the events, the relationship between events and characteristics, and the impact of police activity on the phenomenon (Hajela et al., 2020: 1465). Similar but not identical to, and not part of, crime pattern analysis is trend analysis, which analyses the direction and causes of quantitative and qualitative change in all crimes or in certain types of crime.

By processing data on offenders and victims of crime, general profile analysis provides a picture of the typical offender, the typical perpetrator of each category of crime, the typical victim, who becomes a victim of crime and why.

The risk analysis identifies the actual events with potential negative effects and their causes, then ranks them according to the likelihood of occurrence and the extent of the damage caused, and formulates countermeasures that can be taken to achieve risk-based protection.

The threat analysis identifies current and anticipated security risks, including social, economic, political, and other factors that influence crime, and then identifies various priorities.

Case analysis is a reconstruction of the process of committing a crime, examining the activities of the people involved. Comparative case analysis is an assessment of the elements of crimes committed by similar methods, in similar places, at similar times, and on similar subjects, to determine whether they can be considered as a series.

Offender-group analysis can reveal the activities of criminal groups, the division of tasks between their members, and their further relationships.

The analysis of communication links reveals the frequency, duration, and patterns of communication by telephone and the Internet.

The social network is constructed by exploring the interrelationships between persons, relationships, and roles, where various events, information, emotions, and material things are exchanged. The analysis may also include exploring financial and economic relationships, in addition to personal and communication relationships.

The primary purpose of financial transaction analysis is to reconstruct financial transactions on a timeline, but it also helps to map relationships (Németh, 2022).

Above, I have described the most commonly used analysis tasks, and a brief description of each of them shows that a large amount of data can be the basis for the analysis of an analysis task.

The forms and methods of forensic analysis are supported by the applied forensic analysis techniques, which are forms of representation of relationships and connections between individuals, events, and other information objects. An internationally standardized system of symbols has been developed for this purpose. Starting from manual representation, various computer-based representations and techniques have been developed, incorporating the principles and notation techniques developed during manual analysis.

Statistically based visualization techniques include various statistical tables, charts, dot and dot plots, and organization charts. On the other hand, operational representation techniques encompass a narrower range of individual cases, such as forensic tables, relationship matrices, relationship diagrams, flow charts, event diagrams, flow charts, event maps, time graphs, images, and videos.

While these tools can be used with traditional media like pen and paper, there are also commercial software applications available. One such tool is IBM i2 Analyst's Notebook, which is widely used in analysis departments worldwide. It enables network and complex analyses based on a pre-existing information database, as well as individual analyses. The tool allows for the management of data from different sources in a standardized manner and the linking of data tables. In addition to visualizing individual crimes, it can also be utilized to depict various relationships and display events in chronological order, aiding in the detection of organized crime groups.

Cope argued that although there are various tools and analytical techniques available for analysis, criminal analysis is a highly subjective process. The reason for this is that criminal analysts use the same analytical techniques to produce the analytical product of crime analysis, which form the basis for representing the relationships between the information available during the analytical process and for drawing conclusions (Cope, 2004: 192).

The purpose of visual analytics is to assist the analytical reasoning process by facilitating the review and understanding of the analysis. In analytical reasoning, analysts use the available data information to justify hypotheses, i.e. to draw conclusions from a combination of evidence and assumptions (Thomas, Cook, 2005).

There is an ongoing dialogue between analysts and information. This dialogue is an iterative process of making judgments about issues and is referred to as analytic discourse. The intelligence cycle is cyclical and subjective, as there is a personal interaction between the analyst and the information. Supporting analytic discourse requires an understanding of the thought process (Cope, 2004: 196).

The dilemmas of human power analysis

The "investigative mindset" is based on the ABC rule, which means assuming nothing, believing nothing, and checking everything. This rule serves as an itinerary for investigators and analysts to pay particular attention to the assumptions they make based on their existing experience and knowledge. A hypothesis is an assumption based on the primary available data and information that serves as the starting point for analysis (Cook et al., 2013).

The process of using knowledge is called heuristics. The heuristic theory is designed to allow the association of given circumstances with past examples to help the analyst make effective and appropriate decisions (Cook et al., 2013).

The heuristic has a specific role in cases where there is limited or no clear information available, and the analyst relies on previous knowledge and experience to fill in these gaps and continue the analysis.

If heuristics are present, cognitive biases will appear. Heuer describes cognitive biases as mental errors caused by our simplified information processing strategy. Cognitive biases do not arise from the emotional or intellectual content of a given judgment, but from the possible mental process of processing information. Heuer outlines that there are other biases, such as cultural, organizational bias, and bias based on self-interest.

An initial impression is formed by the analyst when examining the available data and information, identifying and representing the relationships between them, and this impression is likely to persist even if new information or evidence contradicts their initial impression. This confirmation bias is particularly common when only one hypothesis is proposed (Heuer, Pehrson, 2015).

There is a risk that crime analysts, in the process of analysis, do not make use of information requests to intelligence officers, and also that they find it difficult to judge how this is currently being used to reconstruct the historical facts in the absence of information (Heuer, Pherson, 2015),

Heuer further points out that forensic analysts tend to accept all information as valid, even if only some of it is factual or ambiguous in nature. Heuer also notes that analysts often fail to verify new information and fit it into the set of relationships of existing information. This also manifests itself in judging situations from their own perspective, ignoring the intentions of the perpetrators (Heuer, Pherson, 2015).

In addition to human factors, one other case of bias in criminal analysis that is nowadays claiming space almost everywhere is that of bias. This is artificial intelligence.

Artificial intelligence

The use of Artificial intelligence (AI) systems poses new challenges for law enforcement users. On the one hand, AI systems offer the opportunity for optimization and faster workflows, especially with increasing amounts of data. On the other hand, if left unchecked, these systems can have a number of negative effects on law enforcement.

The integration of AI into police systems can be implemented in a number of areas that can help law enforcement. Police officers can request information from the AI system about crime or suspicious activity. AI can help to quickly search and analyze crime data, and can provide the opportunity to analyze and evaluate crime data, for example, based on crime statistics or offender patterns. It can help law enforcement authorities to understand and prevent crime. The AI system can help in the analysis of textual information during investigations, for example, to interpret

suspicious messages. It can provide up-to-date information on some ongoing open investigations, local crime trends, and emerging threats.

The use of artificial intelligence in law enforcement

Law enforcement agencies are no strangers to the use of AI systems. Starting in the 2020s, a number of IT companies will be developing software that can support various law enforcement activities with AI support. These may include advanced applications for data analysis, image and video analysis systems, and programs for predictive analytics to support predictive policing. While these programs do not fully exploit the full potential of AI, they seek to apply only the most common and up-to-date models of use to law enforcement.

A review of the international literature shows the following areas where AI is most commonly used in law enforcement to support law enforcement and crime prevention.

Data collection and analysis

Open source information collection and text mining methods help to automatically analyze and process information. The tools allow related data to be organized in a structured form that can be easily and quickly searched, data can be linked, and a faster response to specific phenomena and trends is possible.

Mapping of offender contact networks, further development of the graph database

Analysis with AI support will collect specific data, including telephone conversations, emails, social media posts, GPS tracking data and bank transaction data. During the analysis and processing of the data, AI algorithms detect and map networks of contacts that show the links between individual criminals and their level of organisation (URL1).

Automated License Plate Readers

Automated number plate readers enable the automation of number plate runs to identify whether a vehicle is associated with various alarms, wanted persons, stolen vehicles or other signals. This also allows the police to take action in real time based on the license plate recognition, if the system predicts the direction of the vehicle being searched (Roberts, Casanova, 2012).

Facial Recognition

The surveillance cameras are also important in assisting police work, as they can identify people who are moving around in a given area at a given time. The advantage of facial recognition is that the person to be identified does not need to be aware of its use. By analysing the cameras and their networks, the presence of people can be analysed, which can be used to obtain an account of an individual's activity, movements, daily routine and behaviour (Dharaiya, 2020).

Predictive Analytics

Predictive analytics "uses techniques ranging from machine learning, statistics, data mining, modelling and AI to analyze current data and make predictions about the future" (Kavya, Aruguman, 2016). In the field of law enforcement, predictive analytics can also be used to predict where and when future incidents are most likely to occur (Malik et al, 2014, 1684). In addition to predicting when crime will occur, AI can also help identify high-risk individuals from the behavioral patterns of individuals, and can be used to group individuals by analyzing behavioral data from various sources.

In addition to the above, there are other areas of research in AI that can also support the work of the police. Examples include real-time image analysis using drones, or the collection, structuring, and analysis of data from different sources by AI.

The key to the involvement of AI in crime analysis is to establish the appropriate legal framework and to take into account the negative impact of the biases described above on the analysis.

Dilemmas of using artificial intelligence

The ever-increasing volume of data generated requires law enforcement agencies to adapt to new technical challenges. Data analysis, graphing, facial recognition, predictive risk assessment, and predictive policing AI systems perform different tasks and provide different outputs for law enforcement. However, all of these applications have the same problem, the most significant of which is inaccuracy. This can lead to innocent people being suspected of crimes they did not commit. Facial recognition systems using AI can create various biometric databases in the course of their operation, which can include both innocent and criminal individuals. When facial recognition is used in live video feeds, the requirements of anonymity or privacy standards almost erode the capabilities of facial recognition systems.

Most AI systems lack transparency. A "black box" environment does not allow outside parties to understand how the system works. As a result, vendors often make proprietary claims or are unable to explain how the AI system arrived at easily understood results. The lack of transparency makes the functioning of the AI system less understandable. The situation is further exacerbated when law enforcement agencies use these "black box" systems, as they may have difficulty explaining the reasoning behind the conclusions (Rouse, 2019).

The European Commission's AI HLEG (AI HLEG) has established a legal framework that defines the ethical aspects, principles, basic requirements, and evaluation methods for the implementation of sound AI in the European Union. The AI HLEG has emphasized that the application of AI systems must be guided by ethical principles of respect for human autonomy, without which AI can pose significant risks to individuals and groups that are difficult to foresee (URL2).

It is in this spirit that the European Parliament adopted its Regulation on AI on 21 May 2024. The primary objective of this norm is to protect

fundamental rights and the rule of law against high-risk AI. The Regulation sets out obligations for MI based on the potential risks and their extent. Accordingly, where there is an unacceptably high risk, it prohibits the use of MI in certain areas that also involve the analysis of crime, such as certain types of predictive policing. Prohibited areas of application include face scanning by police in public using remote biometric identification systems with the aid of AI, except for serious crimes such as terrorism or kidnapping (URL2).

Conclusion

Criminal intelligence and investigations require increasingly specialised knowledge. More and more specialised information needs to be systematised and processed, which increasingly requires the application of analytical methods and techniques, the professional and technical development and further specialisation of the field of crime analysis. In particular, law enforcement, and criminal analysis in particular, is a constantly evolving branch of police work which never stops and never catches up with crime.

Even in the analysis of crime, i.e. by human power, there can be errors and distortions, which are primarily related to the subject. Does this bias apply in the case of AI analysis, where human power is also present in the design of algorithms for the program, in the selection of learning data, decision criteria and in the evaluation of the result?

Law enforcement around the world in the 21st century faces the same problem: in the face of exponential growth in data, there is a limited human resource available (Hollywood, 2018). The application of AI systems can make up for this shortage of manpower to a significant extent (see facial recognition, machine learning). It can also speed up workflows and increase efficiency in many police departments. But it can also have negative effects, e.g. inaccuracy, bias, and errors that are not primarily validated (Osoba, Welser, 2017).

Based on the above, it can be stated almost entirely that the automated application of AI in the field of police work, law enforcement, and crime analysis is not possible and can only be used under the control of human

resources. Guarantees must be put in place that the final decision in the field covered by the AI is always taken by the human force, i.e. the human being.

In the future, police departments, particularly analytical units, will integrate various technologies in different areas of police work. Advances in technology require that police departments' crime analysts become more skilled and professional. Crime analysis, crime analysts are an increasingly indispensable resource in today's law enforcement agencies. It is predicted that the role of crime analysts will continue to grow as technology advances (Taylor-Francis, 2020).

References

1. ACPO/CENTREX (2007). *Practice Advice - Introduction to Intelligence-Led Policing*, <http://www.fairplay31.epizy.com/pdf/1291430265.pdf?i=1>. available on 11. 11. 2023
2. Boba, R. (2005). *Crime analysis defined. Crime analysis and crime mapping*, 5:18, https://www.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/6243_Chapter_2__Boba_Final_PDF_2.pdf available on 11. 11. 2023.
3. Cook, T., Hibbitt, S., Hill, M., (2013). *Blackstone's Crime Investigator's Handbook*. Oxford University Press.
4. Cope, N. (2004). 'Intelligence Led Policing or Policing Led Intelligence?' Integrating Volume Crime Analysis into Policing. *British journal of criminology*, 44(2): 188-203.
5. Čvorović, D., Otašević, B., Vranešević, M., (2021). Multisektorska saradnja u slučajevima nasilja u porodici iz ugla centra za socijalni rad. *Sociološki pregled*, 55(3): 1138-1163
6. Dharaiya, D. (2020). "History of Facial Recognition Technology and Its Bright Future." readwrite, March 12. 2020, <https://readwrite.com/2020/03/12/history-of-facial-recognition-technology-and-its-bright-future/>. available on 11. 11. 2023
7. Hajela, G., Chawla, M., Rasool, A., (2020). A clustering based hotspot identification approach for crime prediction. *Procedia Computer Science*, 167: 1462-1470.

8. Heuer, R. J., Pherson, R. H., (2015). *Structured techniques for intelligence analysis*. SAGE Publications. USA.
9. Hollywood, J., Woods, D., Lauland, A., Jackson, B., Silberglitt, R. (2018). *Addressing Emerging Trends to Support the Future of Criminal Justice: Findings of the Criminal Justice Technology Forecasting Group*, Santa Monica, CA: RAND, https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1987.html available on 18. 12. 2023.
10. Kavya, V., Arumugam, S. (2016). A Review on Predictive Analytics in Data Mining. *International Journal of Chaos, Control, Modelling and Simulation* 5(1): 1–8. <https://airccse.org/journal/ijccms/papers/5316ijccms01.pdf> available on 19. 11. 2023.
11. Malik, A., Maciejewski, R., Towers, S., McCullough, S., Ebert, D. (2014). “Proactive Spatiotemporal Resource Allocation and Predictive Visual Analytics for Community Policing and Law Enforcement”, *IEEE Transactions on Visualization and Computer Graphics* 20, 12: 10. https://vis.cs.ucdavis.edu/vis2014papers/TVCG/papers/1863_20tvcg12-malik-2346926.pdf available on 18.11.2023.
12. Németh, Á. (2022). *A bűnügyi elemző-értékelő munka. (Knowledge of the criminal services)*, In conference proceedings “Bűnügyi szolgálati ismeretek Különös rész”, Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, p. 215–234.
13. Otašević, B. (2015). *Nasilje na sportskim priredbama*. Službeni glasnik, Beograd.
14. Osoba, O., Welser, W. (2017). *An Intelligence in Our Image: The Risks of Bias and Errors in Artificial Intelligence*. Santa Monica, CA: RAND Corporation, https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1744.html. Available on 18. 11. 2023. <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/grants/239605.pdf> available on 19. 12. 2023.
15. Roberts, D. J., Casanova, M. (2012). *Automated License Plate Recognition (ALPR) Use by Law Enforcement: Policy and Operational Guide, Summary*. 239605. Alexandria, VA: International Association of Chiefs of Police, <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/grants/239605.pdf> available on 19. 12. 2023.
16. Rouse, M. (2019). “What Is Black Box AI?” *What Is*, <https://www.techopedia.com/definition/34940/black-box-ai> available on 18. 12. 2023.

17. Selvaraj, N., Attfield, S., Passmore, P., Wong, B.W., (2016). *How Analysts Think: Think-steps as a Tool for Structuring Sensemaking in Criminal Intelligence Analysis*, In conference proceedings “Intelligence and Security Informatics Conference (EISIC)”, IEEE, p. 68-75 <https://repository.mdx.ac.uk/download/453352eaefef6f454bc4302b3bb901910d3a729a4d95ea9e8ee259bf634d1cdc/186341/2016%20Selvaraj%20Attfield%20Passmore%20%26%20Wong...%20How%20Analysts%20Think-ThinkSteps%20as%20a%20Tool%20for%20Sensemaking%20in%20Criminal%20Intelligence%20Analysis.pdf> available on 18.11.2023
18. Thomas J.J. and Cook K.A. (2005). *Illuminating the Path The Research and Development Agenda for Visual Analytics*, NAVC ISBN:0-7695-2323-4 https://ils.unc.edu/courses/2017_fall/inls641_001/books/RD_Agenda_VisualAnalytics.pdf.
19. Tylor and Francis (2020): *Crime Analysis and the Future* https://ebrary.net/110028/law/crime_analysis_future available on 18.11.2023.
20. UNODC (2011). *Criminal Intelligence - Manual for Analyst*, https://www.unodc.org/documents/organized-crime/Law-Enforcement/Criminal_Intelligence_for_Analysts.pdf available on 5. 11. 2023.
21. URL1: <https://www.policechiefmagazine.org/navigating-future-ai-chatgpt/> 5. 11. 2023.
22. URL2: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021PC0206> available: 4. 7. 2024.
23. URL3: <https://digital-skills-jobs.europa.eu/en/actions/european-initiatives/high-level-expert-group-artificial-intelligence-ai-hleg> 5. 11. 2023.

Дилеме криминалистичко-обавештајне анализе

Апстракт: Аутори ураду исцртају јуристу расност и опшеницијалне грешке у криминалистичкој анализи коју обављају људи и вештачка интелигенција, и њихов утицај на коначни производ анализе. Такође, аутори исцртају и међународну литературу о форензичкој анализи да би утврдили како се вештачка интелигенција може користити као додатна опсежној анализи података, за обављање аналитичких задатака у прикупљању доказа у виду масовних података. У форензичкој и људској анализи могу се јавити грешке, које су углавном у вези с предметом. Те грешке постоје и у анализи коју обавља вештачка интелигенција, где је ипак присутан људски рад, и то од дизајна алгоритама све до краја анализе. Актуелност теме је неупитна, јер се суочавамо са све већом количином информација чија је људска обрада ипак немогућа.

Кључне речи: криминалистичка анализа, криминалистички аналитичари, вештачка интелигенција.

Улога Курда у геополитичком сукобу у Сирији

Апстракт: Овај рад има за циљ да објасни улогу Курда у геополитичком сукобу на територији Сирије. Као народ без државе, који живи на простору неколико земаља на Блиском истоку, Курди су одиграли пресудну улогу у сламању ИСИЛ-а, организације вехабистичког типа, која је муњевитим акцијама сломила оштор ирачке и сиријске армије и успоставила свој калифаџи базиран на средњевјековним схватањима ислама. Као народ секуларне оријентације, Курди су ошторни на исламистичке фундаменталистичке покрете, који код њих не налазе ујористије. Изложени рејресиви у свим земљама у којима живе, па и у Сирији, Курди су остали један од главних фактора борбе против ИСИЛ-а и тако лејимизовали своју тежњу за самосталношћу, услед које се у Сирији успоставила аутономна област – Роџава. Курдски покрет за самосталност јединствен је на територији Блиског истока, а и шире. У његовој основи је изв. демократски конфедерализам, посебан вид демократије коју ирачкију сиријски Курди, у чијој је основи феминизам, што је у оштром контрасту са околним исламским културама. Иако суочена са непријатељством Турске и анимозитетом Дамаска, Роџава има одређену међународну подршку, поштовој Сједињених Америчких Држава, чији су савезници Курди били у борби против ИСИЛ-а. Будућност Роџаве биће одлучена силетом геополитичких околности, али се чини да њена аутономија неће бити ујоржена.

Кључне ријечи: Курди, ИСИЛ, Сирија, Роџава, САД.

¹ svetlanavukcevic@yahoo.com

Увод

Курди су народ индоевропског, иранског поријекла и живе на територији четири државе. Сматрају се највећим народом без државе и живе на 320.000 км². Има их око 30 милиона (према курдским изворима око 35 милиона), укључујући и заједнице у Јерменији, Грузији, Казахстану и Либану. Курдистан заузима око 190.000 км² у Турској, 125.000 км² у Ирану, 65.000 км² Ираку и 12.000 км² у Сирији.

Иако су муслимански народ, Курди су секуларно оријентисани, јаког културолошког идентитета и интегритета, и у њиховом друштву фундаментални исламистички покрети не налазе упориште.

Територија коју насељавају Курди богата је нафтом и водама (претежно у Турској). Кроз Курдистан пролазе и нафтоводи (у Ираку), а богат је и хромом, бакром, гвожђем и угљем. Најбогатија нафтна област је у околини Киркука, града у ирачком Курдистану који су ирачки Курди сматрали својом пријестоницом, али се налазио под контролом режима Садама Хусеина до његовог пада, након чега је основана аутономна област Курда у Ираку. Турска, међутим, није дозволила да Киркук уђе у састав те области, па је центар аутономне курдске области постао град Ербил. Чињеница да је Курдистан изузетно богат природним ресурсима отежава борбу за осамостаљење тог народа, јер би то подразумевало да Багдад, Дамаск и Анкара изгубе власт над важним ресурсима.

Курдистан је у 17. вијеку дефинитивно подијељен између Персије и Отоманског царства и Курди су остали раздвојени све до 20. вијека. Након Првог свјетског рата, Уговором у Севру дефинисана је подјела Отоманског царства, а Курдима је члановима 62 и 64 гарантована могућност независности коју им одреди Лига народа.² Три године касније, Мустафа Кемал Паша Ататурк одбацио је Уговор из Севра и у Лозани је 1923. потписан нови уговор између Турске и Грчке, који је Курдима (и Јерменима) одузео сва права која су им гарантована у претходном уговору. Настанак Сирије и Ирака додатно је подијелио Курде, који од тада живе у четири државе.

² *Treaty of Peace with Turkey*, оригинални документ Уговора у Севру, https://ia904601.us.archive.org/30/items/T500113/T50011_text.pdf, доступан 25. јуна 2024.

Први покушај курдске независности у модерно доба везује се за 22. јун 1946. годину, када је проглашена Народна Република Курдистан, с Махабадом као главним градом у иранском дијелу Курдистана. Та држава формирана је под патронатом Совјетског Савеза и трајала је свега неколико мјесеци.

Политичко питање Курда третирано је према двоструким стандардима. У анти-западним земљама (Ираку, Ирану и Сирији) коришћени су као елемент опструкције власти, али права им није признавала Турска, чланица НАТО-а. У свим земљама гдје живе, Курди су пролазили кроз тешку репресију и негирање свог националног идентитета. У Сирији Курди чине 11 одсто популације, али њихов језик није био признат. Током историје, улога Курда и курдских партија у Сирији била је обликована регионалном политиком сиријске владе, која је будно пратила покрете Курда у сусједној Турској, гдје су почели први покрети отпора Курда. У самој Сирији, статус курдске популације кретао се од толерисања до потпуне опресије. Након 2011. године, Курди су преузели контролу над територијом гдје су већина. Осим што су све вријеме током грађанског рата ефективна војна снага против џихадиста, они су једини понудили прогресивну демократску алтернативу режиму.

Генеза покрета отпора Курда у региону

После свргавања Садама Хусеина, Курди су на сјеверу Ирака добили аутономију са великим овлашћењима. Најважнији догађаји су се одигравали под вођством Мустафе Барзанија у сјеверном Ираку од 1961–1970. године. Под вођством Масуда Барзанија и његове Курдске демократске странке, а у савезу са млађом Патриотском унијом Курдистана, коју је предводио Џалал Талабани, 1983. године поново је отпочео устанак. Овај устанак је брутално сломљен од Садама Хусеина у злогласној кампањи „Анфал”, током које је Хусеин користио отровни гас против цивила у селу Халабја 1988. године, усмртивши око пет хиљада људи.

Несумњиво, злочини у Анфалу и Халабји, као и популарна подршка независности, охрабрили су политичку елиту да предузме додатне кораке и почне јавно промовисати ову идеју (Bengio, 2023).

Послије првог Заливског рата 1991. године настаје курдска аутономна зона у сјеверном Ираку, а од 2003. године и америчке инвазије, ова зона је постала ентитет са својим оружаним снагама, политичким системом и економским интересима.

Први устанци Курда догодили су се управо у Турској. Све доскоро, Турска је сматрала да ће њихови национални захтјеви потенцијално уништити турски територијални интегритет. Током двадесетих и тридесетих година 20. вијека, Турска је сломила неколико курдских устанака, од којих су три велика: Шеик Саид 1925, Република Арарат (коме је база била у Сирији) 1927–1930. и Дерсим 1938. Назив „планински Турци” служио је као шифра за ове акције и био је знак неприхватања да се призна чак и постојање Курда (Gunter, 2015).

Да би се схватило устежање великих сила да подрже Курде у Сирији у њиховој аспирацији за аутономијом, као и генеза њихове политичке платформе од марксистичке до демократске, неопходно је вратити се у седамдесете године 20. вијека. Године 1978. Абдулах Оцалан је у Турској основао Радничку партију Курдистана (ПКК) марксистичке провинијенције, данас утицајну снагу на простору Сирије и остатка Курдистана. Идеологију те партије, која чини једно крило панкурдског покрета, сиријски Курди су широко прихватили. Друго крило, идеолошки супротстављено ПКК-у чини ирачка Курдска демократска партија (КДП) Масуда Барзанија, која се након многих устанака и огромних жртава изборила за аутономију у Ираку. ПКК и КДП имају драстично различите визије. Ирачка КДП је традиционална, конзервативна организација, прозападна, либерално-капиталистичка, окренута бизнису, у чијој је основи племенска организација ирачких Курда. ПКК је љевичарска организација, чији је оснивач Абдулах Оцалан из сиромашне руралне породице, и представља идеолошки јединствен покрет на Блиском истоку, секуларан и прогресиван, са напредним приступом улози жена у друштву и политици. Изузимајући алавите у Сирији, чија је партија Баас признавала права жена, идеологија ПКК, на којој се гради Роџава, стоји у оштром контрасту са околним исламским културама Турске, Ирана и Саудијске Арабије.

Током прве двије деценије свог дјеловања ПКК је слиједила бескомпромисну марксистичко-лењинистичку национало-осло-

бодилачку агенеду. Турска, с друге стране, није жељела да разматра став Оџалана и његове гериле да је самостална држава Курда једини одговор на културолошко, лингвистичко и историјско затирање курдског етникума. Бескомпромисни ставови резултирали су грађанским ратом од 1984. до 2007. Пребјежавши 1979. у Сирију, одакле је управљао герилским покретом, Оџалан је до 1998. живио под окриљем режима Хафиза ел Асада, али је на неки начин био и његов заточеник, јер је Асад, контролишући њега, контролисао своју курдску мањину у Сирији. Будући у непријатељству с Турском због питања вода, Сирија је ПКК користила за провоцирање ратних дејстава на територији Турске. Договор са Асадом, међутим, подразумевао је избјегавање било каквог националистичког или панкурдског покрета међу сиријским Курдима. Своју проблематичну позицију (јер је увијек морао водити рачуна о сиријским интересима) Оџалан је ријешио прогласивши Курде избјеглицама из Турске који су у Сирији нашли други дом, и који себе виде као дио ње. Сиријски Курди могли су се придруживати ПКК у њеним војним акцијама у Турској, али ПКК није могла дјеловати на територији Сирије (Paasche, 2015).

За Турску је, међутим, било неприхватљиво да као чланица НАТО-а изгуби рат против гериле, па је била спремна ући у рат са Сиријом са чије територије је дјеловао ПКК. Како је ПКК захтијевала осамостаљење курдског дијела Турске, а из своје базе у Сирији изводила нападе на територији чланице НАТО-а, то су Сједињене Државе, НАТО, Европска унија, Канада и још неке европске земље прогласиле ПКК за терористичку организацију, како се и данас формално третира.³

За вријеме дјеловања у Сирији, сам Оџалан и ПКК били су заробљеници своје марксистичке и сепаратистичке парадигме, која у борбама с Турском није довела до независности курдског региона. Промјена је наступила 1998. године, када је Сирија Оџалану, након договора с Турском, отказала гостопримство и протјерала га, а Сиријцима је забрањено придруживање ПКК. Након својеврсне

³ Foreign Terrorist Organizations, <https://www.state.gov/j/ct/rls/other/des/123085.htm>

„одисеје”, турски агенти су га почетком 1999. Ухапсили, а како је Турска 2002. укинула смртну казну, Оџалан данас служи доживотну казну затвора на острву Имрали. Иако је тај, на неки начин, пораз ПКК и њеног програма био трауматичан по Курде, он је омогућио Оџалану излазак из сјенке сиријске регионалне политике и прелазак на нову парадигму која чини основ борбе Курда за своја права у 21. вијеку. Он је направио идеолошки искорак и, напуштајући идеју потпуне независности, напустио стару парадигму и креирао нову – тзв. демократски конфедерализам, који националну државу третира као корјен многих друштвених проблема. У својој изолацији, Оџалан креира тзв. грасрутс⁴ демократију, која ће бити примјенљива на све курдске регионе, не само на онај у Турској, без обзира на границе држава. „Демократски конфедерализам” заснован је на стварању друштвених организација и иницијатива на свим нивоима курдског друштва, у чему су сви слојеви заступљени у смјеру од дна до врха. У средишту новог концепта је и феминизам, потпуна равноправност жена и мушкараца, као и мултиетнички и мултирелигиозни приступ.

Политичко и војно организовање Курда у Сирији

С прекидом сиријске подршке ПКК, сиријски Курди који су били под јаким утицајем Оџаланових идеја коначно су могли политички да се организују. Њихова Партија демократског јединства (ПЈД) настала је 2003. године и уско је повезана са ПКК. С обзиром да је настала након промјене пардигме, ПЈД никад није доводила у питање сиријски територијални интегритет, што званично не чини ни сада у току трајања сиријског сукоба. Од оснивања до данас, ПЈД промовише Оџаланов „демократски конфедерализам”. Након почетка рата и организовања Курда по националној, територијалној и војној основи, што је резултирало оснивањем Роџаве, ПЈД излази из сјенке. Попут ПЈД, и Јединице за заштиту народа (YPG) уско су повезане с војним крилом ПКК – Народним одбрамбеним снагама (ХПГ), које

⁴ Грасрутс (*Grassroots*) демократија – термин нема еквивалент у нашем језику, па се слободно преводи као политички активизам свих грађана, политичка иницијатива ангажованих грађана која се формира од „дна до врха”.

су тренирале њихове борце. Обје сестринске војне фракције бориле су се у Сирији против ИСИЛ-а. И док борце ХПП-а чине искључиво Курди, војска Јединица за заштиту народа је хетерогена. Осим Курда, чине је и чланови мањинских народа Сирије, који су се тој војној фракцији прикључили из егзистенцијалних разлога, бранећи своја села и домове од ИСИЛ-а. Сиријски Курди током рата у Сирији били су најнефективнија унутрашња одбрана од фундаменталног ислама.

У војни конфликт Курди улазе у јулу 2012. заузимањем Кобанија, градића у провинцији Алепо на граници с Турском, након чега слиједи заузимање Африна. Асадова војска повлачи се и ангажује у биткама за Алеп, а Курди објављују да је већина курдских градова под њиховом контролом. Већ у јулу 2013. Курди усвајају Устав Роџаве, проглашавају аутономију и организују се на локалном нивоу. Народ ствара институције и организације које се састоје од обавезне једнаке квоте жена и мушкараца из редова Курда, Арапа, Хришћана, Језида, Јермена и Чечена, са визијом нове, другачије, мултиетничке и мултирелигијске демократије (Radray, 2015).

ИСИЛ, који је тада већ муњевито овладао огромном територијом, 13. августа 2014. покреће напад на Кобане, који се налази на самој граници с Турском. Градић од 40.000 становника налазио се на геостратешки битном мјесту за ИСИЛ. Заузимањем Кобанеа ИСИЛ би добио критичну тачку на граници с Турском, коју би користио за недозвољене руте снабдијевања. Битка за Кобане није само војна, већ и политичка. Она је дио хладног рата између Турске, Курда и Сједињених Америчких Држава (Saleh, 2014).

У исто вријеме, у Ираку се, такође, воде жестоке борбе у којима ИСИЛ слама ирачку армију и долази надомак Багдада. Опсада и заузимање Кобанеа ставили су на тест све учеснике рата у Сирији. Битка за ослобођење Кобанеа била је тест и за међународну коалицију предвођену САД, која је својим ударима из ваздуха подржала курдску војску. Та битка званично означава тачку преокрета у борби против ИСИЛ-а, а западни медији су Кобане често поистовјећивали са Стаљинградом. Снажно курдско присуство на челу отпора ИСИЛ-у искоришћено је како би се осигурала подршка ЕУ и Сједињених Америчких Држава за курдске циљеве.

Социјална револуција и „грасрутс” демократија као темељи Роџаве

Након објављивања аутономије, у Роџави долази до социјалне револуције која је промијенила лице тог региона. Успоставља се „грасрутс” демократија, са феминизмом у центру и економијом базираном, између осталог, на локалним задругама, при чему сваки члан заједнице игра велику улогу у креирању друштва. Успостављена је директна демократија и донет је устав којим се проглашава аутономија и гарантују права жена и мањина, као и територијални интегритет Сирије, што је све скупа привукло пажњу интернационалне заједнице.

Феминизам чини саму срж Оцаланове ослободилачке филозофије и агенде, а његова идеја да „нема ослобођења домовине без ослобођења жена” широко је прихваћена од свих чланова друштва. Национални отпор Курда био је праћен обликовањем новог карактера курдске жене на интелектуалној, политичкој, социјалној, културној и самоодбрамбеној равни. Већ деведесетих година долази до формирања женске војске (у оквиру ПКК), формира се идеологија женског ослобађања и практикује ослобађање од патријархалног система, а од 2000. до данас гради се демократско социјално друштво у оквиру демократске, еколошке и родно равноправне парадигме (Gunul, 2014). Ова идеологија слободно почиње да се проводи у Сирији након отпочињања рата. Данашњи курдски покрет не само да прихвата већ и поздравља етничке, верске и језичке различитости и тежи њиховом „заједничком дјеловању” (Dink, 2020).

Прије рата, курдска регија је, према писању Вашингтонског института, намјерно држана неразвијеном, као један од начина форсирања Курда да мигрирају у градове гдје би лакше били арабизовани. Такође, регион Џазира третиран је као „унутрашња колонија” посвећена искључиво узгоју житарица и памука. Агрикултура је тамо остала традиционална и драматично пати од недостатка воде. Превелика експлоатација воде с турске стране редуковала је снабдијевање водом на сјеверу Сирије, а Асадов режим није направио ниједан озбиљан покушај да ријешити то питање. За разлику од долине Еуфрата, гдје фармери добијају јефтину воду у

великим количинама, фарме у Џазири снабдијевају се сопственим бунарима. У годинама пред рат, суша и утростручене цијене нафте допринијеле су значајној редукацији култивисаног земљишта. Након рата, недостатак воде могао би бити један од главних проблема с којим ће се суочити Роџава, с обзиром да је земљорадња главни извор прихода фармера (Balanche, 2016).

Неке стране земље усвојиле су агресивне ставове против курдских права, док су друге земље одбациле ова права и одлучиле да не воде озбиљне разговоре са курдским странкама. Стога је постао императив покушати пронаћи друге начине заштите појединца и јавности права свих сиријских компоненти у будућности, уз поштовање етничких и верских посебности и осигуравање да ни локалне ни централне диктатуре, као ни будуће парламентарне већине, не могу да доминирају владом и потискују друге под изговором демократије и владавине већине (Hasan, 2020).

Паралелно с ратним дејствима, у Роџави су успостављане локалне самоуправе, школе, болнице и друге институције које су имале за циљ изградњу друштва заснованог на демократским принципима и родној равноправности. Фрагментирани приступ страних земаља курдском питању као домаћем питању од националног интереса више није реалан. Промене у курдском пејзажу захтијевају преиспитивање конвенционалног става и свеобухватно решење, како би се супротстављени интереси уравнотежили и суочили са сложеним изазовима на Блиском истоку (Yılmaz 2018).

Кључни догађај у рату са ИСИЛ-ом било је ослобађање Раке, велики војни успјех Курда који је значајано ојачао њихову позицију у борби против ИСИЛ-а. Сиријски демократски савјет одлучио је да организује заједничке, локалне и парламентарне изборе 22. септембра, 3. новембра 2017. и 1. јануара 2018. године, које је сиријски замјеник министра иностраних послова назвао шалом. Избори су, међутим, одложени због сукоба (Manzinger, 2020).

Година 2018. била је веома драматична за Курде у Сирији. У јануару те године Турска је покренула војну операцију „Маслинова грана” дуж својих јужних граница и кренула ка Африну у области Алепа, који су контролисали Курди. Положај Курда се још више закомпликовао када је предсједник САД Доналд Трамп шокирао и

њих и цио свијет неочекиваном одлуком да повуче америчке трупе из региона.

Председник Трамп у овом очигледно опасном потезу није видио стратешку грешку, већ само добру изборну превару. Он је, међутим, тиме отворио пут предсједнику Ердогану да нападне Сирију, и тако је, 9. октобра, Турска напала Роџаву (Aziz, 2020) Садашњи амерички предсједник Џо Бајден говорио је веома јасно о овом Трамповом потезу. Након што је Трамп наредио повлачење америчких трупа, Бајден је на предизборном скупу у Ајови изјавио да се команданти широм одбора, бивши и садашњи, стиде онога што се догађа, и означио Турску као прави проблем, додавши да Ердоган мора платити високу цијену за то што је учинио (Dastam, 2021).

Постоје различита схватања америчке улоге на Блиском истоку с освртом на Курде. Неки сматрају да је Турска много битнији савезник од Курда и да, ако независни Курдистан лежи у далекој будућности, требало би да се појави и одржи са минималним везама и обавезама према Сједињеним Америчким Државама. Како поједини истраживачи сматрају, Сједињене Америчке Државе требало би да престану подржавати курдске снаге и да се умјесто тога фокусирају на свој однос са Турском. Турска има много више да понуди Сједињеним Америчким Државама, а њени војни капацитети су далеко већи од капацитета Јединица за заштиту народа или било које друге курдске групе. Турска је превише важна да би се занемарила и, дугорочно гледано, њен однос са Сједињеним Америчким Државама још увек није немогуће поправити (Barton, 2018).

Као резултат Трампове политике, у октобру 2019. године Турска је покренула још једну операцију против курдских снага на сјевероистоку Сирије, с циљем успостављања „сигурне зоне” дуж границе. Након турске офанзиве, Курди су постигли договор са сиријском владом да сиријске трупе уђу у одређене области како би зауставили турско напредовање. Овај договор омогућио је сиријским снагама повратак у дјелове сјевероисточне Сирије први пут након неколико година.

У периоду од 2019. до 2024. године, историју Курда у Сирији карактеришу различити догађаји и изазови. Након турских вој-

них операција на сјевероистоку Сирије и повлачења америчких трупа из региона, Курди су се суочили са новом геополитичком реалношћу. Курдске снаге наставиле су борбу против преосталих 'цепова' ИСИЛ-а, док су истовремено водиле преговоре са сиријском владом и другим опозиционим групама о политичком уједињењу и статусу курдских области у будућности Сирије. Сонер Чагаптај (*Soner Çağaptay*), политички научник из Института за Блиски исток у Вашингтону, идентификовао је четири могућа сценарија којима би Роџава могла бити изложена: (1) транснистријски модел руског вазалног стања, (2) косовски модел независности са дјелимичним признањем, (3) ирански Курдистан, модел турске заштите, и (4) алжирски модел присилне реинтеграције (Manzinger 2020). Ипак, неизвјесност и тензије у региону остале су доминантне, а Курди су наставили да се суочавају са различитим изазовима у својим напорима да заштите сопствена права и интересе.

Неуспјех у развоју одговарајућих мјера за адресирање права и захтјева курдске популације током 20. вијека резултирао је наставком курдских сукоба на Блиском истоку. Напори за промоцију демократије у региону такође морају имати у виду права и захтјеве различитих курдских заједница, као и других мањих етно-културних група у региону. Такав напор би помогао трансформацији курдских сукоба у правцу мирног решења и дао позитиван допринос изградњи новог регионалног консензуса о прилагођавању курдских права и захтјева унутар постојећих државних граница (Gunes, 2020).

Закључак

Курди су стекли значајну међународну важност у управљању сјевероисточном Сиријом. Дугорочно преживљавање административног модела који води Партија демократског јединства (ПЈД) на сјевероистоку Сирије углавном ће зависити од наставка војне и политичке подршке Сједињених Америчких Држава, као и од позиције Русије у балансирању својих односа са Анкаром, Дамаском и ПЈД. Ипак, успјеси које су постигли ПЈД и Јединице за заштиту народа (*YPG*) не чине се лако поништивим. Другим ријечима, обе

организације ће преживјети у неком облику када се грађански рат успори или заврши (Kızılkaya, 2021).

Геополитички дискурс Курда узрокује политичку децентрализацију и потребу за мултикултуралном, мултијезичном и мултиетничком владом у Сирији. Курди желе кохезивну географију на северу Сирије, а геополитичко брендирање сиријских Курда у Роџави ефикасно је у развоју њиховог геополитичког дискурса. Геополитички дискурс Курда ће у будућности превазићи курдске земље, а њихови стратешки циљеви наставиће да се суочавају с фундаменталним изазовом: снажним противљењем Турске. Теоретски, геополитички дискурс Курда може бити изазов у формирању националне владе у Сирији (Jafarizadeh, 2023).

Будућност аутономије сиријских Курда далеко је од сигурне, с обзиром да ће њихова судбина највјероватније бити одлучена од Сједињених Америчких Држава и Русије, уз Иран и Турску. Курди су досад били поуздани партнери и јаке трупе на терену, али ће им бити потребна већа глобална дипломатија и међународна подршка да политички преживе у 21. веку (Ali, 2022).

Иако би најпожељнији сценариј био договор о територијалној децентрализацији моћи на подручјима под номиналном сиријском сувереношћу, највјеројатнији сценариј је замрзнути сукоб у којем би се паралелно проводили напори обнове у тим зонама, уз цементирање подјеле земље и жртвовање сиријске суверености за покровитеље одвојених зона. Пандемија коронавируса снажно је погодила све актере у борби за Сирију, па се не може рећи да је ишла у корист било којег од њих, што највјеројатније доприноси замрзавању сукоба. Ипак, није потпуно искључена могућност слома „правила игре” и ограниченог врућег рата између сукобљених сила (Hinnebusch, 2020).

Литература

1. *Treaty of Peace with Turkey*, оригинални документ Уговора у Севру, https://ia904601.us.archive.org/30/items/TS00113/TS0011_text.pdf, доступан 25. 6. 2024.
2. Bengio, Ofra (2023). *Anfal and Halabja Genocide: Lessons Not Learned*, *The Journal of Middle East and Africa*, стр: 227-298, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/21520844.2023.2236922>, доступан 25. 6. 2024.
3. Gunter, Michael M. (2015) *Iraq, Syria, ISIS and the Kurds: Geostrategic Concerns for the U.S. and Turkey*, *Middle East Policy*, <http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=5&sid=3c103437-9c41-474e-a76c-42bfd9e85335%40sessionmgr4010&hid=4204&bdata=JnNpdGU9ZWZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=102179290&db=asn>, доступан 15. 5. 2022.
4. Paasche, Till F. (2015). *Syrian and Iraqi Kurds: Conflict and Cooperation*, *Middle East Policy*, 22(1): <http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=7&sid=3c103437-9c41-474e-a76c-42bfd9e85335%40sessionmgr4010&hid=4204&bdata=JnNpdGU9ZWZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=102179294&db=asn>, доступан 21. 1. 2023.
5. Radpay, Loqman (2015). *The Kurdish Self-Rule Constitution in Syria*. *Chinese Journal of International Law*, Volume 14, Issue 4, стр: 835–841, <https://academic.oup.com/chinesejil/article-abstract/14/4/835/340341?redirectedFrom=fulltext>, доступан 24. 6. 2024.
6. Saleh, John (2014). *The Battle for Kobane Is Also Political*, *The Washington Institute for Near East Policy*, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/battle-kobane-also-political>, доступан 24. 6. 2024.
7. Gunul, Kaya (2014). *Why Jineology? Re-Constructing the Sciences towards a Communal and Free Life, Kurdish Question*, <http://kurdishquestion.com/oldarticle.php?aid=why-jineology>, доступан 2. 2. 2022.
8. Dink, Pinar (2020). *The Kurdish Movement and the Democratic Federation of Northern Syria: An Alternative to the (Nation-)State Model?* *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, <https://www>.

tandfonline.com/doi/full/10.1080/19448953.2020.1715669, доступан 4. 4. 2023.

9. Balanche, Fabrice (2016). *Rojava's Sustainability and the PKK's Regional Strategy*, The Washington Institute, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/rojavas-sustainability-and-the-pkks-regional-strategy>, доступан 13. 4. 2023.
10. Hasan, dr Mohamed (2020). *Kurdish Political and Civil Movements in Syria and the Question of Representation*, The London School of Economics and Political Sciences, https://eprints.lse.ac.uk/108501/1/Kurdish_representation_and_civil_movements_in_syria_english.pdf, доступан 15. 5. 2024.
11. Yilmaz, Arzu (2018). *The Changing Dynamics of the Kurdish Question*, German Institute for International and Security Affairs, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/256533/1/2018C45.pdf>, доступан 18. 5. 2024.
12. Manzinger, Kristian; Wagner Péter (2020). *Syrian Kurds, Rojava and Alternative Society Building in the Middle East*, Securitz Studies, Nr. 1, 15-40, <https://real.mtak.hu/113937/1/15-40.pdf>, доступан 18. 5. 2024.
13. Aziz, Lora (2020). *The Syrian Kurds in the US policy: long-term strategy or tactical ploy?* Centre d'étude des crises et conflits internationaux, https://cecrilouvain.be/wp-content/uploads/2020/01/Note-danalyse_LaraAziz_Version-finale.pdf, доступан 10. 4. 2024.
14. Dastam, Jasim (2021). *Biden's Challenge: Kurdish Autonomy and Turkish Expansionism*. Leibniz-Institut für Globale und Regionale Studien, Hamburg, https://www.academia.edu/65453238/Biden_s_Challenge_Kurdish_Autonomy_and_Turkish_Expansionism, доступан 23.3.2024.
15. Barton, Nathaniel (2018). *To Arm or Not to Arm the Kurds: A Look as U.S. National Security Interests in Kurdistan*, Pepperdine Policy Review, <https://digitalcommons.pepperdine.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1167&context=ppr>, доступан 10. 2. 2024.
16. Gunes, Cengiz (2020). *Approaches to Kurdish Autonomy in the Middle East*. School of Social Sciences & Global Studies, The Open University, London, UK. Nationalities Papers, <https://rojavaazadimadrid.org/wp->

ontent/uploads/ 2020/08/Cengiz_Gunes_Approaches _to_ Kurdish_Auton.pdf, доступан 12. 3. 2024.

17. Kızılkaya, Zafer, Hamdi, Sofie, Salman, Mohammad (2021). *THE PYD/YPG IN THE SYRIAN CONFLICT – Aspirations for Autonomy in North-eastern Syria*. BRUSSELS SCHOOL OF GOVERNANCE REPORT, <https://www.brussels-hool.be/sites/default/files/The%20PYD:YPG%20in%20the%20Syrian%20Conflict-%20Aspirations%20for%20Autonomy%20in%20North-eastern%20Syria.pdf>, доступан 5. 5. 2024.

The Role of the Kurds in the Geopolitical Conflict in Syria

Abstract: *The Arab and broader Islamic world constitute an entity where Western democracy consistently fails to find fertile ground. Situated at the heart of global strategic and economic competitions in the 20th century, this politically unstable region has become even more attractive in the 21st century due to the widespread demand for energy and energy transport routes. Lacking a deeply rooted tradition of statehood, defined by conventional borders and authoritarian regimes, the Islamic world—except for the Kurds with their unique form of democracy—is not prepared to accept the Western model of social relations, viewing it as foreign and directly opposed to values rooted in the Quran. The widespread poverty of the general populace, resulting from the unequal distribution of national wealth, demographic expansion, and pervasive corruption, triggered mass protests across the Arab world in North Africa and the Middle East, which the West saw as an opportunity to establish liberal democracy and advance its interests. However, the revolting masses neither sought nor found their model in the Western-style democracy but rather in the vision of the distant seventh century—the golden beginning of Islamic civilization. The Kurds, with their organization, are a unique people within the Islamic corpus, and in this paper, we have attempted to answer the questions: who are the Kurds with a view to the historical context, what is the genesis of their resistance movement in the region, what are the goals of the fight against ISIL, how did the autonomous region of Rojava in Syria rise, on which ideology and social order does this entity rest, and what are the forecasts for its survival. Marking an unprecedented movement in the Middle East, practicing their form of democracy, including the liberation of women, and subjected to the suppression of their rights throughout the 20th century, the Kurds saw the war against ISIL as a long-awaited opportunity to achieve their autonomy. As active allies of the West in the fight against ISIL, the Kurds caused a geopolitical upheaval, drawing in Turkey, their centuries-old enemy. Today's Rojava is the product of recognizing Kurdish victories over ISIL and will continue to exist with the tacit consent of the West, enjoying a certain degree of autonomy in Syria.*

Keywords: Kurds, ISIL, Syria, Rojava, the USA.

Дино МАШОВИЋ, докторант правних наука¹
Правни факултет Универзитета у Београду

ДОИ: 10.5937/bezbednost2403129M
УДК: 341.645.2:343.151(497.11:497.6)

Прегледни научни рад
Примљен: 27. 2. 2024. године
Ревизија: 25. 6. 2024. године
Датум прихватања: 21. 10. 2024. године

Тужба БиХ против СРЈ пред Међународним судом правде: појам геноцида, пресуда, поступак и безбедносни аспект

Апстракт: Тужба БиХ против СРЈ пред Међународним судом правде. Овај случај је специјалан, јер је у дуодесетоме раду Међународног суда правде први пут једна држава оптужила другу државу за кршење Конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида. Дакле, у овом раду бавићемо се Конвенцијом о спречавању и кажњавању геноцида и питањем да ли је дошло до њеног кршења. Бавићемо се и одлуком Међународног суда правде. Истражићемо и безбедносни аспект и безбедносне везе, посебно случај „Шкорпиони“. Бавићемо се и правним и политичким референцама пресуде Међународног суда правде. Истражићемо и деловање Међународног суда правде и упоредићемо га са деловањем Међународног кривичног суда за бившу Југославију, данас Међународног резидуалног механизма за кривичне судове. Упоредићемо суворина мишљења судија већа Међународног суда правде, већа које је донело одлуку. У закључку овог рада покушаћемо да сублимирамо, са правне стране, вођење поступка пред Међународним судом правде, као и зашто пресуда има, како правну, тако и изражену политичку конотацију.

Кључне речи: Србија, Босна и Херцеговина, Међународно право, Међународни суд правде, Међународни кривични суд за бившу Југославију.

¹ masovicdino@gmail.com

Увод

У овом раду бавићемо се тужбом Босне и Херцеговине против Србије и Црне Горе (тадашње СРЈ). Тужба је поднета 1993. године, док је рат био у јек у Босни Херцеговини. Главни протагониста, иницирања процеса против СРЈ била је странка Алије Изетбеговића (СДА). Формалноправно, самим чињеничним аспектом поступка бавио се један од главних саветника Изетбеговића Франсис Бојл. Тужба пре свега представља преседан у међународној процесној пракси. У сада већ скоро осамдесетогодишњем раду Међународног суда правде (узимамо у обзир и Стални суд међународне правде), први пут је једна држава тужила другу, и то за кршење Конвенције о спречавању и кажњавању геноцида.² Тужила је истицала у тужбеном захтеву да је тужена (Србија) прекршила Конвенцију о спречавању и кажњавању геноцида (<https://www.icj-cij.org/case/91>, доступан 24. 2. 2024). Пресудом Међународног суда правде многа питања су могла да буду затворена. Да ли је то тако било, покушаћемо да прикажемо у даљем тексту рада.

Основ тужбе БиХ против СРЈ

Када говоримо о формалноправном питању, с аспекта међународног права, поставља се питање надлежности Међународног суда правде у поступку БиХ против СРЈ.³ Међународни суд правде је своју

² Након тужбе БиХ против СРЈ пред Међународним судом правде због кршења Конвенције о спречавању и кажњавању геноцида, Хрватска је 1999. године поднела тужбу против СРЈ, такође због кршења Конвенције о спречавању и кажњавању геноцида. Српски правни тим поднео је противтужбу. Међународни суд правде је објединио поступак и 2015. године одбацио и тужбу и противтужбу. Поступак пред Међународним судом правде због кршења Конвенције о спречавању и кажњавању геноцида УН инцирала је и Гамбија, и то против Мјанмара за геноцид над Рохинџама, муслиманском етничком мањином. Тај поступак покренут је 2017. године. Поступак је покренула и Јужноафричка Република пред Међународним судом правде због Израелске агресије у Гази. Поступак је покренут 2024. године. Тужбени захтев се односи на кршење Конвенције о спречавању и кажњавању геноцида од стране Израела над палестинским народом.

³ У поступку *Босна и Херцеговина против СРЈ*, облик тужене државе се мењао па се морао мењати и назив процесног субјекта (прво СРЈ, затим Србија и Црна Гора и на крају Србија).

надлежност *prima facie* засновао на члану 9 Конвенције о спречавању и кажњавању геноцида.⁴ Српска страна оспаравала је надлежност Суда, и то од старта. Поднети су приговори, и то приговори *rationae personae*, *rationae materiae*, *rationae temporis*). Приговор *rationae personae* није се тицао СРЈ и њеног међународноправног континуитета и субјективитета (који је Бадинтерова комисија *a priori* оспаравала), већ се тицао Босне и Херцеговине и општег међународноправног субјективитета.⁵

Наиме, БиХ у моменту проглашења независности и суверености није поседовала *summa potestas*, ни стварном ни фактичком влашћу над целокупном територијом. То је посебно упадљиво када говоримо о БиХ. Влада у Сарајеву је у моменту признања БиХ имала контролу над Сарајевом, над регионом Бихаћа и над извесним деловима централне Босне (Крећа, 2018: 147). Овај правни сегмент међународног права морао је бити решен са становишта државности да би Међународни суд правде био надлежан. Приговор материјалноправне природе тицао се самог међународноправног кривичног дела, а приговор *rationae temporis* имао је временску конотацију. Јасно је и питање које би се могло поставити, како наводи професор Милош Јовановић, а то питање је међународноправно, и тиче се подношења тужбе од стране СРЈ против осам НАТО држава (тзв. предмет „Легалност употребе силе) 1999. године. У тим пресудама из 2004. године Међународни суд правде се прогласио ненадлежним *rationae personae*, јер у тренутку подношења тужбе СРЈ није била чланица УН (Јовановић, 2006: 7). Међутим, у овом случају Међународни суд правде имао је правни основ надлежности у свом статуту (чл. 34-38), али се ипак није огласио надлежним, док је у случају БиХ против СРЈ правни основ утемељен на Конвенцији о спречавању и кажњавању геноцида из 1948 године. Суд сматра да су обе стране у поступку везане потписаном Конвенцијом, и отуда је своју надлежност заснивао на њој.

⁴ Члан 9 Конвенције о спречавању и кажњавању геноцида из 1948. године, која је ступила на снагу 1951. године.

⁵ Уопште, да ли је колизионо покретање поступка, с аспекта међународног права, и сецесионистички акти, како су оцењени акти осамостаљења бивших федералних јединица СФРЈ. Дакле, говоримо о општим нормама међународног права и о разлозима који су са становишта међународног права оксиморони.

Материјалноправно питање тужбе БиХ против СРЈ

За Нирнбершки и Токијски трибунал везује се настанак међународног кривичног права и формирање међународних кривичних дела (Крећа, 2018: 639). Одређена правна систематизација међународног кривичног права извршена је кроз Нирнбершко и Токијско суђење. До даљег развоја међународног кривичног права дошло је пре свега усвајањем одређених међународних конвенција. За нас је интересно кривично дело геноцида, које је правно уобличено, како каже професор Стојановић, из злочина против човечности. Геноцид заправо није био предвиђен Статутом Међународног војног трибунала, па ни Нирнбершким принципима, јер је правно формулисан Конвенцијом о спречавању и кажњавању геноцида 1948 (Стојановић, 2017: 33-34). У нашем законодавству међународна кривична дела су систематизована и усклађена са кривичноправним стандардима међународноправне регулативе. Кривично дело геноцида инкриминисано је Кривичним законом из 1951. године (тадашње ФНРЈ), управо на основу Конвенције о геноциду из 1948. године.⁶ Кривичним законом СРЈ, кривично дело геноцида инкриминисано је у глави 16 („Кривична дела против човечности и међународног права“), члан 141: „Ко у намери да потпуно или делимично уништи неку националну, етничку, расну или верску групу нареди да се врше убиства или тешке повреде тела или тешко нарушавање физичког или душевног здравља чланова групе или принудно расељавање становништва, или да се група стави у такве животне услове који доводе до потпуног или делимичног истребљења групе, или да се примене мере којима се спречава рађање између припадника групе, или да се врши принудно пресељавање деце у другу групу, или ко у истој намери изврши неко од наведених дела, казниће се затвором најмање пет година или затвором од четрдесет година“.⁷ Кривични закон Србије уређује међународна кривична дела у глави 34, а геноцид у члану 370. Глава 34 Кривичног законика Србије насловљена је: „Кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом“, и законодавац

⁶ Глава 11, члан 124 КЗФНРЈ из 1951.

⁷ Глава 16, члан 141 КЗСРЈ 1992.

је на тај начин испунио међународноправну стандардизацију.⁸ Надаље о дефиницији (бићу кривичног дела) геноцида, говорићемо из призме Конвенције о геноциду из 1948. године. У смислу те конвенције, за геноцид се сматра било које од наведених дела извршених са намером потпуног или делимичног уништења једне националне, етничке, расне или верске групе као такве.⁹ И самим тим, док је дефиниција остала непромењена, елементи те дефиниције подложни су расправи. Шта се подразумева под уништењем групе, колико је то делимично уништење, којом методологијом се доказује геноцидна намера, да ли се група везује за једну територију, шта значи синтагма „као таква“? (Димитријевић et al., 2005: 230). Бројна су питања која се могу поставити само на основу дефиниције геноцида. Таква питања су нам потребна, јер говоримо о најтежим кривичним делима, па нам је отуда свеобухватан поступак усмерења ка доказивању (јасност регулативе у којој се крећемо) и више него потребан. Радње за извршење геноцида су лимитативно одређене: убиство чланова групе, тешка повреда физичког и менталног интегритета чланова групе, намерно подвргавање групе животним условима који треба да доведу до њеног потпуног или делимичног физичког уништења, мере уперене на спречавање рађања у оквиру групе и принудно премештање деце из једне у другу групу. У Конвенцији о спречавању и кажњавању геноцида у члану 4 наведено је: „Лица која изврше дело геноцида или неко друго дело наведено у члану 3 биће кажњена без обзира да ли управљају државом, обављају функције или су обични појединци“.¹⁰ Чланом 5 Конвенције о спречавању и кажњавању геноцида прописано је: „Стране уговорнице преузимају обавезу да, у складу са својим Уставом, предузму неопходне законске мере, како би се спровеле одредбе из ове Конвенције, посебно у погледу обезбеђења кажњавања лица осуђених за геноцид или неко од дела наведених у члану 3.“¹¹

⁸ Глава 34, члан 370 КЗ Србије – биће кривичног дела геноцида нормирано је по угледа на КЗСРЈ, само су казне различите. Према КЗСРЈ: „Казниће се затвором најмање од пет година или затвором од четрдесет година“, а према КЗСрбије: „Казниће се затвором најмање од пет година или доживотним затвором“.

⁹ Члан 2 Конвенције о спречавању и кажњавању геноцида 1948.

¹⁰ Члан 4 Конвенције о спречавању и кажњавању геноцида 1948.

¹¹ Члан 5 Конвенције о спречавању и кажњавању геноцида 1948.

Поред радње извршења геноцида, Конвенција као кажњиве радње утврђује и: споразум за извршење геноцида, непосредно и јавно подстицање на извршење геноцида, покушај геноцида, саучесништво у геноциду (Крећа, 2018: 656). Конвенцијом се покушало да се обухвате све кажњиве радње, које би се у случају извршења могле процесуирати. Објект самог геноцида је јасан, то је „једна национална, етничка, расна или верска група.“ Међутим, пресуда Међународног суда правде ограничила се само на муслиманску групацију у области Сребренице, док се тужба тичала целокупне територије БиХ.¹² Забрањено дело мора се извршити према појединцу као члану групе, као члану колектива, а не *ad personam* (пасивни елемент колективитета). Забрањено дело се врши против појединца због његове припадности конкретнеј групи. Отуда дело геноцида не представља само напад на појединца, већ и напад на групу којој појединац припада. Овде се симбиотички повезују термини појединца и групе.¹³ Израз „као таква“ у Конвенцији одређује групацију и представља квалификацију квалификације. Намера уништења односи се на групу као заштићену групу (Lippman, 1994: 22-24, 38). У поступку *Тужилаштво против Крстића* пред Међународним кривичним судом за бившу Југославију (МКСЈ)¹⁴ утврђено је: „Само сазнање извршиоца о припадности жртва посебној групи није довољно да се утврди намера о уништењу групе као такве.“¹⁵ Да би се квалификовала као геноцидна, намера мора бити усмерена на појединце који представљају групу у свом колективном капацитету, тј. капацитету припадника заштићене групе, чије је уништење додатни корак ка остварењу коначног циља да се уништи група (Крећа, 2018: 660).

¹² Издвојено мишљење о пресуди потпредседника Међународног суда правде Ел Хасау-неа тичало се тезе да је злочин који се десио током деведесетих година на територији БиХ територијално далеко шири од неспречавања геноцида у Сребреници. Његово је мишљење да је Суд правно-политички одговорио на предметни поступак, проглашавајући Републику Српску кривом за међународни злочин (*Judgment; Preliminary Objections*), 2008.

¹³ *UN GAOR, 51st Session, Suppl. 10, Doc. UN br. A/51/10/1996, at 88, 1996.*

¹⁴ За Међународни кривични суд за бившу Југославију (од 2010. године Међународни резидуални механизам за кривичне судове) у даљем тексту аутор ће користити скраћеницу МКСЈ.

¹⁵ *ICTY, Тужилац против Крстића, Пресуда Претресног већа, број предмет: IT-98-33; пар. 561, 2001.*

Када казујемо о намери геноцида, можемо уочити четири елемента геноцидне намере: степен намере, уништење, већ помињани објект уништења (национална, етничка, расна или верска група) и обим уништења. Када говоримо о степену намере за кривично дело геноцида, захтева се посебна намера. Посебна намера (*dolus specialis*) налази се у самом врху хијерархије кажњивих менталних стања. Из тога следи да су код геноцида друге категорије менталног стања искључене: евентуални умишљај или тежак нехат (Касезе, 2005: 118-119). Посебна намера је конститутивни елемент злочина геноцида.¹⁶ На то указује и професор Шкулић, који нам казује и општепознату чињеницу, да се геноцидна намера тешко доказује, као и да су радње извршења геноцида врло сличне радњама извршења злочина против човечности. Он наводи да су то чак често (због тежине доказивања геноцидне намере) пре радње извршења бића кривичног дела злочина против човечности него геноцида. Према професору Шкулићу, посебно је тешко доказати геноцидну намеру када се ради о непостојању јасних наређења и активности усмерених на извршење овог кривичног дела (Шкулић, 2022: 251). Суштински је важно, када говоримо о геноцидној намери, да није довољно да оптужени зна да ће његова дела резултирати уништењем групе, већ да и поред тога тежи ка уништењу, и то делимичном или потпуном, групе као такве.¹⁷ Када говоримо о уништењу, према члану 2 Конвенције о спречавању и кажњавању геноцида, „да се уништи“ подразумевају физички и биолошки елемент геноцида. Дакле, физички је: убиство чланова групе, тешка повреда физичког и менталног интегритета чланова групе; биолошки је: намерно подвргавање групе животним условима који треба да доведу до њеног потпуног или делимичног физичког уништења, мере уперене на спречавање рађања у оквиру групе и принудно премештање деце из једне у другу групу.¹⁸

¹⁶ *ICTR*, Тужилац против Камбанде, Пресуда Претресног већа, број: *ICTR-97-23-S*, стр.16, 1998.

¹⁷ *ICTY*, Тужилац против Јелисића, Пресуда Претресног већа, број предмета: *IT-95-10*; тач. 85-86, 1999.

¹⁸ Члан 2 Конвенције о спречавању и кажњавању геноцида из 1948.

Аутори Конвенције сматрали су да је озбиљна телесна или ментална повреда облик физичког геноцида. Физичка патња или повреда без смртоносних последица сегмент је злочина против човечности.¹⁹ Подтачка (б) у Конвенцији има посебно значење и унета је на инсистирање Кине. У питању је било деловање јапанских окупационих снага против кинеске нације, и то употребом наркотика. Тиме је на посебан начин дефинисана „ментална повреда“. Кина је казивала да су деловања јапанских окупационих снага исто била изузетно смртоносна и усмерена на уништење посебне групе, иако та деловања нису била „спектакуларна“ као масовна убиства или гасне коморе Трећег рајха.²⁰ Отуда не може свака телесна и ментална повреда представљати материјални елемент геноцида, како је утврдила Комисија за међународно право – то деловање мора бити довољно „озбиљно да прети уништењу групе као такве“.²¹ Стерилизација, кастрација, абортус, представљају биолошки геноцид (Treadwell, 1986: 24). То је усмерење на биолошко одумирање групе као такве, док принудно премештање деце има и биолошке и физичке ефекте – тиме се младим особама намећу животни услови који ће им проузроковати озбиљну штету или смрт (Крећа, 2018: 658). Подтачком (д) Конвенције тражи се инкриминисање мера које су усмерене на уништење нових нараштаја, на уништење будућих генерација, при чему говоримо о уништењу групе, и то групе као такве (Ruhashyankiko, 1978: 25). Наглашавамо да уништење мора бити у вези са посебном намером – извршилац мора не само да зна да ће проузроковати уништење посебне групе као такве већ да том уништењу и тежи. То је најтеже доказив део бића овог кривичног дела. Разлика између убистава, мучења и других дела која представљају *actus reus* злочина геноцида, пре је у модалитетима него у коначним ефектима (Крећа, 2018: 658). Мора, дакле, да постоји посебна намера да се изврши геноцид, као и предумишљајни пос-

¹⁹ ICTY, Тужилац против Делалића и осталих, Пресуда Претресног већа, број предмета: IT-96-21, стр. 511, 2001.

²⁰ General Assembly, Official Records of the Third Session (1948-1949), part I, S9th Committee, 69th meeting, стр. 50-60, 2014.

²¹ Нацрт Кодекса злочина против мира и безбедности човечанства, UN GAOR, 51st Session, Supplement No.10, DOC. UN br. A/51/10/ (1996), l. 17, 1996.

тупци, који ће довести до истог.²² Овде говоримо о посебној намери да се група стави у услове који воде „ишчекиваној“ смрти, а извршилац не само да зна за то, већ томе и тежи.

Када говоримо о обиму уништења, и овде су ставови упитни. Колико је заправо обим извршеног злочина битан, која диспонирања су у питању? Отуда овде видимо проблематику дефиниције бројности предметне групе. Лоренс Леблан (Lawrence LeBlanc) је изнео тезу да „намера уништења једне етничке, верске, националне или расне групе, мора да се одрази на суштински део те групе“. Суштински део Леблан детерминише на следећи начин: „(Потребно је) да уништење које је извршено у бројчаном смислу доведе у питање опстанак целе групе“ (Leblanc, 1984: 370, 380). То извршење према групи мора бити такво да доведе у опасност целину. Међутим, овде помињемо део групе у односу на целину, при чему се поставља питање да ли геноцидна намера мора бити усмерена на целину групе или на њен део. Из текстуалног тумачења Конвенције произилази да она сама не поставља никаква ограничења. Лебланова теза нам казује да извршилац мора извршити ово дело према суштинском делу групе, да мора то знати и томе тежити. Уз поштовање жртава, отуда морамо казати да је, када говоримо о геноциду, бројност жртава битан фактор. Твејтс наводи: „Геноцид у ситуацији малог броја жртава или једне, супротан је смислу међународноправног појма геноцида и уз то постајању саме Конвенције о геноциду“ (Twaites, 1997: 603).

Дакле, у тим ситуацијама постојаће испуњење бића других кривичних дела, али код међународног кривичног дела геноцида квантитативни елемент „игра битну улогу“. Професор Миленко Крећа наводи значај квантитативног критеријума (знатни део групе, велика већина групе),²³ али и квалитативног критеријума,²⁴ ако се уништење односи на значајан сегмент групе, као што су вође групе

²² ICTR, Case number No. ICTR-96-4-S, *Prosecutor v. Akayesu* (Prosecutor's submissions on sentence), *Judgement*, par. 27 (iii), 1998.

²³ ICTY, Тужилац против Јелисића, Пресуда Претресног већа, број предмета: IT-95-10; стр. 26, пар. 82, 1999.

²⁴ ICTY, Тужилац против Стакића, Пресуда Претресног већа, број предмета: IT-97-24; стр. 149, пар. 525, 2001; ICTY, Тужилац против Кристића, Пресуда Претресног већа, број предмет: IT-98-33; пар. 587, 2001.

(квалитет групе односи се на истакнуте личности у њој) (Крећа, 2018: 659). Тужба БиХ против СРЈ односи се на муслиманску популацију на територији целе БиХ, а Суд је узео у обзир само заштићену групу муслиманске популације у Сребреници. Слично је поступљено и у предмету „Крстић пред МКСЈ“. Отуда имамо правну ситуацију пред МКСЈ да тужилаштво (Трибунала) у оптужници за међународно кривично дело геноцида везује целокупну територију БиХ у случају *Крстић*, док Трибунал (другостепена пресуда Трибунала) у истом случају узима у обзир само муслиманску популацију на територији Сребренице и Жепе.²⁵

Деловање Међународног суда правде у конкретном случају

У првом делу рада навели смо да је још током трајања грађанског рата у БиХ, 1993. године, поднета тужба. Главни правни основ захтева била је Конвенција о спречавању и кажњавању геноцида из 1948. године, на којој је и Међународни суд правде засновао своју надлежност. У захтеву је посебно наглашено укидање ембарга на оружје, као и да се *vice versa* стави ембарго београдским властима на достављање оружја својим сународницима у БиХ. У захтеву постоје неке нелогичности. Као прво, да је током прве године рата погинуло неколико стотина хиљада људи (250.000). Побројани су и „геноцид“ на Косову и Метохији, као и „геноцид“ над Мађарима у Војводини. Међународни суд правде је током 1993. године донео само привремене мере, јер је за поступак требало више времена. У привременим мерама, Међународни суд правде признаје да статус СРЈ није решен. Босанске власти су, да би објасниле основ подизања захтева па тужбе против СРЈ, чији статус није решен, тврдили да је Скупштина СРЈ својом Декларацијом из 1992. године наводно преузела све уговоре бивше СФРЈ, укључујући и Конвенцију о спречавању и кажњавању геноцида из 1948. године.

²⁵ *ИСТУ*, Тужилац против Крстића, Пресуда Претресног већа; пар. 591, број предмет: *IT-98-33*; пар. 591, 2001. година и *ИСТУ*, Тужилац против Крстића, Пресуда Жалбеног већа; број предмета: *IT-98-33-A*; стр. 7, пар. 15, 2004.

Међутим, тумачећи Декларацију, видимо да је она прокламаторне природе и да облигаторног дејства у њој нема. Друго, СРЈ није имала решен међународноправни статус. Како засновати надлежност за СРЈ, која има „проблем“ међународноправног субјективитета? Како засновати надлежност док се та правна ситуација не реши? Ипак, Суд 1996. године доноси пресуду о прелиминарним приговорима и заснива надлежност у случају БиХ против СРЈ. Године 1995. СРЈ је поднела противтужбу, али је Суд противтужбу одбио (Мировић, 2015: 117). После политичких промена 2000. године, долази до спољнополитичког заокрета; СРЈ одустаје од међународног континуитета СФРЈ и подноси молбу за пријем у УН. То је значило да се одустаје од међународног континуитета СФРЈ. Након тога, СРЈ се трансформише у Државну заједницу Србије и Црне Горе (Милисављевић, 2021: 31-33). Прави се заокрет и у поступку пред Међународним судом правде, тако што Београд повлачи противтужбу против БиХ 2001. године. Иако су дипломатски односи успостављени, поступак БиХ против СРЈ је настављен. Београд подноси Захтев за ревизију пресуде. Подноси га на правном основу да је јурисдикција Суда утврђена, а да је СРЈ примљена у УН тек 2000. године, јер се одрекла међународноправног континуитета СФРЈ. Међутим, Међународни суд правде је своју надлежност засновао на Конвенцији о спречавању и кажњавању геноцида из 1948. године. Конвенција је универзални уговор легислативног типа и дефинише дело геноцида као *ius cogens* институт међународног права. Отуда је Суд заузео став да за такву врсту уговора чак и није потребно ново обавезивање субјекта који је раније, у оквиру претходне државе, био обавезан уговором. Друго, Суд је доступан²⁶ државама, странама Статута Међународног суда правде (члан 34-38). Услове под којима је Суд доступан и другима одређује Савет безбедности (наравно, ти услови не смеју стављати странке у неповољан положај), или се они одређују према посебним одредбама уговора (Јовановић, 2006: 7). На основу тог члана Статута, Међународни суд правде се прогласио надлежним у предмету БиХ

²⁶ Треба правити разлику између доступности Међународног суда правде и његове надлежности.

против СРЈ.²⁷ Из тих разлога је одбачен Захтев за ревизију, као и иницијатива за преиспитивање надлежности суда у предмету БиХ против СРЈ, јер се Суд базирао на правном основу Конвенције о геноциду.

Пресуда Међународног суда правде

Када говоримо о пресуди Међународног суда правде²⁸, бројна су правна питања. Тужбом се захтевало утврђивање одговорности за кршење Конвенције о спречавању и кажњавању геноцида на територији целе БиХ. Међународни суд правде се пресудом ограничио на део територије БиХ, област Сребренице и Жепе, што је можда и било очекивано. Догађаји у Сребреници су изазвали огроман одијум и преко њих су се преламали различити утицаји, а тек на самом крају узимале су се у обзир жртве. Међународни суд правде гледао је преваходно да затвори поглавље о Сребреници, које је дуго тиштило и тишти учеснике рата деведесетих година на простору бивше СФРЈ.

Оно што се пред Међународним судом правде у поступку БиХ против СРЈ десило први пут, јесте да је за кршење Конвенције о спречавању и кажњавању геноцида тужена држава. Овде можемо говорити о облику колективне одговорности. Поставља се питање да ли она може постојати у међународном кривичном праву, или је индивидуална одговорност једина могућа (као у поступцима пред МКСЈ). Међународни суд правде је у пресуди у спору Босне и Херцеговине и Србије утврдио да је Србија повредила обавезу спречавања геноцида, јер није спречила извршење геноцида,²⁹ као и да, што је изузетно битно, Србија није крива за извршење геноцида.³⁰ Поступајући у конкретном случају, Међународни суд

²⁷ Члан 9 Конвенције о спречавању и кажњавању геноцида из 1948.

²⁸ ICJ, *Case Concerning Application of The Convention on The Prevention and Punishment of The Crime of Genocide (Bosnia and Hercegovina v. Serbia and Montenegro)*, Reports of Judgements, Advisory Opinions and Orders, General List, No. 91, 26.2. 2007.

²⁹ ICJ, *Application of Genocide Convention (Judgement) XII. Operative Clause 471(6)*; No. 91, General list, 2007.

³⁰ ICJ, *Application of Genocide Convention (Judgement) XII. Operative Clause 471(2)*; No. 91, General list, 2007.

правде *explicite* је дао одговор да је у међународном кривичном праву колективна одговорност могућа. Ипак, када је реч о судској пракси као извору права, који у правосудној регулативи мора имати правну коезистентност, не може се ретроактивно враћати правна нормативизација која је напуштена много година раније (од колективне ка индивидуалној одговорности). Такође, Међународни суд правде се посебно концентрисао на случај *Тужилаштво против Крстића према МКСЈ*. Отуда и издвојена мишљења професора Креће³¹ и судије Томке³² да је суд у овом поступку БиХ против СРЈ изградио „паралелну реалност“. Истичу и да у предмету *Крстић* МКСЈ није поступао у складу са Конвенцијом о геноциду јер је геноцидна намера проблематична (*dolus specialis*). Основа предмета *Крстић* је од посебног значаја за утврђивање геноцида. Посебно је значајна кореспонденција са Љубишом Беаром (припремање плана, организација механизације, људства, локалитета).³³

Пресуда МСП и полицијско-безбедносни аспект

Пресуда Међународног суда правде гласи: „Србија није планирала да изврши геноцид, нити је подстицала извршење истог, кршећи обавезе из Конвенције о спречавању и кажњавању геноцида.“³⁴ Даље у пресуди се наводи: „Србија није била ни саучесник у геноциду, кршећи обавезе преузете из Конвенције о спречавању и кажњавању геноцида.“³⁵ Када казујемо о учешћу у ратовима деведесетих година

³¹ ICJ, *Application of Genocide Convention (Bosnia and Herzegovina v. SRJ)*; *Dissenting opinion of ad hoc Judge Kreca*; *Judgement – Preliminary objections* par. 126-130, 1996.

³² ICJ, *Application of Genocide Convention (Bosnia and Herzegovina v. SRJ)*; *Separate opinion of Judge Tomka*; *Judgement*, par. 41-45, 2007.

³³ Пресретнути разговори Крстића и Беаре, стенограми суђења пред МКСЈ, разговори између Беаре и Крстића у предмету *Крстић* (број предмета: IT-98-33), биће *altiorum valorem* у доказивању индивидуалне одговорности у том предмету пред Судом. Тај доказни материјал послужиће у многим поступцима (тако и пред МСП), као круцијални доказ геноцида на простору БиХ током ратова деведесетих година.

³⁴ ICJ, *Application of Genocide Convention (Bosnia and Herzegovina v. SRJ)*; (*Judgement*) XII. *Operative Clause 471(3)*; No.91, *General list*, 2007.

³⁵ ICJ, *Application of Genocide Convention (Bosnia and Herzegovina v. SRJ)*; (*Judgement*) XII. *Operative Clause 471(4)*; No.91, *General list*, 2007.

на простору бивше државе, интересантно је деловање Државне безбедности, која је тада почела да функционише као Државна безбедност СРЈ. Вршена је суштинска трансформација безбедносне службе. Како би се утврдило кршење Конвенције о спречавању и кажњавању геноцида од стране државе, најчешће мора постојати директна веза државних органа и извршилаца. Суд је утврдио да је на подручју Сребренице 1995. године прекршена Конвенција о спречавању и кажњавању геноцида, али утврђивање система команде јединица (као што су Црвене беретке, СДГ, Шкорпиони, Осветници), Међународни суд правде пребацио је на Трибунал.³⁶ Поставља се питање под чијом су ингеренцијом биле ове јединице. Јасно је показано, кроз бројне поступке пред МКСЈ (независно од националности оптуженог), да у ратовима деведесетих година прошлог века на територији бивше СФРЈ нису постојале паравојне формације. Отуда су те формације имале команду, односно биле су део, званичних јединица државних структура (припадници ЈСО били су део Министарства унутрашњих послова Србије). У ставу 389 пресуде МСП наведено је да се паравојне јединице „Шкорпиони“ третирају као јединице Републике Српске, односно као „полицијске снаге Републике Српске“. Пресретнути документи су оспорени. МСП није желео да се у меритуму одлуке тим питањем подробније бави, већ је тај сегмент доказивања пребацио на МКСЈ.³⁷

Оно што је Суд утврдио јесте да је СРЈ прекршила Конвенцију о геноциду јер није спречила геноцид: „С обзиром на све међународне активности и познате чињенице, као и ризик од извршења страшног злочина у Сребреници, уз посебно назначене опсервације Милошевића према Ратку Младићу, одговорна страна ипак није предузела довољну иницијативу да се спречи оно што се десило“. Суд утврђује да постоји веза, али да та веза, како политичка тако и безбедносна,

³⁶ ICJ, *Application of Genocide Convention (Bosnia and Herzegovina v. SRJ)*; (Judgement) XII. VI. *The facts Invoked by The Applicant, in Relation to Article II, The Masacre of Srebrenica* (5), par. 291; No.91, General list, 2007.

³⁷ ICJ, *Application of Genocide Convention (Bosnia and Herzegovina v. SRJ)*; (Judgement) XII. VII. *The Question of Responsibility for Events at Srebrenica under Article III, Paragraph (a), of the Genocide Convention, Article 4 Conduct of organs of a State*, par. 389; No. 91, General list, 2007.

није апсолутна.³⁸ Суд је закључио и да је Србија прекршила обавезу кажњавања извршилаца злочина и стога је пресудом наложено да се предузму делотворни кораци како би се осигурало поштовање Конвенције о спречавању и кажњавању геноцида.³⁹ Иако је Суд пресудом утврдио кршење Конвенције, у образложењу је јасно казао да неће бити наложено плаћање никакве новчане надокнаде.⁴⁰ Осим тога, утврђена је и одговорност Црне Горе, као потписнице Конвенције о геноциду, али она није била субјект спора. Целокупна одговорност је пресудом пребачена на Републику Српску. Дискурс о повезаности безбедносних служби направљен је одлукама од 31. 5. 2023. године у поступцима против Симатовића и Станишића, бивших припадника СДБ-а⁴¹, и то пред Међународним резидуалним механизмом за кривичне судове у Хагу. Претресно веће на челу са судијом Халом закључило је да су оптужени „одговорни за помагање и подржавање кривичног дела убиства, као и кршења закона и обичаја ратовања и злочина против човечности, те кривичних дела депортације, присилног премештања и прогона као злочина против човечности, које су извршиле српске снаге након заузимања Босанског Шамца у априлу 1992. године. Обојица су осуђена на казну затвора у трајању од 12 година“.⁴² Оптужени су ступили пред Међународни резидуални меха-

³⁸ ICJ, *Application of Genocide Convention (Judgement) XII. Operative Clause 471(6); No. 91, General list, 2007.*

³⁹ ICJ, *Application of Genocide Convention (Judgement) XII. Operative Clause 471(7); No. 91, General list, 2007.*

⁴⁰ ICJ, *Application of Genocide Convention (Judgement) XII. Operative Clause 471(9); No. 91, General list, 2007.*

⁴¹ Мора се напоменути да је против Јовице Станишића и Френкија Симатовића подигнута „првобитна“ оптужница 2003. године. Оперативна оптужница подигнута је 2008. године, и то пред Међународним кривичним судом за бившу Југославију. Пресуда Претресног већа изречена је 2013. године и према њој су ослобођени по свим тачкама оптужнице (IT-03-69). Пресуда жалбеног већа изречена је 2015. Године и њом је наложено да се поступак понови (IT-03-69). Поступак је поновољен пред Међународним резидуалним механизмом за кривичне судове (MICT-15-96-A). Претресно веће Механизма осудило их је на казне затвора од по 12 година. Жалбено веће Механизма одбацило је жалбе Станишића и Симатовића, поништило ослобађајуће пресуде (у делу који се тичао удруженог злочиначког подухвата) и повећало њихове казне на по 15 година. Пресуда Жалбеног већа Механизма изречена је 31. маја 2023. године.

⁴² MICT, Пресуда Претресног већа, Диспозитив; број предмета: MICT-15-96-A, пресуда је изречена 30. јуна 2021. године.

низам за кривичне судове 18. 12. 2015. године, а пресуда Претресног већа Механизма донета је 30. 6. 2021. године. Поступајући по жалби, Жалбено веће одбацило је жалбе Станишића и Симатовића, поништило ослобађајуће пресуде за удружени злочиначки подухват и повећало њихове казне на 15 година затвора. Осуђени су на основу удруженог злочиначког подухвата за радње извршења злочина против човечности.⁴³ Удружени злочиначки подухват је доктрина Трибунала на основу које је Трибунал одсликавао умреженост појединаца у вршењу кривичних дела. Претресно веће је у поступку на основу изведених доказа тужилаштва донело пресуду да је Служба државне безбедности формирала специјалну јединицу за потребе ратних операција⁴⁴ и координирала њено распоређивање.⁴⁵ Осим тога, Претресно веће је на основу изведених доказа дошло до закључка да су оптужени снабдевали оружјем и опремом полицију САО Крајине у сарадњи са Миланом Мартићем⁴⁶ и да су постојале више него тесне везе (финансијска и техничка подршка, тридесети командни центар) са Српском добровољачком гардом (СДГ).⁴⁷ Жалбено веће је констатовало да континуирана подршка коју су припадници СДГ-а добијали кроз исплате показују намеру Симатовића и Станишића да координирају ту формацију, као и намеру извршења кривичних дела.⁴⁸ Жалбено веће подсећа да је Претресно веће изразило сумњу у погледу намере потребне за одговорност за удружени злочиначки

⁴³ МICT, Пресуда Жалбеног већа, Диспозитив; број предмета: МICT-15-96-А, пресуда је изречена 31. маја 2023. године.

⁴⁴ МICT, Пресуда Претресног већа, број предмета: МICT-15-96-А, пар. 388,405. V. као и пар. 382, изречена 2021. године.

⁴⁵ МICT, Пресуда Претресног већа, број предмета: МICT-15-96-А, пар. 209, 417, 419, 436, 590, изречена 2021. године.

⁴⁶ МICT, Пресуда Претресног већа, број предмета: МICT-15-96-А, пар. 578, изречена 2021. године. У њој се наводи да се, према схватању Претресног већа, формулација из оптужнице „организовали и руководили формирањем извесних јединица” односи на оснивање или процес оснивања тих јединица.

⁴⁷ МICT, Пресуда Претресног већа, број предмета: МICT-15-96-А; пар. 453, 456, изречена 2021. године.

⁴⁸ МICT, Пресуда Жалбеног већа, број предмета: МICT-15-96-А; пар. 533, изречена 2023. године.

подухватзбогограниченихдоказа.⁴⁹ Међутим, Жалбено веће подсећа да Претресно веће није размотрило пуне размере Станишићевог и Симатовићевог доприноса заједничком злочиначком циљу. Према томе, њихов допринос, без обзира на прекиде или непостојање тренутне надлежности над извршиоцима, одражава континуирано учешће у заједничком злочиначком циљу (а не само помоћ), уз знање да су ти злочини извршени. Њихово доказано понашање показује намеру да учествују у заједничком злочиначком циљу и да изврше кривична дела.⁵⁰ За разлику од СДГ-а, Претресно веће се није уверило ван разумне сумње да су Станишић и Симатовић пружали логистичку подршку „Шкорпионима“, поготово током операција Трескавица и Трново. Докази нису били довољни да оптужене инкриминишу ван разумне сумње.⁵¹ Претресно веће је констатовало да постоје докази да су Станишић и Симатовић учествовали у операцији Паук, који могу бити коришћени као посредни докази, али нису директно повезани са злочинима у оптужници.⁵² Жалбено веће је приметило да су у време извршења поменутих злочина „Шкорпиони“ били под командом снага босанских Срба.⁵³ Докази потврђују координираност ВРС и „Шкорпиона“. Жалбено веће је подсетило да је након повлачења снага ЈНА из БиХ Ратко Младић постао командант ВРС, тако да се извршени злочини могу приписати Ратку Младићу, као учеснику удруженог злочиначког подухвата.⁵⁴ Сходно томе, Жалбено веће је закључило да је у потпуности отклоњена разумна сумња у то да су Станишић и Симатовић посе-

⁴⁹ МICT, Пресуда Претресног већа, број предмета: МICT-15-96-А; пар. 596, изречена 2021. године.

⁵⁰ МICT, Пресуда Жалбеног већа, број предмета: МICT-15-96-А; пар. 534, изречена 2023. године.

⁵¹ МICT, Пресуда Претресног већа, број предмета: МICT-15-96-А; пар. 462, 466. V. такође пар. 460-464, 591, изречена 2021. године.

⁵² МICT, Пресуда Претресног већа, број предмета: МICT-15-96-А; пар. 465, изречена 2021. године.

⁵³ МICT, Пресуда Претресног већа, број предмета: МICT-15-96-А; пар. 463, изречена 2021. године.

⁵⁴ МICT, Пресуда Жалбеног већа, број предмета: МICT-15-96-А; пар. 563, изречена 2023. године.

довали *mens rea* потребну за одговорност за удружени злочиначки подухват. На основу удруженог злочиначког подухвата, они сnose кривичну одговорност према члану 1 Статута Механизма и члановима 3, 5, 7(1) Статута МКСЈ за извршење кривичних дела која су извршена на територији БиХ и Хрватске.⁵⁵

„Другачије мишљење“

Неке судије Међународног суда правде у поступку били су заговорници тезе да је Србија крива не само за неспречавање геноцида већ и за његово извршење. То су потпредседник суда Ел Хасауна (Al-Khasawneh) и *ad hoc* судија Ахмед Мају (Ahmed Mahiou).⁵⁶ Као прво, Суд нажалост није деловао у складу са чланом 49 (под наредбом принудног извршења), иако је овлашћен да то чини. На основу принципа „искључиве контроле“, жртвама кршења међународног права нису доступне бројне чињенице од значаја за утврђивање одговорности извршилаца. Таквој држави треба омогућити либералнији след извођења доказа, чак и извођење доказа на основу индиција, што је признато у међународним одлукама, јер им је доступност доказа лимитирана.⁵⁷ Друго, тај принцип „апсолутне повезаности“ није применљив, нити је са разлогом увек довољно јасан. „Тест апсолутне повезаности“ у међународном праву мора остати варијабилан, а повезаност довољна.⁵⁸ Треће, Суд је изгубио правну коезистентност деловања и примену правне схеме којом је могао да изведе закључак о геноцидној намери. Суд разматра стратешке циљеве српског народа у БиХ, као део геноцидне намере и у пресуди казује да су „ти циљеви могли да се остваре и протеривањем становништва и освајањем

⁵⁵ МICT, Пресуда Жалбеног већа, број предмета: МICT-15-96-А; пар. 657 (vi), изречена 2023. године.

⁵⁶ У овом раду ћемо се концентрисати превасходно на издвојено мишљење потпредседника Међународног суда правде Ел Хасауна (*Separate opinion; Judgement; Preliminary Objections*), 2008.

⁵⁷ ICJ, *Corfu Channel /United Kingdom v. Albania/ Merits, Judgement, ICJ Reports, page. 18, 1949.*

⁵⁸ ICJ, Извојено мишљење о пресуди потпредседника Међународног суда правде Ел Хасауна (*Separate opinion; Judgement; Preliminary Objections*), стр. 2-3, 2008.

територија“. Суд у истом параграфу наводи да стварање „Велике Србије“ није морало тежити уништењу босанских муслимана, већ њиховом протеривању.⁵⁹

Суд, дакле, поново ради на принципу дискреционе ингеренције. Подносилац не тражи од Суда да се изјасни да ли је СРЈ била деловна у испуњењу циљева, већ да сагледа схему поступања и изведе логички закључак.⁶⁰ Четврто, претерано ослањање на деловања МКСЈ. МКСЈ утврђује индивидуалну одговорност, док се пред МСП говори о колективној одговорности. Дакле, Суд је превасходно требало да се ограничи на системе повезаности, командне одговорности удруженог подухвата. Пето, Суд није смео бити територијално ограничен, дакле, требало је да схему поступања сагледава на простору целе територије БиХ. Шесто, када говоримо о геноцидној намери, њу је најтеже доказати. У предмету *Јелисић* Жалбено веће МКСЈ констатовало је: „У одсуству директних и експлицитних доказа⁶¹ (којих код геноцида најчешће и нема), геноцидна намера се може извести из довољног броја чињеница и околности, као што су генерални контекст, извршење других кажњивих дела, систематизованих против друге посебне групе, а у обзир се узима интензитет зверстава и понављање деструктивних и дискриминаторних дела према посебној групи“.⁶² Жалбено веће је на исти начин деловало у предмету *Крстић*: „Када нема директних доказа о геноцидној намери, намера се може извући из чињеничних околности датог злочина“.⁶³ То је принцип деловања

⁵⁹ *ICJ, Application of Genocide Convention (Judgement), Decision on the Strategic Goals of the Serbian People in Bosnia and Hercegovina; par.372, No. 91, General list, 2007.*

⁶⁰ *ICJ, Извојено мишљење о пресуди потпредседника Међународног суда правде Ел Хасауна (Separate opinion; Judgement; Preliminary Objections); стр. 5, 2008.*

⁶¹ *ICTY, Тужилац против Јелисића, Пресуда Жалбеног већа, број предмета: IT-95-10-A, став. 47, 2001.*

⁶² *ICJ, Извојено мишљење о пресуди потпредседника Међународног суда правде Ел Хасауна (Separate opinion; Judgement; Preliminary Objections); стр. 6-7, 2008.*

⁶³ *ICTY, Тужилац против Крстића, Пресуда Жалбеног већа, број предмета: IT-98-33-A, став. 34, 2004. На том основу је Жалбено веће сматрало да су неки други чланови главног штаба ВРС имали исту намеру да изврше присилно расељавање, али су такво расељавање сматрали кораком у остварењу свог геноцидног циља. Неким другима је то принудно расељавање било средство остварења геноцидног плана; види, *ICTY, Тужилац против Крајишника, Пресуда претресног већа, број предмета: IT-00-39-T, став. 854, 2006.**

међународних судова, који је као *legum novum* прихватио и Међународни суд правде. Седмо, геноцид је сложен злочин и не може се посматрати неповезано – осим геноцидне намере, мора постојати и уплетеност система у његово извршење. У пресуди постоји неколико места правне неповезаности. Сазнања Београда о заузимању Сребренице јасно су установљена у пресуди. Уз то, Карл Билт (европски преговарач), два пута се састао са Милошевићем и Младићем и током трајања заузимања града, а и након тога. У пресуди је назначено да је генерал Младић унапређен у генерала-пуковника у Београду. Чињеница која је прихваћена као релевантна јесте да се ради о административној потврди одлуке донесене на Палама. У извештају генералног секретара о паду Сребренице напомиње се да се Билт састао са Милошевићем и Младићем 14. јула, када је донета одлука да се одрасло мушко муслиманско становништво елиминише. У извештају је наглашено да председник Републике Српске Радован Караџић није знао за састанке Билта, Милошевића и Младића.⁶⁴ На крају, ту је и сведочење генерала Кларка у поступку против Милошевића.⁶⁵

Судије које сматрају да је Србија крива и за извршење геноцида наглашавају да је Београд апсолутно био саставни део одлучивања за случај Сребренице, док је Република Српска била искључена. То значи и да су се, након злочина, водили разговори са Младићем и Милошевићем о даљој судбини Сребренице. Отуда нема никакве сумње, према судијама Међународног суда правде, да је Београд знао за активности генерала Младића.⁶⁶ Осмо, говоримо о ставу 389 пресуде, у којем се „Шкорпиони“ третирају као одбрамбене снаге Репуб-

⁶⁴ ICJ, Издвојено мишљење о пресуди потпредседника Међународног суда правде Ел Хасаунеа (*Separate opinion; Judgement; Preliminary Objections*); стр. 8-9, 2008.

⁶⁵ ICTY, Тужилац против Милошевића, пресуда Претресног већа, број предмета: IT-02-54, 2006. Сведочење генерала Кларка (сведочење генерала Кларка било је 15. 12. 2003): „Господине председниче, ви имате толики утицај на босанске Србе, како је могуће да, ако имате такав утицај, да сте дозволили генералу Младићу да побије толике људе у Сребреници?“. Милошевић ме је погледао, направио је једну малу паузу и затим је рекао: „Па, генерале Кларк, упозорио сам Младића да то не учини, али он није хтео да ме слуша“ (транскрипт Фонда за хуманитарно право, стр. 254).

⁶⁶ Аутор овде користи плурал („према судијама МСП“), иако се ради о издвојеном мишљењу потпредседника Међународног суда правде Ел Хасаунеа, јер убраја и мишљење *ad hoc* судије Ахмеда Мајуа.

лике Српске, а не Србије, јер су два пресретнута документа оспорена зато што су копије, а не оригинали. Да је Суд инсистирао на оригиналној документацији, не би донео такву пресуду. Кључно је да се Суд „ухватио“ номинализације пошиљалаца („службеници полицијских снага Републике Српске“⁶⁷) и тако их одмах детерминисао, без даљег преиспитивања.⁶⁸ Овде је јасно да је то учињено зато што је „шкорпионско деловање“, морало да остане у лимбу („снаге Републике Српске“, а права детерминанта је „снаге са деловањем у Републици Српској“). Доказивање је, када говоримо о „Шкорпионима“, пребачено на МКСЈ.⁶⁹ У овом делу смо говорили о издвојеним мишљењима чланова судског већа Међународног суда правде, само ради потпуне слике поступка који се водио пред Међународним судом правде.

Закључак

У овом раду смо желели да представимо деловање Међународног суда правде у овом конкретном предмету и да укажемо на његове реперкусије. Суд је осудио СРЈ (Србију и Црну Гору) за повреду обавезе спречавања геноцида.⁷⁰ Суд је закључио и да је Србија прекршила обавезу кажњавања извршилаца злочина, па је пресудом наложено да се предузму делотворни кораци како би се осигурало поштовање Конвенције о спречавању и кажњавању геноцида.⁷¹ Суд је утврдио да Србија није крива за извршење геноцида.⁷²

⁶⁷ ICJ, *Application of Genocide Convention (Judgment) XII. VII. The Question of Responsibility for Events at Srebrenica under Article III, Paragraph (a), of the Genocide Convention, Article 4 Conduct of organs of a State, par. 389, No. 91, General list.*

⁶⁸ ICJ, Издвојено мишљење о пресуди потпредседника Међународног суда правде Ел Хасауна (Separate opinion; Judgment; Preliminary Objections); стр. 10-11, 2008.

⁶⁹ Снимак зверских убистава у Трнову у близини Сребренице, која су извршили „Шкорпиони“, један је од малобројних докумената о злочинима у пределу Сребренице.

⁷⁰ ICJ, *Application of Genocide Convention (Judgement) XII. Operative Clause 471(6); No. 91, General list, 2007.*

⁷¹ ICJ, *Application of Genocide Convention (Judgement) XII. Operative Clause 471(7); No. 91, General list, 2007.*

⁷² ICJ, *Application of Genocide Convention (Judgement) XII. Operative Clause 471(2); No. 91, General list, 2007.*

Суд је био посебно опрезан када је говорио о вези извршилаца кривичних дела и центра команде. Напоменућемо и овде да се тужба односила на територију целокупне БиХ, а да је резонување Суда усмерено на део територије БиХ. Суд се посебно ослањао на предмет *Крстић и друге против МКСЈ*. Генерално, ослањање МСП на МКСЈ било је превелико. МКСЈ је бројна правна решења стварао током самих поступка, а бројна решења су *ad hoc* (удружени злочиначки подухват).⁷³ Тешко да се ово правно деловање може повезати са начелом законитости. МСП се претерано ослонио на неке правне конструкције МКСЈ, које су биле тек у настајању и недовољно правно дефинисане, и које је чак и Трибунал правно конкретизовао тек у самим поступцима. Пресуда МСП у поступку БиХ против СРЈ донета је тек 2007. Године, након скоро 14 година поступка. Јасно је да је у судском већу Међународног суда правде било несагласја, што смо већ поменули у претходном делу раду. Покушали смо да образложимо разлоге, као и становишта, на једној страни *ad hoc* судије Креће, Скотникова и Томке, а на другој страни судије Ел Хасаунеа и *ad hoc* судије Мајуа. Један део судског већа сматра да СРЈ није одговорна и да је њена надлежност упитна, а други део судског већа мишљења је да је СРЈ крива и за извршење геноцида, а не само за његово неспречавање и непроцесуирање извршилаца кривичних дела. Тачка спајања те две стране вероватно је суштински елемент геноцида, геноцидна намера. Предмет *Тужилац против Крстића* је „примаран“ када говоримо о геноциду у Сребреници пред Трибуналом. Он је примаран, како с аспекта *actus reus*, тако и с аспекта *mens rea*. У предмету *Тужилац против Крстића*, Трибунал је утврдио базу злочина.

Прва група судија, на челу са судијом Скотниковим, казује нам да геноцидна намера мора бити доказана непосредно, јер говоримо о најтежем кривичном делу. Она се мора поуздано утврдити и онда се, на основу чврстих доказа, може пресудом Суда прогласити да је извршен геноцид. То је суштина, јер онда говоримо о правној законитости и тумачењу норми као таквих. Међутим, друга група судија, на челу са судијом Ел Хасаунеом, казује нам друкчије, позивајући се

⁷³ *ICTY, Тужилац против Тадића, Пресуда Жалбеног већа, број предмета: IT-94-1, пар. 220, 1997.*

на процесно деловање МКСЈ у предмету *Јелисић* и у предмету *Крстић*. У предмету *Крстић* стоји: „Када нема директних доказа о геноцидној намери, намера се може извући из чињеничних околности датог злочина“.⁷⁴ У предмету *Јелисић* стоји: „Жалбено веће сматра да доказ конкретне геноцидне намере може, у одсуству директних и експлицитних доказа, да се изведе из одређеног броја чињеница и околности, као што су генерални контекст, извршење других важних дела систематично усмерених против исте групе, а у обзир се узима интензитет зверстава и понављање деструктивних и дискриминаторних дела према посебној групи“.⁷⁵ Мишљења судија судског већа Међународног суда правде дијаметрално су супротна. Дакле, говоримо само о томе да се не остављају правне празнине које ће се попуњавати арбитрарно. У овом сегменту, до деловања Комисије за међународно право прихваћени су правни нормативи МКСЈ. Српска страна имала је грешака у припреми поступка. Као сведок одбране позван је врховни командант УНПРОФОР-а Мајкл Роуз, који је својим сведочењем допринео осуђујућој пресуди. Слично је и са сведочењима Драгољуба Мићуновића и Душана Михајловића, српских политичара који су тада били на државним функцијама. Иако је јасно да геноцидна намера нигде није експлицитно доказана, каснији правни аргументи Саше Обрадовића и Наташе Фоно-Ивановић нису много вредели (Мировић, 2015: 120-121). Србија је четири године након пресуде Међународног суда правде донела Декларацију о Сребреници, у којој осуђује злочине који су се 1995. године догодили у Сребреници над бошњачким становништвом. Србија злочин осуђује на начин утврђен пресудом Међународног суда правде и тражи од других држава са простора бивше СФРЈ да то исто учине за злочине који су се догодили над српским становништвом.⁷⁶

⁷⁴ *ИСТУ*, Тужилац против Крстића, Пресуда Жалбеног већа, *IT-98-33-A*, став. 34, 2004.

⁷⁵ *ИСТУ*, Тужилац против Јелисића, Пресуда Жалбеног већа, *IT-95-10-A*, став. 47, 2001.

⁷⁶ Декларација о осуди злочина у Сребреници Народне скупштине Републике Србије, донета 31. 3. 2010.

Литература

1. LeBlanc, L. (1984). The intent to destroy groups in the genocide convention: the proposed U.S. understanding, Cambridge University Press, 370, 380.
2. Lippman, M. (1998). The Convention on Prevention and Punishment of the Crime of Genocide: Forty-five Years Later, The University of Arizona, 22-24, 38.
3. Ruhashyankiko, N. (1978). *Study of the question of the prevention and punishment of the crime genocide, Special Rapporteur, E/CN.4/SUB.2/415*. UN Economic and Social Council, Commission on Human Rights.
4. Treadwell, M. (1972). Is Abortion Black Genocid, Gutmacher Institute, 61-65.
5. Twaites, N. (1997). Le concept de genocide dans la jurisprudence du TPIY: avancees et ambiguities, *Revue belge de droit international*, 603.
6. Касезе, А. (2005). *Међународно кривично право*. Београдски центар за људска права, Београд.
7. Димитријевић В., Рачић О., Ђерић В., Папић Т., Петровић В., Обрадовић С., (2005). *Основи међународној јавној људској права*. Београдски центар за људска права, Београд.
8. Јовановић, М. (2006). Тужба БиХ за геноцид пред Међународним судом правде: правна разматрања и политичке последице. *Међународна људска права*, 57(1123): 5-13.
9. Стојановић, З. (2017). *Међународно кривично право*. Правна књига, Београд.
10. Шкулић, М. (2022). *Међународно кривично право*. Правни факултет Универзитета у Београду.
11. Крећа, М. (2018). *Међународно јавно право*. Правни факултет Универзитета у Београду.
12. Милисављевић, Б. (2021). *Дипломајско и конзуларно право*. Правни Факултет Универзитета у Београду.
13. Мирковић, Д. (2015). Босна против Србије и Међународни суд правде. *Национални интерес*, Београд, 22(1): 115-126.

Правни акти и судска пракса

1. ICJ, *Case Concerning Application of The Convention on The Prevention and Punishment of The Crime of Genocid (Bosnia and Hercegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Reports of Judgements, Advisory Opinions and Orders*, No. 91, *General list*, 26. 2. 2007.
2. ICJ, *Application of Genocide Convetion (Judgement) XII. VII. The Question of Responsibility for Events at Srebrenica under Article III, Paragraph (a), of the Genocide Convetion, Article 4 Conduct of organs of a State*, No. 91, *General list*, 2007.
3. ICJ, *Application of Genocide Convetion (Judgement) XII. VI. The facts Invoked by The Applicant, in Relation to Article II, The Masacre of Srebrenica (5)*, No. 91, *General list*, 2007.
4. ICJ, *Application of Genocide Convetion (Judgement), Decision on the Strategic Goals of the Serbian People in Bosnia and Hercegovina*; No. 91, *General list*, 2007.
5. ЖИЦЈ, *Application of Genocide Convetion (Judgement) XII. Operative Clause*, No. 91, *General list*, 2007.
6. ICJ, *Application of Genocide Convetion (Bosnia and Hercegovina v. SRJ)*; *Separate opinion of Judge Tomka*; *Judgement*, 2007.
7. ICJ, *Application of Genocide Convetion (Bosnia and Hercegovina v. SRJ)*; *Dissenting opinion of ad hoc Judge Kreca*; *Judgement – Preliminary objections par. 126-130*, 1996.
8. ICJ, *Издвојено мишљење о пресуди Међународног суда правде (Bosnia and Hercegovina v. SRJ) потпредседника Међународног суда правде Ел Хасаунеа (Separate opinion; Judgement; Preliminary Objections)*, 2008.
9. *General Assembly, Official Records of the Third Session (1948-1949), part I, S9th Committee, 69th meeting*, 2014.
10. *UN GAOR, 51st Session, Suppl. 10, Doc. UN br. A/51/10/1996, at 88, 1996*
11. *Нацрт Кодекса злочина против мира и безбедности човечанства, UN GAOR, 51st Session, Supplement No.10, DOC. UN br. A/51/10/ (1996); l. 17, 1996.*

12. Декларација о осуди злочина у Сребреници Народне скупштине Републике Србије, донета 31. 3. 2010.
13. *ICTR, Case number No. ICTR-96-4-S, Prosecutor v. Akayesu (Prosecutor's submissions on sentence), Judgement, 1998.*
14. *ICTR, Тужилац против Камбанде, Пресуда Претресног већа, број предмета: ICTR-97-23-S, 1998.*
15. *ICTY, Тужилац против Делалића и осталих, Пресуда Претресног већа, број предмета: IT-96-21; 2001.*
16. *ICTY, Тужилац против Јелисића, Пресуда Жалбеног већа, број предмета: IT-95-10-A, 2001.*
17. *ICTY, Тужилац против Јелисића, Пресуда Претресног већа, број предмета: IT-95-10; 1999.*
18. *ICTY, Тужилац против Крајишника, број предмета: IT-00-39-T, 2006.*
19. *ICTY, Тужилац против Крстића, Пресуда Жалбеног већа; број предмета: IT-98-33-A; 2004.*
20. *ICTY, Тужилац против Крстића, Пресуда Претресног већа, број предмет: IT-98-33; 2001.*
21. *ICTY, Тужилац против Милошевића, Пресуда Претресног већа, број предмета: IT-02-54, 2006.*
22. *ICTY, Тужилац против Стакића, Пресуда Претресног већа, број предмета: IT-97-24; 2001.*
23. *ICTY, Тужилац против Тадића, Пресуда Жалбеног већа, број предмета: IT-94-1, 1997.*
24. *ICJ, Corfu Channel/United Kingdom v. Albania/ Merits, Judgement, ICJ Reports, 1949.*
25. *MICT, Пресуда Жалбеног већа, број предмета: MICT-15-96-A, пресуда је изречена 31. маја 2023.*
26. *MICT, Пресуда Претресног већа, број предмета: MICT-15-96-A; пресуда је изречена 30. јуна 2021.*

Lawsuit of B&H against FRY before the International Court of Justice The concept of genocide, judgment, procedure and security aspect

Abstract: *In this paper, we will deal with the lawsuit of Bosnia and Herzegovina against the FRY before the International Court of Justice. This case is speciale causam, because in the long-term work of the International Court of Justice, for the first time, one state accused another state of a violation of the Convention on the Prevention and Punishment of Genocide. Therefore, in this paper we will deal with the Convention on the Prevention and Punishment of Genocide and whether there was a violation of it. In this paper, we will focus on the decision of the International Court of Justice. We will also explore the security aspect and security connections, especially the case of "Scorpions", as well as the legal and political repercussions of the judgment of the International Court of Justice. We will also investigate the operation of the International Court of Justice and compare it with the operation of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, today the International Residual Mechanism for Criminal Courts. We will compare the opposing opinions of the judges of the panel of the International Court of Justice, the panel that made the decision. In the conclusion of this paper, we will try to sublimate, from the legal side, the conduct of the proceedings before the International Court of Justice, as well as why the judgment has both a legal and a pronounced political connotation. Namely, the paper is primarily based on the operation of the International Court of Justice, the procedure and decision-making, with a comparison of the operation of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. It is particularly interesting how the court tried to "satisfy" the parties in this proceeding before the International Court of Justice. The establishment of interdependence, the command responsibility of members of the state secret service, remained in limbo, and it is still up to the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia to establish that legal segment. When we talk about the proof of genocide, which was requested by the lawsuit, the International Court of Justice tried to find a satisfactory legal, and especially political, solution. It is clear that the court left room for legal discussion, as*

Тужба БиХ против СРЈ пред Међународним судом правде: појам геноцида,
пресуда, поступак и безбедносни аспект

well as that it transferred to the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia to determine numerous details related to criminal acts committed on the territory of the former Yugoslavia.

Keywords: *Serbia, Bosnia and Hercegovina, international law, International Court of Justice, International Criminal Tribunal for former Yugoslavia.*

Немања СТЕВАНОВИЋ¹, асистент¹
Мина СУКНОВИЋ², наставник страног језика
Факултет за дипломатију и безбедност,
Универзитет Унион - Никола Тесла

ДОИ: 10.5937/bezbednost2403157S
УДК: 343.988-053.2/.6:364.63-028.16
Примљен: 17. 1. 2024. године
Ревизија: 17. 10. 2024. године
Датум прихватања: 21. 10. 2024. године

Виктимизација деце вербалним насиљем

Апстракт: Различити облици агресивног постојања према деци, као посебно рањивој категорији, представљају изразито комплексан проблем и, с аспекта безбедности истих чланова друштва, представљају високо степен угрожавања, како на индивидуалном тако и на социјалном нивоу. Научна литература садржи бројне радове у којима се анализирају различити аспекти насиља над посебно осетљивим социјалним категоријама, међу којима су и деца. Међутим, даљи преглед литературе указује да су физички и сексуални облици насиља над децом учешталији и, као такви, заступљенији у радовима ове врсте, док о ефектима вербалног насиља на најосетљивије чланове друштва постоји значајно мање радова, управо због чињенице да се често превиди озбиљност последица које произлазе из ове врсте усмерене агресије. Стога, научни циљ овог рада јесте научно објашњење (експликација) различитих аспеката вербалног насиља над децом, као посебно рањивом категоријом, како у физичком тако и у виртуелном простору. Пружајући поткрепљене увиде у оне семените вербалног насиља над децом који до сада нису били у средишту научне литературе, овај рад би требало да укаже и на могуће ефикасне мере превенције које подразумевају и системске напоре на сиречавању и сузбијању ове врсте насиља.

¹ nemanja.stevanovic@fdb.edu.rs

² mina_suknovic@yahoo.com

Кључне речи: деца, насиље, виктимизација, вербална агресија, злостављање.

Увод

Деца представљају једну од такозваних угрожених или рањивих група, којима припадају и стара лица, жене и групе које су по верској, етничкој или националној припадности мањинске у заједници у којој живе. Рањиве групе захтевају посебну пажњу и имају одређене виктимогене предиспозиције, управо због личних својстава или објективних околности у којима живе. Могли бисмо рећи да деца представљају нарочито осетљиву категорију, што због психичких, емотивних и физичких карактеристика својствених њиховим годинама, што због чињенице да на одређеном узрасту нису у стању да схвате да су жртве одређене врсте насиља и да своје искуство и осећања вербализују. Управо због ове чињенице, насиље над децом јесте једна од такозваних „тамних бројки“ виктимитета, где је број откривених и процесуираних случајева далеко мањи од оног који постоји и одиграва се. Са теоријског, али чини се и практичног становишта, много више пажње се поклања физичком и/или сексуалном малтретирању деце, док њихова изложеност вербалној агресији остаје недовољно истражена. Занемаривање и физичко злостављање деце често има видљиве последице, али истраживања су показала да вербална агресија може младима нанети подједнако озбиљне психичке и емотивне трауме.

Вербална агресија као облик злостављања деце

Малтретирање деце се може испољити у различитим облицима, укључујући занемаривање и физичко и сексуално злостављање, али и такозване „ниже облике агресије, као што су вербално и емоционално злостављање“ (Hutchinson, 2008: 17). Тренутно разликујемо четири подтипа малтретирања деце: физичко злостављање, сексуално злостављање, емоционално злостављање и занемаривање (Warmingham et al., 2019). Од наведена четири, по

учесталости је у порасту емоционално злостављање у детињству (Swedo et al., 2023). Зато што се акти малтретирања обично дешавају у затвореном простору, добро скривени од јавности и јавних служби, откривање и детектовање правог обима проблема је у најбољем случају изазовно. Док су многе студије испитивале ефекте које на децу имају физичко злостављање, сексуално злостављање и занемаривање, врло мало студија је истраживало утицај психичког малтретирања, као што су вербално и емоционално злостављање (Hutchinson, 2008: 17). Последице таквих аката су озбиљне и често дугорочне, нарочито када је реч о агресији од стране познатих и блиских људи. Преглед постојеће литературе указује да је утврђена веза између малтретирања од стране родитеља и развоја емоционалних проблема и проблема у понашању код деце (Carry, Walsh, 2000: 178). Тако су Дјуб и сарадници (Dube et al., 2003) открили да штетна искуства у детињству повећавају ризик од депресивног афекта, покушаја самоубиства, вишеструких сексуалних партнера, полно преносивих болести, пушења и алкохолизма.

С друге стране, недовољно научно проучавање вербалне агресије може бити утемељено на ставу да последице вербалне агресије нису тешке и стога нису толико важне као оне које проистичу из физичке агресије (Hoffman, 1984). Показало се, међутим, да вербална агресивност такође доводи до физичких или психичких проблема (Hoffman, 1984). Један од узрока оваквих реакција код деце јесте то што вербална агресија најчешће долази управо од блиских особа, које за њих представљају ауторитет, али би требало и да буду извор љубави и пажње. Изненађујуће мало истраживања посвећено је вербалној агресији, посебно њеном односу са физичком агресијом. Једна од хипотеза на које се може наићи јесте да чак и ако вербална агресија бива праћена физичком, та два облика насиља имају другачије корене. Оваквом ставу можемо супротставити истраживања о вербалним стратегијама силоватеља током тог чина (Lawrence, Flossi, Clarke, 2010; Davis, 1992; Woodhams, Grant, 2006), која показују да насилник, осим физичке принуде, жртви упућује и изразе вербалне агресије како би је додатно понизио (што је један од основних мотива сексуалног напаствовања), заплашио и обесхрабрио.

Породица јесте прво и основно окружење у коме се врши социјализација личности – васпитање деце за живот у складу са писаним и неписаним нормама, друштвеним обичајима и вредностима (Видети: Janković et al., 2023). Неуспела социјализација у најмању руку води ка развоју личности са нереалном сликом (прецењеном или потцењеном) о себи и друштву; много теже конеквенце се огледају у психичким или емотивним реакцијама и последицама на доживљене трауме. Вербална агресија се често поистовећује са емотивним злостављањем, пре свега због тога што изречено често има за циљ понижавање детета или указивање да ће бити одбачено. Емоционално злостављање се дешава када особа која је ауторитет, са позиције моћи или поверења, узастопно вербално или невербално угрожава, пре свега, самопоштовање детета. Емоционално злостављање, кроз вербалну агресију као облик испољавања, подразумева вређање, исмевање и неосновано и претерано критиковање.

Иако многи људи претпостављају да то „знају када виде (или боље речено, чују)“, истраживачи нису успели да формулишу јединствену дефиницију вербалног злостављања (Hutchinson, 2008: 19). Неколико је разлога за то, а у одсуству прецизног објашњења многе штетне вербалне радње остају недетектоване и истражују се само оне најекстремније. Посматрачи често одбацују инциденте вербалног злостављања као приватну ствар, или као нормалну родитељску дисциплину (Davis, 1996), а због проблема недовољног извештавања углавном се претпоставља да су званичне процене степена вербалног злостављања спекулативне и непоуздане (Straus, Gelles, 1986). Висинг и сарадници (Vissing et al.) дефинишу родитељску вербалну агресију као комуникацију која има за циљ да изазове психички бол другој особи, или комуникацију за коју се сматра да има ту намеру (1991: 224). Вербална агресија се односи на вербални чин (или невербални чин – на пример, одбијање да се говори о неком питању) који симболично повређује другог или прети да ће повредити другог (Straus, Sweet, 1992). Поједини аутори сматрају да је овом објашњењу сличан термин „психичка агресија“, који се користи у литератури везаној за емотивне и партнерске односе (Mason, Blankenshil, 1987), или „емоционално злостављање“, који се користи у ли-

тератури о злостављању деце. Године 2019. Америчко удружење професионалаца за питања злостављања деце ажурирало је дефиницију појма психичког малтретирања, додавши да је то „поновљени образац или екстремни инцидент понашања старатеља који осујећује основне психичке потребе детета (нпр. безбедност, социјализација, емоционална и социјална подршка, когнитивна стимулација, поштовање) и преноси детету поруку да је безвредно, дефектно, невољено, нежељено, угрожено; ово понашање често може бити удружено са актима физичког малтретирања, понашањима попут одбацивања и/или искоришћавањем“ (Brassard et al., 2019). Међународно друштво за превенцију злостављања и занемаривања деце користи термин „емоционално и психичко злостављање у детињству“ и објашњава га као „образак понашања који нарушава емоционални развој детета или осећај сопствене вредности; то може укључивати сталне критике, претње или одбацивање, као и ускраћивање љубави, подршке“ (Brassard et al., 2019: 3). У дефиницији Светске здравствене организације (СЗО), може се препознати веза вербалне агресије и емотивног злостављања, јер се оно описује као образац омаловажавања, окривљавања, претњи, застрашивања, дискриминације или исмевања. Свакако, вербална агресија се може недвосмислено описати као намерно штетно понашање које је неиспровоцирано и понавља се. Клаусен и Критенед (Claussen, Crittended, 1991) показали су у свом истраживању да физичко малтретирање има тенденцију да се јавља заједно са психичким злостављањем – у њиховој студији, психичко злостављање је дефинисано широким спектром понашања, укључујући изолацију, остракизам и недостатак пажње. Боденман и сарадници (Bodenmann et al., 2010) вербалну агресију подводе под категорију психичког насиља, истичући да је у питању агресија чија је намера да се повреди осећања друге особе и нанесе јој се душевни бол. Без обзира да ли користимо термин „вербална агресија“ или „емотивно/психичко злостављање“, важно је истаћи да ови акти негативно утичу на развој детета и могу довести до појаве различитих симптома проживљене трауме.

Подаци до којих су у свом истраживању дошли Висинг и сарадници показали су да је скоро две трећине малтретиране деце до-

живело неки облик вербалне агресије, са просечно 12,6 вербалних напада током периода од годину дана. Друга истраживања сугеришу да деца коју су родитељи вербално злостављали имају тенденцију да доживе негативне исходе као што је академски неуспех (Kinard, 2001). Кључни атрибут емоционалног злостављања у детињству јесте вербално злостављање од стране одрасле особе, а овај акт карактеришу викање, омаловажавање и вербалне претње. Такве радње одраслих могу бити једнако штетне за развој детета као и други тренутно признати и форензички утврђени подтипови малтретирања, као што су физичко и сексуално злостављање у детињству (Dube et al., 2023). Подаци СЗО открили су да је 2014. Године преваленца емоционалног злостављања у детињству била већа (36,1%) од физичког (22%) и сексуалног (25%) (World Health Organization, 2014). Најновије истраживање Белиса и сарадника (Bellis et al.) показало је да је међу одраслима у Великој Британији и Велсу преваленца вербалног злостављања у детињству била 21%, док је физичко злостављање у детињству пријавило 15,9% испитаних, а сексуално злостављање у детињству 7,4% испитаних (Bellis et al., 2023). У оба наведена истраживања емотивно злостављање и вербална агресија описани су као изражавање које карактеришу претње и омаловажавање.

Осим од стране родитеља и других чланова породице, деца могу бити виктимизована вербалном агресијом и од стране вршњака. Када говоримо о овој врсти вршњачког насиља, најчешће је у питању изражавање „моћи“ од стране деце која су физички јача, потичу из породица вишег економско-социјалног статуса или пак оних које већ одликује деликвентно понашање. Овакву вербалну агресију поједини аутори описују као задиркивање, исмевање или претњу, коју покрећу појединац или група против жртве нешто нижег статуса или моћи (Reitman, Villa, 2004). Многи насилници се ослањају на вербалне (увреде, омаловажавање) и друштвене (остракизам) методе застрашивања и узнемиравања. Пошто друштвене групе могу бити одређене унутаргрупном и међугрупном комуникацијом, језик игра важну улогу у преношењу друштвених идентитета и групних граница. Штавише, међугрупно чланство и комуникација постају кључни у одређеним развојним фазама

као што је адолесценција (Ferreira et al., 2020). Рајтман и Вила (Reitman, Villa, 2004) описују две врсте малтретирања које су релевантне за вербалну агресију: директно или отворено малтретирање и прикривено или индиректно малтретирање. Директно или отворено малтретирање се састоји од ударања, гурања, саплитања, уз пратећу вику и претње, док индиректно малтретирање има за циљ да науди жртви без сукоба (ширење гласина или исмевање). Деца која су идентификована као насилници често имају потешкоћа у формирању искрених односа, иако нека делују као релативно добро прилагођена (Reitman, Villa, 2004). Насилници такође могу бити вешти у „оркестрирању“ догађаја и укључивању других вршњака у групу злостављача, како би минимизирали откривање и окривљавање, и могу развити образац отпора према прихватању одговорности за своје поступке; истраживања наведених аутора сугеришу да деца која су само посматрачи у случајевима вербалног малтретирања доживљавају осећања анксиозности и немоћи слично као и саме жртве. На крају крајева, чак и пасивно излагање може умањити емпатију деце према жртвама и можда допринети општем прихватању оваквог обрасца понашања у школи и другим групама (нпр. спортски клубови, играонице).

Вербална агресија у сајбер простору

Вербална агресија према младима, управо од стране вршњака, данас се нарочито одвија у такозваном виртуелном свету. Сајбер простор и са њим повезане друштвене мреже постали су неизоставни део свакодневног живота и функционисања и деце и одраслих. У тај простор пренеле су се и негативне појаве из „стварног“ окружења, међу којима су и малтретирање, остракизам и вербална агресија међу децом. „Остракизам најчешће доноси негативне психичке последице по онога ко је изопштен“ (Путник, 2023: 395). Будући да се сајбер малтретирање најчешће дешава међу младима, при проучавању тог феномена мора се водити рачуна о релевантности језика као инструмента за друштвене интеракције (Reitman, Villa, 2004). Стога, појединци могу прилагодити свој језик како би створили, одржали или смањили социјалну дистанцу у интеракцијама. Пошто побуђује

осећања, ставове, па чак и стереотипе, језик (усмени или писани) може бити пресудан за припадност појединца некој групи (Ferreira et al., 2020).

Интернет је, услед огромног броја корисника, отворености и правне нерегулисаности, постао полигон и, уједно, идеално скровиште за агресоре различитог типа. Посебно рањиву категорију корисника интернета представља управо популација младих: деце, адолесцената и студената, који често постају жртве насилника у сајбер простору (Путник, Милошевић и Бошковић, 2013: 295). Сајбер насиље карактеришу готово неограничено време и простор за вршење дела, као и анонимност, што „нападачу“ омогућава да агресију коју спутава у реалном животу испољи кроз много грубље изразе и вербалне нападе. Већина насилника у сајбер свету (84%) зна идентитет своје жртве, док само 30% жртава може да идентификује насилника (Ybarra, Mitchel, 2004). Без обзира на виртуелни карактер ових међуодноса, вербално насиље исказано у сајбер простору такође може оставити озбиљне последице по самопоштовање жртве и њену психичку и емотивну стабилност. У пракси је забележено неколико покушаја самоубиства у популацији деце и омладине, који су наступили као последица трпљења овог вида насиља (Путник, Милошевић и Бошковић, 2013: 295).

Вилард (Wilard, 2008) је дефинисао неке од облика вербалне агресије у сајбер простору:

- вређање (*laming*) – вербално нападање двојице или више корисника на личном нивоу;
- узнемиравање (*harassment*) – најприближније је традиционалном насиљу са стереотипном релацијом жртва–насилник и подразумева циклично слање увредљивих порука;
- сајбер претње (*cyber threats*) – слање порука које садрже претње, застрашујуће су или веома увредљиве, или укључују изнуђивање;
- клеветање (*denigration*) – онлајн трачарење, тј. писање вулгарних, подлих и нетачних гласина о неком другом кориснику да би се уништила његова репутација или покварили његови односи са другима.

Сајбер малтретирање (*cyberbullying*) се дефинише као „поновљена нежељена, повредљива, узнемиравајућа и/или претећа интеракција путем електронских комуникационих медија“ (Rafferty, Vander Ven, 2014: 364). Према метааналитичкој студији која је обухватила 80 истраживања, око 15% адолесцената широм света патило је од сајбервиктимизације (Hassain et al., 2023). Ким и сарадници (Kim et al., 2018) истичу да сајбер насиље и сајбер виктимизација стварају озбиљне проблеме у емотивном и бихевиоралном статусу адолесцената. Тјан и сарадници (Tian et al., 2018) у свом истраживању наводе да сајбер виктимизација може утицати на когнитивну функцију младих и да повећава ризик за извршење самоубиства. Истраживање које су спровели Кирџабурун и сарадници (Kircaburun et al., 2020) показало је да починиоци сајбер малтретирања припадају такозваном кластеру Б у категоризацији психосоцијалних поремећаја (нарцисоидне и антисоцијалне особе), и карактеришу их граничне особине личности, депресија и емоционална траума из детињства. Узроци вербалне агресије и насилништва чине посебну област истраживања, која је готово неисцрпан извор нових сазнања и закључака.

Разумевање улоге агресивне комуникације, која укључује конструктивне особине, као што су асертивност и аргументованост, и деструктивне особине, као што су непријатељство и вербална агресивност, пружа вредан увид у комуникацијско понашање појединаца (Ferreira et al., 2020).

Узроци агресије

Узроцима поремећаја у понашању и насиља баве се различите теорије из корпуса психолошких, социолошких и биолошких наука. Уколико оставимо по страни узроке који леже у физиолошким и биолошким карактеристикама (урођена или стечена обољења, интелектуалне сметње), многа истраживања показују да су бес и насиље управо одраз преживљених траума у ранијој доби или резултат учења „по моделу“ у насилничким породицама и од помињаних ауторитета. Литература о физичкој агресији у породици пружа доказе о низу карактеристика венчаних мушкараца и

жена које могу утицати на њихову вербалну и физичку агресију. То укључује структурно-демографске карактеристике (старост, образовање, занимање, приход и раса), позадинска искуства са агресијом (доживљавање и сведочење), ставове према агресији (одобравање агресије), употребу алкохола и вербалну и физичку агресију ван породице (Stets, 1990: 505). Такође, истиче се да ће фактори који утичу на физичку агресију такође утицати на вербалну агресију, а „они који су у детињству били сведоци физичке агресије и/или је искусили, вероватно су такође посматрали вербалну агресију и/или били њене жртве“ (Stets, 1990: 505). У зависности од успешности процеса социјализације личности и учења по моделу, који може имати негативан или позитиван предзнак (учити како не треба поступати), људе карактерише различита вероватноћа да ће бити отворено агресивни, а та вероватноћа је функција искустава јединствених за њихово биографско „ја“. Неки људи ће имати ниску склоност ка агресији, па их никада нећемо видети да се агресивно понашају; ако их и видимо, учесталост тога ће бити близу нуле. Други ће имати велику склоност ка агресији и често ће се упуштати у такво понашање (Stets, 1990: 503). Према Берковицевој когнитивно-неоасоцијацистичкој теорији (Berkowitz, 1990), примитивни облик беса се аутоматски покреће на провокацију кроз асоцијативну мрежу компоненти, укључујући осећања, мисли, сећања и, најнаглашеније, физиолошке и експресивне моторичке реакције. Чињеница је бес (емоција) покретач агресије подржана је емпиријским доказима (Crane, Testa, 2014). Истраживања у овој области идентификовала су различите облике агресије – наношење штете другима употребом физичке силе, вербалном агресијом, претњама и другим видовима злонамерног изражавања (Chen, Cossaro, Jacobson, 2012).

Постоје јасни научни докази да изложеност малтретирању у младости доприноси лошем друштвеном, понашајном, менталном и физичком здрављу током читавог живота (Angelakis, Gillespie, Panagioti, 2019).

Закључак

Имајући све изнето у виду, можемо закључити да ће поједине жртве или очевици вербалне агресије (нарочито од породице и у породици) потенцијално и сами постати агресори у неком периоду свог живота. Дакле, осим последица виктимизације вербалним насиљем које су осетиле као деца, а које се могу огледати и у психосоцијалним тегобама као што су мокрење у кревету, болови у стомаку, страх од самог себе, проблеми са спавањем, лоше самопоуздање, неповерење у друге и психичко повлачење (Kaufman, Cicchetti, 1989), може се очекивати и да жртве у једном тренутку и саме постану насилници. То је још један од разлога због чега виктимизацији деце вербалним насиљем, заправо поистовећеним са психичким и емотивним насиљем, треба посветити посебну пажњу, не само на пољу истраживања, већ и на пољу практичног препознавања, спречавања и пружања психосоцијалне помоћи у опоравку. Рад са децом жртвама било којег облика насиља захтева да начела психосоцијалне помоћи буду посебно испоштована: невербални и вербални приступ код жртава мора створити осећај емпатије, разумевања и, што је најтеже, поверења. Нарочито је деци понекад потребно објаснити да вербално и/или физичко и сексуално насиље које су доживели није одраз љубави, како им се манипулативно представља. Уколико се створе однос поверења и осећање сигурности, могуће је да деца на себи својствен начин (вербално или невербално, путем игре, цртежа и сличног) искажу своја осећања и говоре о трауми коју су преживела.

Литература

1. Angelakis, I., Gillespie, E. L., Panagioti, M. (2019). Childhood maltreatment and adult suicidality: A comprehensive systematic review with meta-analysis. *Psychological Medicine*, 49(07): 1057–1078, <https://doi.org/10.1017/S0033291718003823>.
2. Bellis, M. A., Hughes, K., Cresswell, K., Ford, K. (2023). Comparing relationships between single types of adverse childhood experiences

- and health-related outcomes: A combined primary data study of eight cross-sectional surveys in England and Wales. *BMJ Open*, 13(4): Article e072916, <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2023-072916>.
3. Berkowitz, L. (1990). On the formation and regulation of anger and aggression: A cognitive-neoassociationistic analysis. *American Psychologist*, 45(4): 494–503, <http://doi.org/10.1037/0003-066X.45.4.494>.
 4. Brassard, M. R., Hart, S. N., Baker, A. L., Chiel, Z. (2019). APSAC monograph on psychological maltreatment (American professional society on the abuse of children). www.apsac.org.
 5. Carry, H., and Walsh, A. (2000). The Effects of Maltreatment and Family Structure on Minor and Serious Delinquency. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 44: 178-193.
 6. Claussen, A. H., and Crittenden, P. M. (1991). Physical and psychological maltreatment: Relations among types of maltreatment. *Child Abuse Negl.* 15: 5-18.
 7. Crane, C. A., Testa, M. (2014). Daily associations among anger experience and intimate partner aggression within aggressive and nonaggressive community couples. *Emotion*, 14(5): 985–994, <https://doi.org/10.1037/a0036884>.
 8. Davies, A. (1992). Rapists' behaviour: A three-aspect model as a basis for analysis and the identification of serial crime. *Forensic Science International*, 55: 173-194.
 9. Davis, P. (1996). Threats of Corporal Punishment as Verbal Aggression: A Naturalistic Study. *Child Abuse & Neglect* 20: 289-304.
 10. Dube, S., et al. (2003). The Impact of Adverse Childhood Experiences on Health Problems: Evidence from Four Birth Cohorts Dating Back to 1900. *Preventive Medicine* 37: 268-277.
 11. Ferreira, P. de C., et al. (2020). Online verbal aggression, social relationships, and self-efficacy beliefs. *New media & society* 1–22.
 12. Hoffman, P., (1984). Psychological abuse of women by spouses and live-in lovers. *Women and Therapy* 3: 37-47.
 13. Hutchinson, L. (2008). Sticks and Stones and Broken Bones: The Influence of Parental Verbal Abuse on Peer Related Victimization. *Western Criminology Review* 9(1): 17-30.

14. Janković, B., Cvetković, V., Ivanović, Z., Ivanov, A., Jovanović, S., Otašević, B. (2023). Sustainable development of trust and police presence in schools: Implications for school safety policy. *Journal of Liberty and International Affairs*, 9(3):22-52.
15. Kaufman, J., and Cicchetti, D. (1989). Effects of Maltreatment on School-Age Children's Socioemotional Development: Assessments in a Day-Camp Setting. *Developmental Psychology* 25: 516-524.
16. Kim, S., Colwell, S. R., Kata, A., Boyle, M. H., Georgiades, K. (2018). Cyberbullying victimization and adolescent mental health: Evidence of differential effects by sex and mental health problem type. *Journal of Youth and Adolescence*, 47(3): 661-672.
17. Kinard, E. M. (2001). Characteristics of Maltreatment Experience and Academic Functioning among Maltreated Children. *Violence and Victims* 16: 323-337.
18. Kircaburun, K., Demetrovics, Z., Király, O., Griffiths, M. D. (2020). Childhood emotional trauma and cyberbullying perpetration among emerging adults: A multiple mediation model of the role of problematic social media use and psychopathology. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 18(3): 548-566.
19. Lawrence, C., Fossi, J., Clarke, D. (2010). sequential examination of offenders' verbal strategies during stranger rapes: the influence of location. *Psychology, Crime and Law*, 16(5): 381-400.
20. Mason, A., and Blankenship, V., (1987). Power and affiliation motivation, stress, and abuse in intimate relationships. *Journal of Personality and Social Psychology* 52: 203-221.
21. Putnik, N. (2023). Sajber ostrakizam – pojam, karakteristike I posledice. *Zbornik radova Druga memorijalna naučna konferencija „Predrag Marić“*, str. 394-401.
22. Reitman, D., and Villa, M.. (2004). *Helping Children at Home and School II: Handouts for Families and Educators*. National Association of School Psychologists.
23. Stets, J. E. (1990). Verbal and Physical Aggression in Marriage *Journal of Marriage and Family*, May, 1990, 52(2): 501-514.

24. Straus, M. A. and Sweet, S. (1992). Verbal/Symbolic Aggression in Couples: Incidence Rates and Relationships to Personal Characteristics. *Journal of Marriage and Family*, May, 1992, 54(2): 346-357.
25. Straus, M. A., and Gelles, R. J. (1991). Physical Violence in American Families: Risk Factors and Adaptations to Violence. *The Canadian Journal of Sociology/Cahiers Canadiens de Sociologie*, 16(3): 326–328. <https://doi.org/10.2307/3340687>.
26. Swedo, E. A. E. A., Aslam, M. V. M. V., Dahlberg, L. L. L. L., Niolon, P. H. P. H., Guinn, A. S. A. S., Simon, T. R. T. R., Mercy, J. A. J. A. (2023). Prevalence of adverse childhood experiences among U.S. adults — Behavioral risk factor surveillance system, 2011–2020. *MMWR. Morb. Mortal. Wkly Rep.*, 72(26): 707–715, <https://doi.org/10.15585/mmwr.mm7226a2>.
27. Vissing, Yvonne, Murray A. Straus, Richard J. Gelles and John Harrop. (1991). Verbal Aggression by Parents and Psychosocial Problems of Children. *Child Abuse and Neglect* 15: 223-238.
28. Warmingham, J. M., Handley, E. D., Rogosch, F. A., Manly, J. T., Cicchetti, D. (2019). Identifying maltreatment subgroups with patterns of maltreatment subtype and chronicity: A latent class analysis approach. *Child Abuse & Neglect*, 87: 28–39, <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.08.013>.
29. Wilard, N. (2008). *An educator's guide to cyberbullying and cyberthreats*. Eugene, OR: Center for Safe and Responsible Use of Internet, <http://www.nasonline.org/resources/bullying/Cyberbullying.pdf>.
30. World Health Organization. (2014). *Child maltreatment indicators*, <https://www.who.int/data/gho/data/indicators>, dostupan 27. 11. 2023.
31. Ybarra, M. L., Mitchel, K. J. (2004). Youth engaging in online harassment: associations with caregiver-child relationships, Internet use, and personal characteristics, *Journal of Adolescence*, 27(3): 319–336.
32. Путник, Н., Милошевић, М. и Бошковић, М. (2013). Електронско насиље – нови облик вршњачког насиља. У: Шикман, М. (ур)., *Вршњачко насиље (етиологија, феноменологија, начини превазилажења и компаративна искуства)*. (стр. 293-307). Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова, фондација „Ханс Зајдел“.

Victimization of Children through Verbal Abuse

Abstract: *Various forms of aggressive behavior towards children, as a particularly vulnerable category, represent an extremely complex issue, and from the aspect of their security, pose a high degree of threat at both individual and social levels. Scientific literature contains numerous studies analyzing a number of aspects of violence against particularly sensitive social categories, including children. However, the provided review of the scientific literature indicates that physical and sexual forms of violence against children are more prevalent and represented, while there are significantly fewer studies on the effects of verbal violence on the most sensitive members of society. This discrepancy exists precisely because the seriousness of the consequences arising from this type of targeted aggression is often overlooked. Therefore, the objective of this paper is to scientifically elucidate various aspects of verbal violence against children, as a particularly vulnerable category, in both physical and virtual spaces. By providing substantiated insights into those segments of verbal violence against children that have not been at the center of scientific literature thus far, this paper aims to highlight possible efficient prevention measures, including systemic efforts to prevent and combat this type of violence.*

Keywords: *children, violence, victimization, verbal aggression, abuse.*

Проф. др Срђан МИЛАШИНОВИЋ¹

Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд

МАРКО ПАРЕЗАНОВИЋ:

ЗАШТИТА УСТАВНОГ ПОРЕТКА,

Издавач: Институт за српску културу Приштина

Лепосавић, 2024.

Тајни сигнали управљања информацијама и обојеним револуцијама – државе под присмотром

Са напретком дигиталних технологија у безбедносној сфери повећава се улог у игри обраде неслућених количина података захваљујући којима се склапају најдетаљнији и најпрецизнији профили појединаца, група, па и читавих држава, и предвиђају понашања и потези у кризним ситуацијама. Моћ тајновитости расте са протоком времена, знање о другима постаје најпрофитабилнија валута, док сигурност држава бива све угроженија и нетранспарентнија. Легитимни и легални облици политичке борбе на удару су тамних коридора моћи који, вешто користећи комбинацију старих обавештајних техника и метода са новим дигиталним обрасцима и протоколима прикупљања информација, креирају нову динамику надзора над сваким ко одбије послушност. Зато је књига Заштита уставног поретка проф. др Марка Парезановића важна за безбедносну и ширу академску заједницу, јер приступачним и лако разумљивим језиком открива механизме и алгоритме савремених политичких дешавања и деструктивно-пропагандног деловања. Кроз анализу три карактеристичне студије случаја које се односе на обојене револуције у Украјини 2014, Белорусији 2020. и Казахстану 2021. аутор открива маштовитост и организованост извођача промена уставног поретка, као и информатичку обученост и скривену апаратуру која је логистички подржава, док је насилно обарање система последњи чин у инсталацији идеолошких промена.

¹ srdjan.milasinovic@kpu.edu.rs

Пред читаоцима се методолошки поступно, хијерархијски добро структурирано, емпиријски прецизно и обавештајно целиовито открива тајновити систем ненасилног мењања навика, ставова и образаца понашања који као крајњи исход увек има рушење уставног поретка и промену власти. Свеобухватна, системски и мултидисциплинарно аналитичка слика безбедносног организовања и деловања на широком плану указује на преображај у домену безбедносног и војног деловања које има противуставни карактер. Од софистициране аналитике и шпијунаже, преко обојених револуција и деловања невладиних организација до војних интервенција и хибридних ратова, показује се генеза необјављених конфликта, са изразито офанзивним и проактивним дејством. Парезановић је човек праксе, несумњиве обавештености и информисаности, па када наводи илустративне и хипотетичке примере не треба сумњати у могућност њихове реалне употребе. Психолошки ефекат креира новооткривено самопоуздање извођача обојених револуција, што им данас омогућава да са „смарт телефона или лаптоп рачунара могу организовати и реализовати напад на термоелектране, нуклеарне центре, хидроелектране или пак на железничку инфраструктуру с наношењем таквог степена штетних последица које се могу у одређеним случајевима упоредити с војним дејством” (2024: 119). Исправно сагледавајући растућу моћ нових технологија и улогу сајберизације, која ће временом преузимати технике и функције конвенционалних облика угрожавања уставног поретка, аутор указује на промену парадигме служби државне безбедности, које ће новом пољу борбе морати да посвете све више времена, знања и способности.

Различити нивои кризног менаџмента предузимају различите мере како би избегли уочавање сопственог ангажовања и прикрили трагове свог доприноса обојеним револуцијама, поручује аутор, указујући на ешалоне ненасилних група и појединаца, психолошки прикључених на машину за ломљење државне апаратуре. Илегалне прислушне центре није једноставно формирати, али много је важније знати да су „лица која се регрутују за њихово формирање готово увек из света специјалних служби. Најчешће се ради о бившим или пензионисаним припадницима техни-

чких сектора специјалних служби, који су спремни из различитих побуда да своје знање и искуство ставе у функцију противуставних снага” (2024: 125). Парезановић је компетентан и сигуран стручњак праксе, па његова запажања и анализе треба одмеравати са дужном пажњом и поверењем. Илегално опсервирање и тајно праћење, уз опсервирање највиших државних функција, део су његових радних обавеза и треба претпоставити да мало људи може тако стручно, али и академски јасно говорити о овако специфичним мерама. Исто важи и за економске санкције као фактор угрожавања уставног поретка, јер привидно кажњавање државе истовремено утиче на спољно-политичке циљеве којима тежи. То је само још један каменчић у мозаику притиска на таргетирану државу и друштво, с циљем унутрашње дестабилизације и промене система. Аутор одлично уочава да све већи значај у рушилачкој стратегији добијају мултинационалне компаније јер, интервенишући капиталом, на терену обезбеђују економску доминацију као увертиру за политичке и војне интервенције. У новијој пракси уочавају се напади на енергетску, биолошку и еколошку безбедност, са намером унутрашње деструкције и дестабилизације.

Ово је књига коју треба читати полако и враћати се сваком делу текста по више пута. Није случајно што се њено друго издање појављује баш у овом тренутку, када је Србија све изложенија разноврсним вирусима, техникама и методама твораца глобалне меке моћи. Поглавље о медијима и медијском рату објашњено је из угла инструмента који обезбеђује политичку стабилност и мир, али и кроз контекст симболичке субверзије и деструкције. Аутор одлично уочава диспропорцију између броја медија и оних који их контролишу, посебно издавајући промене настале с појавом друштвених мрежа и последицама усмеравања значења у јавном простору. Анализирајући карактеристике обојених револуција и

Арапског пролећа, професор Парезановић издваја преобликовање свести као последицу тромости духа и сила теже. „Дефинисање јавног дискурса један је од најважнијих аспеката друштвене моћи”, истиче он – а све „зато што постоји функционална повезаност језика и моћи, па се моћ реализује и остварује кроз језик, особито онај који постоји у јавном општењу и медијској комуникацији” (2024: 111).

Велика вредност дела које је пред нама проистиче из актуелности садржаја. Од појашњења сајбер напада, предности информатичко-телекомуникационе технологије и интензитета агресије до способности да се пронађу адекватна решења како би се упади благовремено онемогућили или елиминисали, развија се палета мера којима се штите критичне инфраструктуре и брани простор замишљене државе. Скрећемо пажњу на појашњење нелегалних демонстрација, односно ненасилних облика јавног и масовног изражавања незадовољстава, организованог од опозиционих партија и покрета. Јасно разликујући стварно сузбијање демократских вредности од класичног субверзивног деловања, Парезановић прецизно и технички исправно појашњава вештине ненасилних демонстрација које се за само неколико тренутака претварају у насилне, постајући окидачи за много опасније и крупније промене у друштву. Медији су кисеоник који режираним и манипулативним сликама шири маневарски простор и политички је дилетантизам потценити њихову моћ. У том смислу треба разумети и грађанску непослушност, јер се разноликим тактикама бунта и отпора ломи моћ таргетиране државе и њених институција, и развејава сумња у снагу и способност поретка.

У уводним напоменама овог приказа већ смо истакли феномен обојених револуција кроз бриљантну анализу конкретних студија случајева тамо где је револуција успела, али и где није. У примеру Евромајдана и Украјине, кроз темпоралну димензију конкретних анализа ситуације, аутор издваја добре и лоше мере и активности у креирању стања поларизације украјинског становништва. Детаљно истичући мане и врлине поступања власти и опозиције, он сугерише обликовање невидљивог механизма промене воље народа, јачање интернационализације кризе, улогу дезинформација у ширењима протеста и незадовољстава, до отворених напада на органе безбедности и ескалације насиља на улицама и трговима. „Ово је преломни тренутак, с обзиром на то да је протест из ненасилног прешао у насилан”, констатује Парезановић, додајући како је евидентно „да су у протест уведени екстремисти из неонацистичких организација и навијачких група, који су кроз отворену примену насиља према органима безбедности циљано

стварали амбијент за радикализацију” (2024: 243). То је „предворје негације државног ауторитета”, исправно закључује аутор, почетак пузајућег преврата који ће мало касније уследити.

Анализе обојених револуција у Белорусији 2020. године и Казахстану две године касније критички релевантно истражују модел пенетрирања туђе меке моћи у ткиво таргетиране државе, посебно у ситуацији енергетске и економске зависности од великих центара моћи. Интернет платформе временом добијају на снази, при чему се наративи о новим лидерима пројектују тако да носе привид честитости, патриотизма и спремности за промене. Истовремено, у јавном простору се дифузно плету мреже тензија и незадовољстава, док се сви представници власти компромитују, чиме се постепено гради паралелан систем управљања. „Што је друштво примитивније и неразвијеније, то су политичке борбе прљавије и незаконитије”, уочава Парезановић (2024: 311). Стратегија носилаца промена препозната је на време, па иако је репертоар ненасилних техника преузимања власти на изборним местима модификован и по први пут примењен, очекивани резултати су изостали, што значи да се држава може успешно бранити ако има тим креативних и знањем обучених људи.

Књига Заштита уставног поретка је за сваку препоруку и њена улога ће тек бити препозната у годинама које долазе. Не само због чињенице да ће заштита државе и уставног поретка бити све комплексније и безбедносно израженије питање, већ због растуће улоге хибридних ратова и потенцијала меке моћи која се с растом дигиталних технологија убрзава и неконтролисано шири планетом.

Упутство сарадницима за припрему рукописа

Часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије „Безбедност“ објављује научне и стручне радове из подручја наука о безбедности, на српском и енглеском језику, који претходно нису објављивани. Часопис излази три пута годишње.

Рукописи се достављају преко система за online уређивање часописа, посредством платформе *Assistant* - Српски цитатни индекс (SCIndex), путем опције „Пријави рукопис“, за који је потребно регистровати налог, уколико сте нови корисник, путем линка: <https://aseestant.ceon.rs/index.php/bezbednost/login>

Текст рукописа треба да буде урађен на рачунару (фонт Times New Roman, ћирилично писмо, величина слова 14 pt за наслов – bold, 12 pt за основни текст, 65 словних знакова у једном реду, од 26 до 30 редова на једној страници, стандардне маргине). Научни и стручни радови могу да буду обима до 16 страна (30.000 знакова укључујући размаке).

На самом почетку писања текста обавезно укључити аутоматску хифенацију текста (Page Layout, Hyphenation, Automatic), а како не би долазило до непотребног размака између речи у реченици.

Рад треба да садржи: апстракт, кључне речи, текст чланка, закључак, литературу и резиме на енглеском језику. Код оригиналних научних радова апстракт садржи циљ истраживања, методе, резултате и закључак (од 100 до 250 речи које читаоцу омогућавају да брзо и тачно оцени релевантност чланка кроз кратак информативни приказ). Апстракт на српском језику треба да стоји између заглавља (име аутора и наслов рада) и кључних речи. После апстракта налазе се кључне речи (до пет) на српском и енглеском језику.

Након апстракта следи текст чланка чију структуру за оригиналне научне радове чини: увод, материјал и методи, резултати, дискусија и закључак.

Код прегледних радова структуру текста чини увод, поднаслови, закључак и литература. Називи подналова у раду пишу се фонтом величине 12 pt, bold, центрирано на средини и без коришћења редних бројева.

Резиме на енглеском језику поставља се на крају текста, после одељка Литература, са називом рада (величина фонта текст 12 pt – italic). Резиме на енглеском језику даје се у проширеном облику (300-400 речи) са детаљнијим презентовањем резултата истраживања.

Назив и број пројекта, односно назив програма у оквиру којег је чланак настао, као и назив институције која је финансирала пројекат или програм наводи се у посебној назнаци при дну прве стране чланка.

Табеларни и графички прикази треба да буду дати на једнообразан начин, с тим што се називи табела пишу изнад, а називи графичких приказа испод. Прикази се могу дати и у виду посебног прилога на крају чланка, с тим што је потребно у тексту нагласити позивање на њихов садржај (Прилог 1, Прилог 2, ...). Пожељно је да наслови свих приказа буду дати двојезично, на српском и на енглеском језику (величина фонта 11 pt, italic), у формату JPEG или EPS, и да њихова резолуција износи минимум 300 dpi. За графичке прилоге урађене у Excel-у и другим апликативним софтверима треба користити различите растерске тонове црне боје.

Фусноте (напомене) користити само за суштинска запажања, нужне пропратне коментаре, упућивање на корисну литературу (*Више о томе ...*) и назнаке о коришћеним помоћним изворима (на пример, о научној грађи, законској регулативи, приручницима, документима, извештајима итд.), али не могу бити замена за цитирану литературу.

Цитате (навођење) у тексту не обележавати фуснотама, већ на крају цитата или при позивању на нечије дело (Мијалковић, 2006). Обавеза је аутора да се приликом позивања на изворе у оквиру

чланка, тј. цитирања других аутора, њихова имена пишу у оригиналу, са годином објављеног рада и бројем странице у загради, која је одвојена једним табулатором након знака интерпункције – две тачке (Мијалковић, 2009: 147), а уколико се цитира више од два аутора, тада се у тексту помиње само први уз скраћеницу: et al. (Урошевић et al., 2009: 92). Зарезом се одваја аутор од године издања, а тачка-зарезом (;) различити аутори различитих дела (Симоновић, 2012; Ђорђевић, 2013), при чему се низ референци даје абecedним редом у оквиру једног пара заграда. Број стране се од године издања одваја двотачком (:). Ако се наводи исти аутор са више радова у једној години, тада се уз наредне радове додају абecedна слова поред године, као на пример: (Милојковић, 2013а), (Милојковић, 2013б) итд. Страна имена у тексту би требало транскрибовати на српски језик, с тим што се у загради наведе име у оригиналу. Референце у заградама би требало писати у оригиналу.

Ако је аутор институција или се ради о колективном носиоцу ауторских права, наводи се минимум података неопходан за идентификацију (Републички завод за статистику, 2009).

Приликом цитирања извора са Интернета наводи се Интернет адреса, на пример: (<http://www...> , доступан 10. 1. 2010. године). Због сталне измене [www](http://www...) окружења, наводи се датум када је текст скинут са мреже. За референце у електронском облику потребно је нагласити да се ради о електронском извору – Електронска верзија и/или Интернет адреса.

Од суштинске је важности да се цитати у тексту и листа библиографских јединица на крају текста у потпуности слажу. Сваки цитат из текста мора да се нађе на листи библиографских јединица и обрнуто. Такође, само цитати из текста је потребно да буду на листи библиографских јединица.

У списку литературе радови се наводе у оригиналу (референце се не преводе на језик рада), са нумерацијом, абecedним редом по презименима аутора и то на следећи начин:

Врста рада	Референце
Часопис	Симоновић, Б. (2009). Стандардизација и акредитација као један од начина професионализације полиције и криминалистичке службе. <i>Безбедносћ</i> , 51(1-2): 236-253.
Монографија	Мијалковић, С. (2009). <i>Национална безбедносћ</i> . Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
Зборник радова	Бановић, Б., Маринковић, Д., (2005). <i>Специјалне истражне радње и нове тенденције у савременој науци кривичног права</i> , У Зборник радова „Нове тенденције у савременој науци кривичног права и наше кривично законодавство“, XLII Саветовање Удружења за кривично право и криминологију СЦГ, Златибор-Београд, стр. 509-543.
Законски прописи	<i>Закон о полицији</i> , Службени гласник Републике Србије, бр. 101/2005, 63/2009 - Одлука УС 92/2011 и 64/2015.
Е-извор	Witkowski, J., (2002). <i>Can Juries Really Believe What They See? New Foundational Requirements for the Authentication of Digital Images</i> , Journal of Law & Policy, 10: 267, http://law.wustl.edu/Journal/10/p267_Witkowski_book_pages.pdf . доступан 10. 1. 2010.

Наслови цитираних домаћих часописа, монографија, уџбеника и зборника радова дају се у оригиналном, пуном облику, али никако у преведеном облику.

Рукописи подлежу анонимној рецензији два рецензента. Уредништво задржава уређивачко право да на основу рецензије, актуелности рада, увида у рад и вођене евиденције одлучи да ли ће, када и у ком обиму рад бити објављен. Могуће примедбе и сугестије рецензента и/или уредника достављају се ауторима ради исправке.

Објављени радови се хонораришу, а необјављени се не враћају ауторима. Аутори би требало Уредништву да доставе: пуно име

и презиме, адресу, е-mail, број телефона, фотокопију личне карте и банковне картице, на адресу: Уредништво часописа „Безбедност“, Булевар Зорана Ђинђића 104, 11070 Нови Београд, телефон: 011/3148-734, телефакс: 011/3148-749, е-mail: upobr@mup.gov.rs.

Позивамо све досадашње и нове ауторе да својим стручним, научним прилозима обогате садржај нашег, у научној и стручној јавности већ афирмисаног часописа са дугогодишњом традицијом, а у заједничком циљу да се унапреди полицијска пракса, подигне ниво безбедносне културе, и обезбеди праћење савремених научних и стручних достигнућа у безбедносној проблематици. Такође, напомињемо да је могућ заједнички – коауторски наступ страних и домаћих аутора.

**ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ
УРЕДНИК ЧАСОПИСА
„БЕЗБЕДНОСТ“**

Проф. др Божидар Ойашевић

PDF верзија часописа доступна је на адреси: <http://www.mup.gov.rs> у поднаслову Публикације

www.mup.gov.rs

Упутство сарадницима за припрему рукописа